

XXIV. évfolyam, 4. szám

2017. szeptember 15.

PRIETENIA

PRZYJAŹŃ

ПРИЯТЕЛСТВО

URTÁSIJÉ

PRIJATELSTVA

PRJATELSTVO

ДРУЖБА

PRIJATELJSTVO

FREUNDSCHAFT

ΦΙΛΙΑ

ПРИЯТЕЛСТВО

ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹՅՈՒՆ

AMALIPE

ПРИЯТЕЛСТВО

BARÁTSÁG

KULTURÁLIS ÉS KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

BARÁTSÁG

Magyarország népei
kölcsonös megismerkedését szolgáló
folyóirat

Megjelenik hatszor egy évben.

Alapította 1994-ben:

Ember Mária és Mayer Éva

Kiadó:

Filantrop Társaság Barátság Egyesülete

Felelős szerkesztő:

Mayer Éva

Olvasószerkesztő:

Hegedűs Sándor

Művészeti szerkesztő:

Szépál Éva

A szerkesztőség postacíme:

Barátság szerkesztősége

1519 Budapest, Pf. 452.

Telefon: 203-2858

E-mail címeink:

baratsag@upcmail.hu

eva.mayer@nemzetisegek.hu

ISSN 1218-0149

Előfizethető a Barátság

számlaszámán:

11711034-20813402

OTP Bank Nyrt. 1113 Budapest,

Bartók Béla út 92-94.

Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft

Terjeszti a szerkesztőség
és a Lapker Zrt.

Nyomdai előállítás:

Croatia Nonprofit Kft.

Felelős vezető:

Horváth Csaba ügyvezető igazgató

www.croatia.hu

Online szerkesztő:

Domainsector Kft.

<http://nemzetisegek.hu>

E lapszámunk megjelenését

az Emberi Erőforrások Minisztériuma,

Egyházi, Nemzetiségi és Civil Társadalmi

Kapcsolatokért Felelős Államtitkársága,

a Közhatalnó Hermann-Niermann Alapítvány,

az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő,

az Országos Horvát Önkormányzat

támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

Bolgár művészek alkotásai

Szárencsev Károly:

Balkán beat box 1,2

(akril, fa, 40x57x11,5 cm, 2013)

Címlapunkon: Ruszev Roszen: Anopsya

35x50 cm, vegyes technika, 2014

A győri Audi Hungaria Iskola diákjainak munkái

Cikkünk a 9007. oldalon olvasható.

Bajtai László felvételei

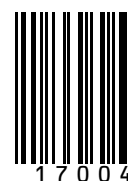
Magyarországi Szlovákok Napja Rákoskeresztúron

Fuhl Imre felvételei

Cikkiünk a 9012. oldalon olvasható.

Ára: 300 Ft

Szalayné Sándor Erzsébet nemzetiségi ombudsmanhelyettes üzenete a roma holokauszt nemzetközi emléknapján

Augusztus 2-án emlékezünk az 1944. augusztus 2-áról 3-ára virradó éjszakán az auschwitz-birkenai lágerében kivégzett, mintegy 3000 roma gyermekre, nőre és férfire, ugyanakkor fejet hajtunk a második világháború során származásuk miatt üldöztetett és meggyilkolt európai, köztük a magyar roma áldozatok emléke előtt. A kutatók szerint a koncentrációs táborokban és a helyi pogromok során kivégzett európai romák száma legalább ötszázezerre tehető. Magyarországon ötezer és tizenötezer közötti halálos áldozatról beszélnek a kutatók, azonban a fajüldözés több százezer cigány származású embert, a magyarországi roma közösségek csaknem harmadát közvetlenül érintette.

A roma holokauszt sokáig nagyrészt feltáratlan és feldolgozatlan téma volt mind az európai, mind pedig a magyar társadalomban és történelemben. Ezért az áldozatokra való emlékezésen túl egyéb kötelezettségünk és felelősségünk van. A holokauszt roma áldozataira való emlékezés, a téma oktatásának tartalmi kérdései nem pusztán a roma közösség tagjai számára fontosak, de általánosságban az emberi jogok oktatásában és megértésében is hangsúlyos szerepet kell, hogy játszanak. Az ismeretátadás alapvető követelménye, hogy a történelmi tényeket hitelesen és megfelelő kontextusban közvetítse, ennek során nem maradhat el a roma holokausztot megelőző folyamatok, valamint azok erkölcsi, társadalmi és politikai következményeinek elemzése sem. Kiemelten fontos, hogy a fiatalabb generációknak olyan értékrendet közvetíthetünk, amelyben központi szerepet játszik a tolerancia, valamint az alapvető jogok és a demokratikus értékek tisztelete.

A vészkorszakban megtörtént események jól illusztrálják, hogyan tud eljutni a társadalom az egyént érő, elszigeteltnek tűnő emberi jogi jogsértésektől az emberi élet tömeges és szisztematikus kioltásáig. A két világháború közötti időszak üldöztetései, majd a holokauszt történéseinek emberi jogi szempontból való megközelítése megérteti, és más megvilágításba helyezi az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) és az Európa Tanács létrejöttét, valamint az első átfogó emberi jogi egyezmények – többek között az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata – megszületését és jelentőségét, és ezen keresztül az emberi jogok fontosságát.

Nils Muiznieks az Európa Tanács emberi jogi biztosa 2015. évi tevékenysége során több ízben utalt rá, majd éves jelentésében is hangsúlyozta, hogy az egyre nagyobb mértékű cigányellenesség elleni harc egyik fontos eszköze lehet a roma holokauszt oktatása. A szakszerű és korszerű ismeretek által érthetőbbé válhat a romák jelenlegi helyzete, és ez elősegítheti az európai roma közösségek emberi jogainak nagyobb fokú tiszteletben tartását.

BARÁTSÁG

XXIV. évfolyam, 4. szám

2017. szeptember 15.

TARTALOM

KÖZÖS EURÓPÁNK

Mátraszentimre – az „első fecske” a hazai szlovák oktatásban	9004
A jövő iskolája az AUDI Hungaria ÁMK	9007
Taksonyi német önkormányzat átvette az oktatási intézmények működtetését	9010
A Szlovákok Napja Rákoskeresztúron	9012
Dr. Bencsics Miklós – élet a tudomány szolgálatában	9014
Justitia Regnorum Fundamentum	9016
Kitüntették Gordan Grlić Radmant	9020
Így adjuk át gyermekeinknek a nyelvjárást	9021

ÉVFORDULÓ

150 éve történt meg a kiegyezés	9022
---------------------------------	------

GYEREKEKNEK

A leleményes csapnyitogató	9030
Rejtvények	9033
Játéksarok	9036
Megfejtések	9039
Már óvodások számára is elérhető a Polgár komplex fejlesztő program	9040

KITEKINTŐ

Az indián oktatás története az Egyesült Államokban	9041
--	------

KIÁLLÍTÁS

Párhuzamos avantgárd	9048
Bocskor, csizma, paduka	9050
Külön utak és kapcsolatok	9052
A sernevelőtől a sörgyárig	9054

HÁZAINK TÁJA

Új idők – régi ízek	9056
---------------------	------

INHALT, CONTENTS

9058

BORÍTÓINKON:

Bolgár művészek alkotásait láthatják és képriportot a Szlovákok Napjáról Rákoskeresztúron

Mátraszentimre – az „első fecske” a hazai szlovák oktatásban

A mátraszentimrei Felső-mátrai Zakupszky László Általános Iskola és Óvoda működtetését öt évvel ezelőtt, 2012-ben, úttörőként vette át a helyi szlovák kisebbségi önkormányzat. A BARÁTSÁG szerkesztősége az évforduló kapcsán kereste meg a jelenlegi fenntartó képviselőjét, a mátraszentimrei Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat elnökét, **Kaszaláné Szabad Juditot**, hogy az átvételt megelőző, illetve azt követő időszak tapasztalatairól kérdezze.

A Ludove noviny archívumának felvételei

Kaszaláné Szabad Judit
díszpolgárrá avatásán

– *Mi motiválta a kistelepülésen működő szlovák testületet az óvoda és iskola átvételére?*

– A falu oktatási helyzetében tapasztalt negatív folyamatok megfordításának szándéka indokolta. A Felső-Mátra településeinek a II. világháború után még három iskola működött, a század végére azonban ez a szám egyre csökkent. Míg a három iskolának 1945-ben 371 tanulója volt, 1990-ben már csak mindössze 32 diákot számláltunk. A rendkívüli csökkenés elsődleges oka az 1947-es lakosságcsere volt, amikor a falu lakóinak közel kétharmada települt át Szlovákiába, s ez természetesen a gyermeklétszámban is megmutatkozott. 1948-ban megszüntették a mátraszentlászói iskolát, a szentistvániban pedig az évtől csak alsó tagozat működött. Egyedül nálunk, Mátraszentimrén maradt fenn a nyolc évfolyamos általános iskola. A diáklétszám 1950-ben 110-re csökkent, a rákövetkező évtizedben viszont a galyatetői nagyszálló dolgozói gyermekeinek újabb iskolai telephelyet nyitottak, ami növelte a tanulói létszámot. Az üdülőben óvoda és bölcsőde is működött. A növekedés a statisztikában is látható volt, hisz 1960-ban 134 tanulója volt az immár ismét három iskolának.

Ezután következett be a másik kedvezőtlen fordulat, a körzetesítés. Településünkéről 1974-ben vitték el a felső tagozatot Mátrafüredre, kollégiumi bentlakással. Ekkor még szombaton is folyt tanítás, a gyerekek tehát hétfőn reggel mentek a kollégiumba és szombaton délután jöttek haza. A községünkhöz tartozó iskolák tanulóinak összlétszáma ebben az időben 84 volt. Ez a helyzet sok szülőnek nem tetszett, több család inkább elköltözött, csak hogy ne kelljen a tízéves gyermeküket kollégiumba adni. A körzetesítés káros hatása azonban nemcsak a lakosság csökkenése volt, hanem a fiatalok a falutól történő elidegenedése is. A felsősök – és ennek következtében a középiskolások – nem vettek részt a település kulturális életében. Sokan nem tértek vissza szülőfalujukba. A nemzetiségi nyelv oktatását – az ígérethez híven – ugyan megoldották az iskolában, de mivel a gyerekek anyanyelvüket egész héten csak szlovákórákon hallották, ez nagymértékben felerősítette az asszimilációt.

1989-ben, a rendszerváltozás idején a szülők összefogtak, hogy visszahozzák a felső tagozatot. Szándékukkal felkeresték a Heves Megyei Tanács Művelődési Osztályát és az akkori országgyűlési képviselőt. Ennek köszönhetően felmenő rendszerben ismét lett 6-8. osztály a Felső-Mátra településén. Húszévnnyi szünetet követően 1994-ben újra balagtak gyermekek az iskolánkból. A kezdeményező szülők között volt a jelenlegi polgármester **Stuller András** is.

Létünk az alacsony tanulói létszám miatt azonban folyamatosan veszélyben forgott. 2007-ben, az akkor bevezetett iskolai társulásokat szerencsésen megúsztuk. Ennek elsődleges oka nemzetiségi nyelvtanításunk ténye volt, valamint a távolság és a túl nagy szintkülönbség, amivel a gyöngyösi iskolákba eljuthattak volna gyermekeink. Ezért engedélyezték, hogy mi továbbra is külön működhessünk. Néhány év alatt még kétszer kellett megkérnünk ezt a külön engedélyt. Ebben az időben a tanulói lét-

szám már nagyon alacsony volt: a nyolc évfolyamon mindössze 30-35 fő között mozgott.

És eljött a 2012-es esztendő. Már hallottunk az iskolák államosításának szándékáról, de nem vettük komolyan. Az év május 20-án jegyzőnk azonban részt vett egy gyűlésen, ahol egyértelművé tették, hogy 2013-ban állami fenntartásba veszik az iskolákat. Már másnap elkezdtek latolgatni esélyeinket. A polgármester úr és igazgató asszony elment Gyöngyösre a katolikus egyház ottani vezetőjéhez. Megbeszélésük során kiderült, hogy az egyházi fenntartásba vezető út nem járható. Én – mint a kisebbségi önkormányzat elnöke – otthon agyaltam a megoldáson, majd beszéltem róla a jegyző asszonnyal. Eldöntöttük, hogy a nemzetiségi önkormányzati fenntartás az egyedüli megoldás. Első dolgunk a szülők összehívása volt. Elmondtuk érveinket, hogy a felső tagozat csakis így menthető meg. A szülői közösség egyetlen tartózkodás mellett, egyöntetűen támogatta ezt az ötletünket. A tartózkodó személynek sem a nemzetiségi önkormányzat miatt voltak fenntartásai, hanem azon aggódott, hogy a támogatás nem lesz megfelelő, így nem sikerül majd megvalósítani célunkat. (Az idén ballagott el második gyermeke iskolánkból.)

Visszatérve a kérdésre: fő motivációnk a település megmentése volt. Tudtuk, ha ismét elviszik a felső tagozatot, akkor meg vannak számlálva községünk napjai. Ezért mindenáron meg kívánjuk őrizni az iskolánkat. Reméljük, hogy még sokáig sikerül.

– *A település lakóinak 39,4%-a vallotta magát szlovák nemzetiségűnek a népszámláláskor. Feltételezhető, hogy nem minden óvodás és iskolás családja szlovák. Hogyan fogadták a szülők a nemzetiségi önkormányzat kezdeményezését?*

– Valóban, a településen élők jelentős része már teljesen magyar. Érdekes módon, ennek ellenére támogatták az átvételt. Sokan költöznek fel hozzánk ma is a jobb megélhetés reményében, kezdenek új vállalkozásba az idegenforgalomban. Legtöbben itt is maradnak. Az ő számukra az a fontos, hogy gyermeküket biztonságban tudják. Az iskola eredményei azt mutatják, hogy diákjai jól megállják helyüket a választott középiskolában. A szlovák nyelv tanulásának lehetőségét is minden további nélkül elfogadják, jónak tartják, hogy a gyermekek egy szláv nyelvvel ismerkednek meg. Az óvodába, iskolába járók 100%-a minden kényszer nélkül tanulja a nyelvet. A versmondó versenyekre rendszeresen viszünk magyar anyanyelvű gyermekeket is. Az idén ilyen harmadik osztályos kislány nyert Dabason, az országos versenyen.

– *Hogyan fogadták az intézményben dolgozók az új fenntartót? Maradtak-e a pedagógusai, illetve más munkatársaik az intézmény átvételét követően?*

– Az intézményben dolgozók is kedvezően fogadták a változást, hisz így mindenkinek megmaradt a munkahelye. Az átvétel után kivétel nélkül folytatták a munkájukat.

– *A hasonló, kis létszámú intézmények átvételének egyik kulcskérdése a finanszírozás. Miként áll össze az iskola és óvoda költségvetése? Hogyan látják, anyagilag hosszú távon is fenntartható az intézmény?*

– Az egyedüli gondot valóban a gyermeklétszám jelenti. Sajnos törekvéseink ellenére sem tudjuk jelentősen emelni. Harminc-harmincöt főnél megáll. Ennek oka, hogy volt tanítványaink, akik nem az idegenforgalomban kívánnak elhelyezkedni, nem térnek vissza a szülőfalujukba. Az utóbbi években a szomszédos Mátrakeresztesről is járnak hozzánk óvodába, az iskolába. Reméljük, hogy a létszám emelkedni fog, ha látják, hogy milyen eredményeik vannak a nálunk tanuló gyermekeknek. Az intézmény finanszírozása jelenleg stabil. Az EMMI-vel kötött nemzetiségi köznevelési szerződés szerinti – a gyermekekre járó – normatív támogatás a költségek több mint kétharmadát fedezi. A hiányzó összeget a községi önkormányzat biztosítja egy, a nemzetiségi önkormányzattal kötött megállapodás alapján. Emellett pályázatok útján is igyekszünk anyagi forráshoz jutni, de a feladatalapú támogatásából nemzetiségi önkormányzatunk is jelentős összeget juttat az általunk fenntartott oktatási intézménynek. Ameddig a támogatási rendszer nem változik, biztosítottak látjuk az intézmény működését.

– *Változott-e valami az oktatás tartalmában az átvételt követően?*

– Az oktatás már a felső tagozat visszahozatalától színvonalasnak volt mondható. Az átvételtől kezdődően természetesen kiemelten kezeljük a szlovák nyelv oktatását. Az intézményben bevezettük az 5+1 szlovák nyelvi és népismereti órát. Két megfelelő szakos nevelő végzi a szakmai munkát. Igyekszünk részt venni szlovák nyelvi táborokban, de saját szervezésű táboraink voltak Szlovákiában (Hrovec), rendeztünk szlovák néptáncbort, regionális szlovák táborokat is. Pedagógusaink részt vesznek az Országos Szlovák Önkormányzat és a Nógrád Megyei Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat által szervezett továbbképzéseken. Az iskola igazgatója Esztergomban elvégezte a szlovák kiegészítő szakot, hogy segíthesse a szlovák nevelők munkáját. Tanulóink részt vesznek a szlovák versenyeken.

Végzett tanulóink az általuk választott középiskolában első helyen megjelölt szakon folytathatták tanulmányaikat, jól megállva a helyüket. Többen egyetemi, főiskolai diplomát is szereztek: orvosok, erdőmérnökök, közgazdászok kerültek ki közülük. A kompetenciamérés eredményei igazolják azt a magas színvonalú munkát, amit a változatlan nevelői gárdával igyekszünk továbbra is megtartani.

– *Említette, hogy a szomszédos községből is járnak gyerekek az intézménybe. Vannak máshonnan érkezők is?*

– Jelenleg a körzetünkhöz tartozó Mátramentistván, Mátraszentlászló, Galyatető és Bagolyirtás mellett a Nógrád megyei Mátrakeresztesről is van két iskolásunk és két óvodásunk.

– *Mennyire vált példaértékűvé az iskola átvétele a többi szlovák nemzetiségi önkormányzat számára?*

– Egyelőre nem vált példaértékűvé, pedig már kitapostuk az utat. Én minden fórumon népszerűsitem a fenntartás ezen formáját. Volt több érdeklődő is, de végrehajtó csak egy. Példánkat eddig csak a nézsai Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat követte. Ők 2016. szeptember 1-jétől tartják fenn az iskolájukat. Az alapvető problémát abban látom, hogy a települési önkormányzatok félnek a felelősségtől. Az államosítás során megszabadultak az iskola terhéért és már nem akarják újra a nyakukba venni. A települési nemzetiségi önkormányzatok egyedül nem képesek a fenntartásra. Nekik nincsenek megfelelő pénzügyi szakembereik, akik nélkül pedig nem működik a rendszer. Egy kisiskola fenntartása csak a települési és a nemzetiségi önkormányzatok összefogásával valósítható meg. Nagyon sok múlik a polgármesteren és a települési önkormányzat képviselőtestületén.

– *Mennyire érezhető a kiemelt odafigyelés a hazai szlovák közösség, illetve az anyaország részéről?*

– Nagy köszönet jár a hazai szlovák közösségnek, amely az első pillanattól kiemelt figyelmet szentelt iskolánknak. Meg kell említenem az Emberi Erőforrások Minisztériumának Nemzetiségi Főosztályát, az Országos Szlovák Önkormányzatot, a Magyarországi Szlovákok Szövetségét, a médiát, a Dél-Alföldi Szlovákok Szervezetét, a Nógrád-Hevesi Szlovákok Egyesületét, a Nógrád Megyei Nemzetiségi Önkormányzatot, a Szlovák Pedagógiai Módszertani Központot, valamint az OSZÖ által fenntartott kéttan nyelvű iskolákat.

Értékelik vállalkozásunkat, ha kell, segítséget nyújtanak. Több szervezettől kaptunk kitüntetést bátorságunkért. Sajnos az anyaország részéről nem

kapunk különösebb figyelmet. Természetesen pályázat során támogatnak minket, de azon túlmenően nem. A legelején látogatást tett nálunk Igor Furdik, a Határon Túli Szlovákok Hivatalának akkori elnöke és Peter Weiss nagykövet, de az érdeklődés azóta megcsappant. A pályázat nagyon sok többletmunkával jár, ami már súrolja a lehetőségeink határait. A Magyarországi Szlovákok Napjának mátraszentimrei helyszínén való lebonyolítását követően az EMMI egyházi, nemzetiségi és civil társadalmi kapcsolatokért felelős államtitkára részéről kiemelt figyelmet kapunk. Ennek következménye lett, hogy 2016-ban 7 130 000, az idei évben pedig 1 600 000 forint rendkívüli támogatásban részesültünk.

– *Vannak-e fejlesztési terveik? A szlovák nyelv oktatása arányának, módszereinek fejlesztése, vagy inkább a bővítés, a modernizálás van napirenden?*

– Terveinkben továbbra is kiemelt helyen szerepel a szlovák nyelv oktatása. Intézményünk tárgyi felszereltsége jelenleg nagyon jó. Minden tanteremben van digitális tábla, aminek segítségével rendszeresen használjuk a 2015-ben kiadott digitális anyagot. Hosszú évek óta szeretnénk egy nyelvi labort, aminek anyagi fedezetét még nem sikerült megtalálnunk.

Remélem, hogy a közeljövőben erre is sor fog kerülni. Szükségünk lenne főiskolai tanár végzettségű pedagógusra is, hiszen én már nyugdíj mellett tanítom a szlovákot a 7-8. osztályban, és nem tudom, hogy meddig bírom.

Nagy öröm számunkra, hogy az óvodába 2016-ban szlovák óvodapedagógus került, aki Nyitrán végezte a főiskolát. Reméljük, hogy ezzel az óvodából megalapozottabb nyelvtudással érkeznek majd a gyermekek.

P. A.

Az Audi Hungaria Iskola a jövő iskolája

Győrben jártunk, a 12 évfolyamos Audi Hungaria Oktatási Központban, amely 2017 tavaszán teljesen megújult, új épületekkel, szaktantermekkel, többcélú hasznosítású tornacsarnokkal, saját konyhával és étkezővel, kiszolgáló helyiségekkel, tárgyalóval, jól felszerelt szertárakkal bővült, több ezer négyzetméteren. **Dr. Knáb Erzsébet**, az Audi Hungaria Motor Kft. személyügyi ügyvezető igazgatója (a bajai Magyarországi Németek Általános Művelődési Központja korábbi főigazgatója) a következőkben fogalmazta meg a győri iskola létrejöttének célját: Az iskola a német-magyar találkozások helyszíne, az interkulturális környezetben a német kultúra és nyelv fejlesztése központi szerepet tölt be. Az iskolai beruházási projekt által 2017 tavaszán egy összesen 650 tanulót befogadó, a XXI. század követelményeinek megfelelő új oktatási központ létesült a városban. Aki iskolát épít, az bizakodva tekint előre, mert az oktatás a jövőnkbe történő egyik legjobb és legfontosabb befektetés.

Az intézmény főigazgatója, **Seiler Helmut** fogadott, majd **Zug Klára**, az alsó tagozat igazgatója mutatta meg az iskolában folyó munkát. Ő korábban egy másik tagintézményben, a Mercedes Iskolában dolgozott.

– A Magyarországi Németek Általános Művelődési Központjában kiváló munka folyt – emlékezik az intézményvezető, aki 1998-ban kezdett, s 2003-ban lett főigazgató Baján. – Felkészült kollégákkal nagyon szép eredményeket értünk el. Jól éreztem magam ott, ahogyan ezt a bajai német nemzetiségi gimnázium fennállásának 60. évfordulóján is elmondtam. (BARÁTSÁG, 2016/4. szám – *A szerk.*) Onnan jöttem Győrbe. Az Audi Hungaria Iskola a 2010/11-es tanévben – Baja tagintézményeként – indult el három évfolyamban, magyar és német tagozattal. A magyar tagozaton 85 százalékban magyar és 15 százalékban az Audi alkalmazottak gyermekei tanultak. Az volt a cél, hogy az itt dolgozó munkatársak gyermekei három-öt év után, amikor szüleikkel hazatérnek, vissza tudjanak illeszkedni a németországi oktatási rendszerbe.

A magyar gyermekek számára is kialakult egy koncepció: mintegy kétszáz magyarországi német család él a városban és környékén, azt szeretnék volna, hogy az ő fiaik és lányaik is magas színvonalon tanuljanak és beszéljenek németül. Így indult a nemzetiségi tagozat. Szabadhegyen tanultak a gyerekek németül az iskolában. Német óvoda nem

működött, az itt alakult meg az Audi Iskolaközpontban. A beíratkozottak között nyelvismeretben, nyelvtudásban nagy volt a különbség, ezt kellett valamennyire azonos színvonalra emelni az óvodában ahhoz, hogy az oktatásban már egyforma esélyekkel induljanak, és négy-öt év után valamennyien elérjék a B1-es fokozatot.

A gyerekek gyorsan integrálódtak, alkalmazkodtak a követelményekhez. A matematikát és környezetismeretet németül, a magyar nyelv és irodalom tantárgyat pedig magyarul tanulták. A kétnyelvűség az óvoda elindulásával, 2012-től vált minőségében is magas fokúvá. Jelenleg hat csoport működik az óvodában. Az „Egy személy – egy nyelv” (Eine Sprache – eine Person) elnevezéssel indult programnak vannak már eredményes előképei Sopronban, Ágfalván, Fertőrákoson, s nálunk is bevált. Szoros kapcsolatban dolgozunk a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karával. Óvodapedagógus hallgatóik itt, a mi óvodánkban, iskolánkban töltik a gyakorlati idejüket. Az óvodás gyerekek többször is átlátogatnak az első osztályba, így nem idegenkednek sem az iskolától, sem az oktatástól, és az átállásuk, általános iskolai beilleszkedésük súrlódásmentes.

– *Honnan sikerült a programhoz megfelelő felkészült-ségű pedagógusokat találni?*

– Ez nem volt könnyű feladat. Több munkatársunk felesége rendelkezett a tanításhoz szükséges

pedagógusi képzettséggel, így ők egy komoly magot képeznek a mintegy hatvan fős pedagógusi karban. Az anyaországból tizenkilenc tanár érkezett és támaszkodhattunk az itthon végzett tanítókra, óvónőkre, tanárookra is. Munkatársaink továbbképzése folyamatos: külföldön anyanyelvi környezetben, de Varsóban, Prágában és Budapesten is részt vesznek tanfolyamokon, amik aztán itt, Győrben, az iskolán belül, a tapasztalatok és az új módszerek továbbadásával folytatódnak. Csapatban dolgoznak, ennek különböző munkaformáit sajátítják el. Aki hazajön a német nyelvterületről, az továbbadja a frissen tanultakat az itthoniaknak. Nagy jelentőséget tulajdonítunk ennek a továbbképzési folyamatnak.

– Mit nyújt az Audi Iskola a diákjainak, miért ilyen népszerű a városban?

– Oktatásunk célja a diákok önállóságra nevelése. Személyes és szociális kompetenciákat sajátítanak el, megismerik és nagyra becsülik a nyelvi tudást, más népek kultúráját, identitását, nyelvét. Megtanulnak önállóan és csapatban, európai módon gondolkodni, vitatkozni, cselekedni, a tudásukat, a képességeiket tudatosan használni. Az iskola felszereltsége, az infrastruktúra, a pedagógusok felkészültsége mind-mind magas szintű feltételeket nyújt ehhez. Óriási fejlődést figyeltünk meg a gyermekek személyiségében, nem csupán a nyelvtudásukban és egyéb ismereteikben.

A Német Szövetségi Kormány 2013-ban ismerte el az Audi Hungaria Iskolát mint külföldi német oktatási intézményt. Ezzel tagja lett egy világszerte száznegyven iskolából álló hálózatnak, amely olyan kétnyelvű érettségi bizonyítványt, végzettséget biztosít a tizenkettedik évfolyam végén, mellyel itthon és gyakorlatilag a világon bárhol továbbtanulhatnak, munkát vállalhatnak a diákok. A külföldi német iskolák egyesítik a német és a hazai oktatási rendszerek legsikeresebb tulajdonságait, módszereit, nyitottak mindenre, ami a tanulók javára válik. Tanulóink így kétnyelvűek lesznek, és az iskolai képzésben is különösen gazdag programban vesznek részt. Mindezek által olyan tudásra és képességekre tesznek szert, amelyek segítségével felkészültek lesznek

az új kihívásokra, kerüljenek a világ bármely részére vagy bármilyen élethelyzetbe. Az oktatásban logopédus, konfliktuskezelő, inklúziós munkacsoportok segítik a munkát, amelyet rendhagyó tanórák, foglalkozások egészítenek ki, mint például a művészeti szakkör. Az ott készült munkákból láthatnak olvasóink néhányat hátsó borítónkon.

Zug Klárával köszöntünk be a délelőtti tanítási órákra – matematika, magyar, német –, az osztályok egyik fele éppen az AUDI méhésztelepén a méhészkedéssel ismerkedett. Az óvodások télen síelésen jártak. Népszerűek a németnyelvű szavalóversenyek, ezeket általában Sopronban szervezik, az akadályversenyeket Pannonhalmán, kórus és néptáncscsoport is működik már az intézményben. A 4.D osztályban a matematika órán éppen a méréssel foglalatostkodtak és ismerkedtek a diákok. Egyikük nagymamája régi sárgarézsúlyokat küldött be unokájával az órára. A Lipcseből érkezett tanár nagy örömmel mutatta a fényesre dörzsölt súlyokat, rajta a számokkal, 10 dkg, 20 dkg, 30 dkg, stb. a réztá-nyéros mérleggel együtt, ami ugyanolyan népszerű volt, mint a legmodernebb digitális kijelzésű mérleg, amely nagy pontossággal mérte a legkisebb tárgyak súlyát is. Hogy mit mértek? Mindent, ami éppen a kezük ügyébe került: a tele tolltartótól a tankönyvön át a székig, amin ültek.

Környezettudatosak, természetkedvelők diákjaink. Népszerűek a bel- és külföldi kirándulások is, melyek szintén bővítik a tanulók ismeretanyagát, legyen az Bécs nevezetességeinek megismerése vagy éppen egy-egy kiállítás vagy színházi előadás megtekintése, hiszen Győr félúton fekszik Budapest és Bécs között. Vagy éppen az iskolai partnerkapcsolat keretében a thüringiai Ilmenau iskolájában tett látogatás, majd az ottaniak fogadása Győrben.

Nagyon sok munkája van, több intézmény működését fogja össze, koordinálja, irányítja. Mivel fog foglalkozni, ha nyugdíjba vonul? – kérdezem. Elneveti magát s elmondja, hogy már évek óta készül a nyugdíjas évekre, de mindig volt valami fontos dolog, ami az iskolában tartotta: még ez az épület, amíg felépül, most új pedagógiai koncepció kerül

bevezetésre, ezt még végig kell csinálni, jövő tanévben végez a felmenő rendszerben az első érettségiző évfolyam. De ezt már nem várja meg! Majd eljön, ha meghívják.

Önmagáról szűkszavúan beszél. Baján ismerkedett meg Magyarországgal, ahol nagyon jól érezte magát. Örömmel fogadták, nincsenek kedvezőtlen tapasztalatai azóta sem. Azért választotta Magyarországot, mert a két nép nyelvét, kultúrájának megismertetését tűzte ki céljául, hogy ez által is közelítse őket egymáshoz és Európához. Az oktatás pedig az a terület, ahol mindig jobb és jobb eredményeket lehet elérni, ehhez a gyerekek érdeklődését, tudásszomját kell minél magasabb színvonalon kielégíteni.

– Főigazgatóként Baján s itt, Győrben is ennek az objektív és szubjektív feltételeit kívántam megteremteni – mondja. – Sokat dolgoztam, és úgy döntöttem, hogy most új időszak kezdődik az életemben. Heidelbergben matematika-fizika szakon végeztem, örülök, hogy végre beleáshatom magam a matematika tudományának új eredményeibe, mert ez a szenvedélyem. Sok szakmai folyóiratot tettem félre, hogy majd elolvasom, ha lesz rá időm. A tanév végével tizennegyedik főigazgatói évemet zártam. Most az aktív pihenés következik az életemben. Győr szép város, már körbefutottam, kerékpárral körbejártam, mert eddig is így tartottam fitten magam. Szaktanácsadóként továbbra is az intézmény és az utódom rendelkezésére állok majd, hiszen rövidesen elindul a duális szakmai képzés is: érettségivel érkeztek a diákok, most tizenketten kezdik meg tanulmányaikat. Szerződést kötöttünk az Audi, a Man és a Bosch céggel, mert a diákok a hét három napján az ő műhelyeikben, a helyszínen kapják meg a szakmai képzést. Az említett vállalatok még fizetést is biztosítanak ezért a számukra, nekik ugyanis utánpótlást jelentenek, a diákoknak pedig kivételes lehetőséget arra, hogy nyelvi és szakmai tudásukat elmélyítsék, bővítsék.

A tanév végén elbúcsúzott a főigazgató. Az ünnepség bensőséges volt, a tanulók énekekkel, tánccal, verssel köszöntek el Seiler úrtól, ünnepi beszédekben méltatták eredményes, sikeres munkáját. Az

iskolafenntartó Audi Hungaria Iskola Intézményfenntartó és Működtető Közalapítvány kuratóriumának elnöke, Schubert Olívia egyben a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának helyettes elnöke. Az egyik fenntartó ugyanis az országos önkormányzat, míg a másik az AUDI Hungaria Motor Kft. Az elnök asszony felelevenítette a nehéz időszakokat, mint amilyen az új alapítvány létesítése vagy a többéves, tanítás közben zajló építkezés volt. Mindezeket közös erővel, sikeresen vészelték át. Kiemelte továbbá az Audi Hungaria ÁMK kiváltságos helyzetét a külföldi német iskolák között, valamint azt, hogy az intézmény vezetője és az alapítvány kiváló együttműködésének köszönhetően az iskola működése minden tekintetben biztosított, amely fontos alapja a gondtalan tanítási, nevelési munkának. Peter Kössler, az Audi Hungaria Zrt. ügyvezetésének elnöke, méltatta a főigazgatónak a művelődési központ felépítése és továbbfejlesztése során, a minőség, az innováció jegyében tanúsított teljesítményét. Azt, hogy elkötelezett munkásságával jelentősen hozzájárult a német-magyar barátság elmélyítéséhez, az intézmény végzős diákjai előtt pedig egyedülálló karrierlehetőségeket, kapukat nyitott meg Európa felé. Elismerésének jeléül egy, az igazgató számára egyedileg feliratozott, tűzpiros Audi TT-modellt adott át. A sok-sok búcsúajándék mind arra hivatott, hogy felejthetetlené tegye az igazgató Audi Hungaria ÁMK-ban töltött idejét. A vezető és a munkatársak közötti bensőséges kapcsolatáról tanúskodtak az olyan személyre szóló meglepetések, mint az aláírásokkal ellátott Bayern München-meze vagy a pannonhalmi borvidék külön erre az alkalomra címkéztetett borai.

Az ünnepség végén Helmut Seiler munkatársaitól, az intézménytől egy aforizmával búcsúzott: „A kormányos adja meg az irányt, de csak akkor ér célba, ha az evezősei megfelelően dolgoznak. Köszönöm szépen!”

Időközben megkezdte munkáját az új főigazgató, Günther Schuster, akinek eredményes munkát kívánunk Győrben, az Audi Hungaria Iskolában.

Mayer Éva

Schubert Olívia, a fenntartó alapítvány elnöke

Búcsúajándék Helmut Seilernek

„Ha csak egy kicsit jobb lesz a gyerekeknek, már akkor megérte!”

A taksonyi németek önkezükbé vették az állami iskolát és óvodát

2014-től nagy változások történtek Taksonyban, amivel úgy tűnik, hogy mindenki jól járt. A példa nem egyedi, a környéken több településen is a nemzetiségi önkormányzat vette át az iskolák és az óvodák fenntartását – a helyiek legnagyobb öröme, hiszen azóta folyamatosan fejlesztenek, az önkormányzat kasszájában pedig több pénz marad minden másra.

Mertünk nagyot álmodni, és megpróbáljuk valóra váltani a célokat! – mondja az eredendően taksonyi Bálint Gyöngyi, aki jelenleg a helyi német nemzetiségi önkormányzat elnöke. Nem melleleg pedagógus, német szakos tanár. Jó néhány évig egy budapesti iskolában tanított, de alapvetően Taksonyban élte a mindennapjait, pontosan ismeri a helyieket, a település problémáit. Később a taksonyi általános iskolában lett üresedés, és kapott az alkalmon, mert azt gondolta, ha helyben dolgozik, akkor megússza a reggeli és a délutáni utazásokat. Az iskola ekkoriban még egyáltalán nem volt kellően felszerelt, mindennapos probléma volt, hogy hiányoztak a számítógépek, okostáblák, de a működőképes tévék is. Sok pedagógusnak gondot okozott, hogy semmilyen pluszt nem tudtak adni a gyerekeknek, mert még egy filmet is kihívás volt levetíteni. Az internetkapcsolat akadozott, ami állandó fennakadást jelentett a tanításban. Gyöngyi ekkor határozta el, hogy valamit muszáj változtatni, és mivel az akkori igazgató folyamatosan pénzhányra panaszkodott, így egész más megoldáson kezdte törni a fejét.

Akkoriban már a német önkormányzat elnöke voltam – mondja – és azt hallottam Dunaharaszti német önkormányzatának elnökétől, hogy a nemzetiségi önkormányzatok is átvehetik a fenntartói feladatokat. Sőt, ez anyagilag még kedvezőbb megoldás is, mert az állam több pénzt fizet a fenntartónak, ha egyházi vagy nemzetiségi önkormányzatról van szó. Nem sokáig gondolkoztam azon, vajon megpróbáljuk-e, hiszen minden észérv emellett szólt: az önkormányzat büdzséjében több pénz marad, ami jó a településnek, mi pedig szintén több forrást kapunk, tehát a gyerekekre is többet tudunk költeni, vagyis mindenki jól jár. Nem volt min tépelődni, bele kellett vágnunk! – meséli Gyöngyi, és hozzáteszi, hogy cseppet sem bánta meg, de ettől még ne higgyük egy pillanatig is, hogy könnyű volt, vagy, hogy a mai napig ne dolgozna napi tíz-tizennégy órát. Azt mondja, szereti a munkáját, úgy érzi jó úton haladnak, és a családja is támogatja az elképzeléseit.

Az első és legfontosabb az iskola felújítása volt: a hepehupás betonkockákkal kövezett, balesetveszélyes

lyes udvart kellett újraburkolni, mert sokszor a gyerekek és a pedagógusok is elesetek. Főleg télen volt néhány baleset, mert vesztettül csúszott, ezért ezt sürgősen meg kellett csináltatni. Ezzel egy időben egy új wifi-rendszert is kiépítettek, ezért nemcsak a gyerekek, de a tanárok is tudták végre használni az internetet. Az összes tanterembe íróasztalba épített számítógépek kerültek, amelyek össze vannak kötve a projektorral, így ma már egyetlen órán sem jelenthet az gondot, ha a gyerekek filmet akarnak nézni, vagy a tanárok többletinformációkkal akarják színezebbé és jobbá tenni az oktatást. Megújult az ebédlő, és végre akadálymentes lett az iskola, így Lillának, az egyetlen mozgáskorlátozott tanulónak sem jelent gondot a bejutás. Az udvarra nemcsak korszerű burkolat, de új padok, és díszítő festmények is kerültek, így sokkal barátságosabb lett a környezet.

A korszerűsítésnek koránt sincs vége, most éppen új tornatermet álmodtak meg Gyöngyiék, és jövő májusban már ott akarják megtartani az órákat, mivel a mostani csarnok – főleg a mindennapos testnevelés miatt – nem elég ennyi gyereknek. Gera Imre, a testnevelés szakos igazgató-helyettes mutatja meg nekünk, hogy hol fog állni jövőre az új tornacsarnok.

Nagyjából 700 gyerek jár az iskolánkba, télen lehetetlen megoldani, hogy mindenki rendes „tesiórában” vegyen részt, mert csak egy kicsi csarnokunk van. Van saját diáksport egyesületünk, a *Brózik Tibor Taksonyi Diáksport Egyesület*, amelynek tizenkét félé szakosztályában sportolhatnak a gyerekek. Ha meglesz az új tornacsarnok – ismerteti a terveket – akkor azt hétvégenként versenyekre bérbe tudjuk majd adni, és mi magunk is tudunk ilyeneket rendezni, tehát bevételt tudunk termelni az iskolának. Lesznek végre rendes öltözők is, vagyis a gyerekeknek nem az osztályteremben kell átöltözniük a tornaórákra. A forrást persze pályázat útján nyertük, és reméljük, hogy a 2500 négyzetméter alapterületű csarnokot egy év múlva már nemcsak mi, de a környékbeli települések gyerekei is tudják már használni.

Gera Imre hozzáteszi, hogy a térségben nagy hiány van sportolási lehetőségéből, mert nem minden szülő él olyan körülmények között, hogy edzésre tudná vinni gyermekét Budapestre. Így megoldódik majd ez a probléma – mondja –, és a sportoló gyerekek nemcsak hasznosan töltik el az idejüket, hanem egészségesebben is nőnek fel, mint a nem sportoló társaik. Arról nem is beszélve, hogy a sport fegyelmet, tartást ad, és segít az összpontosításban. A mi tanulóinknak a nemzetiségi önkormányzat kifizeti

a havi tagdíjat, így nem kell a szülőknek külön pénzt áldozniuk a gyerek sportolására, a mozgásra. En ezt nemcsak azért tartom fontosnak – jelenti ki –, mert testnevelés szakos vagyok, hanem azért is, mert őszintén hiszek az egészségre, a sportra nevelésben. A költséghatékonyság jegyében terveztük a csarnokot, napelemes rendszerrel és korszerű fűtéssel lesz felszerelve, vagyis a fenntartása nem kerül majd sokba az iskolának. Természetesen akadálymentes lesz, és a hozzátartozó konditermeket is ki fogjuk használni.

Az iskola mellett a taksonyi óvoda is a Német Nemzetiségi Önkormányzat fenntartásába került, igaz, itt nem voltak olyan komoly gondok, mint az általános iskolában. Az óvoda ugyanis egy új, nagyon korszerű épületben működik, mert a régi óvodában már nem fértek el a gyerekek. A mostani viszont első osztályú, egy helyi vállalkozó segítségével a kertjében még egy kis műfüves focipálya is helyet kapott, és minden csoportnak külön homokozója van. Nemcsak a hatalmas kertben, de a csoportszobákban is remekül játszhatnak a gyerekek, ugyanis itt már minden az ő igényeikre lett szabva. Az épületbelső minden része szép, modern és színes, talán csak egy hiányossága mutatkozik: nincs légkondicionáló benne. A nagyon meleg nyári napokon a pici tornatermet hútik le a pedagógusok alvásidőre, és az elviselhetetlen hőségben ott tudnak pi-

henni a kicsik délután. A lapostetős épület régebben gyakran beázott, de ezt a hibát mára sikerült teljesen kijavítani.

Egy szép és modern óvodát vettünk át. 2014 óta végre van elegendő dajka, pedagógiai asszisztens, kellő számú óvodapedagógus, és nem hiányoznak a nevelést segítő munkatársak sem. A 250 férőhelyes óvoda Taksony egyik büszkesége, még a külföldről idelátogatók is elámulnak, mert ez az épület európai színvonalon várja a gyerekeket. És a legfontosabbat még nem mondtam: mindig olyan pedagógusokat választunk ki, akiken azt látjuk, hogy a gyerekekért dolgoznak, mert ez a legfontosabb! – mondja Bálint Gyöngyi, a Taksonyi Német Nemzetiségi Önkormányzat elnöke.

És ha egy üzlet beindul, akkor nincs megállás: Gyöngyi a fejébe vette, hogy az iskola épülete is „szuper lesz”, hasonlóan az óvodához. A munkatársaival most is azt tervezgetik, miként fejleszthetnének, s hogyan szerezhetnének erre pénzt. Mint mondják, neki könnyű dolga van, mert ismeri a hiányosságokat, hisz sok éven át tanított itt, és azért is szerencséje van, mert a volt kollégái mellette állnak. Ők is látják a változásokat, amelyek nemcsak a gyerekek, de a tanárok életét is megkönnyítik.

Szarka Nóra
(Forrás: *magyarkul*)

BÚCSÚZUNK!

Életének 83. évében, hosszú betegség után elhunyt Ezüst György, szlovák származású festőművész.

Az 1935-ben Békéscsabán született alkotó első ismereteit Mokos József festő helyi szabadiskolájában szerezte a képzőművészetről, majd az egri tanárképző főiskolán tanult, ahol Jakuba János volt a mestere. Ezt követően a Magyar Képzőművészeti Főiskolán szerzett diplomát. 1971-től Budapesten élt. Művészi pályafutása mellett több évtizedig tanított, egyebek mellett a budai Toldy Ferenc Gimnáziumban.

Ezüst György az alföldi hagyományok folytatójaként vált ismertté, az ottani táj s a népművészet hatása érvényesült élet- és tájképein, de a világ számos országában tett tanulmányútjai során szerzett tapasztalatai is megjelentek alkotásaiban. „Ez az a talaj, amelyen biztosan állok. A népművészet tiszta szín- és formavilága, az Alföld sajátos atmoszférája lett meghatározója képteremtő logikámnak” – fogalmazta meg művészi hitvallását. Egri Mária művészettörténész népi szürrealizmusként jellemezte pályájának ezt a vonulatát.

Alkotásaiban, főleg urbánus képein és szobrain számos művészeti irányzattal, technikával kísérletezett. Kiemelkedő művészportréi között tartják számon Faludy Györgyről, Sütő Andrásról és Tóth Menyhérről készült festményét. A hatvanas évektől Magyarországon s külföldön több tucatnyi egyéni és csoportos kiállításon szerepelt. 1992-ben első magyar művészként állított ki a strasbourgi Európa Palotában, 1995-ben pedig Genfben, a Világkereskedelmi Székházban mutatták be képeit. Munkásságát több könyv és televíziós portréfilm ismertette. Képeit magyar és külföldi magán-, valamint közgyűjtemények – köztük a Magyar Nemzeti Galéria, a békéscsabai Munkácsy Múzeum – őrzik. Alkotásait számos alkalommal láthatták a Barátság kulturális és közéleti folyóirat címlapján is.

A kilencvenes évek végén szervezője és vezetője volt a Budapest XII. kerületében működő nemzetközi művésztelepnek. Fontos szerepet játszott a Dunaszerdahelyi Magyar Galéria alapításában és a békéscsabai Szlovák Galéria anyagának gyűjtésében. Szülővárosában művészeti ösztöndíjat alapított tehetséges diákok számára. Művészetét számos díjjal, köztük Munkácsy-emlékplakettel, Medgyessy-emlékéremmel, Nagymaros Plakettel, az Országos Portré Biennálé díjával és 2003-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével ismerték el.

(MTI, BARÁTSÁG)

A Magyarországi Szlovákok Napját ünnepelték Rákoskeresztúron

Az Országos Szlovák Önkormányzat idén Budapest XVII. kerületében, Rákoskeresztúron rendezte meg a hazai szlovák közösség legnagyobb ünnepét, a Magyarországi Szlovákok Napját. Rákoskeresztúr 1950-ben történt Budapesthez csatolását megelőzően önálló, a második világháborút megelőzően nagyjából szlovákok, kisebb részben magyarok és németek által lakott település volt.

A rendezvényre érkezőket a település központjában, a Vigyázó Sándor Művelődési Ház előtti parkban a Tótkomlói Ifjúsági Koncert Fúvószenekar térzenéje fogadta. A további programok a Művelődési Központ előterében kezdődtek 11 órakor Laco Struhár fotóművész „Mágikus Szlovákia” című fényképkiallításának megnyitójával. Az ünnepi fogadást követően a település evangélikus gyülekezetének templomában ökumenikus áhítatra került sor, Slavomír Sabol, a szlovákiai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház Kelet-szlovákiai Egyházmegyéjének püspöke és Fabinyi Tamás a Magyarországi Evangélikus Egyház Északi Evangélikus Egyházkerülete püspöke prédikációjával. Az ünnep résztvevőit Stanislav Brtoš, Magyarországon szolgáló szlovákiai katolikus lekipásztorral közösen áldották meg.

Az megjelenteket vendéglátóként Hollerné Racskó Erzsébet, az Országos Szlovák Önkormányzat elnöke üdvözölte. Őt Fuzik János, az Országgyűlés szlovák

szószólója, a Magyarországi nemzetiségek bizottságának elnöke, Peter Proháčka, a Határon Túli Szlovákok Hivatalának elnökhelyettese és Tircsi Richárd, az Emberi Erőforrások Minisztériuma Nemzetiségi Főosztályának vezetője követték a köszöntésben.

Az ünnepi gondolatok elhangzása után történt meg az Országos Szlovák Önkormányzat által alapított Nemzetiségünkért Díj ünnepélyes átadására.

A Magyarországi Szlovákok Kulturális Intézete – társrendezőként – idén is sokszínű tematikus programot állított össze „Keresztúri büszke lányok” címmel. A fellépőket a színpadon a pestkörnyéki térség szlovák falvainak népviseleteit felvonultató bemutató követte. Kísérőprogramként az érdeklődők megtekinthették a Rákoskeresztúr hagyományörzéséhez kapcsolódó interaktív kiállítást, bekapcsolódhattak a kézműves műhely munkájába, ellátogathattak a Bartók Házba, az Erdős Renée Házba vagy a település régi temetőjébe. Az egésznapos rendezvény keretében bemutakoztak a Magyarországi Szlovákok Kulturális Intézetének régiós központjai, amelyek a kulturális élmények, kiállítások mellett gasztronómiai bemutatóval is várták a résztvevőket.

Az esti Szlovák Bál hangulatáról a Csibaj Banda gondoskodott. A legkitartóbb látogatók a hazai szlovák folklórkincsből válogató zenekar muzsikájára a késő esti órákig táncolhattak.

Színes képsszeállításunk a hátsó borítón látható.

A Nemzetiségünkért Díj 2017. évi kitüntettettjei

Az Országos Szlovák Önkormányzat közgyűlése 2017-ben a következőknek ítélte oda a Nemzetiségünkért Díjat:

Hollós Tiborné

A Fővárosi Szlovák Önkormányzat egykori elnöke Pitvarosról származik. Egész családja elkötelezett a szlovák nemzetiségi kultúra, elsősorban a zenei terület iránt. Középiskolai tanulmányait Budapesten, a szlovák gimnáziumban végezte, ahol rendkívül aktívan bekapcsolódott a kulturális életbe. Iskolás korától lelkes és népszerű tagja volt a tánccsoportoknak.

A pedagógiai főiskola elvégzése után a sződi általános iskolában kezdett tanítani, ahol tánccsoportot is alapított. Később a budapesti szlovák iskolában folytatta pedagógusi pályáját, ahol szintén kitűnt szervezői tevékenységével. Az iskolai tánccsoportból – amely létrehozásának részese volt – nőtt ki a későbbi „Pramen” táncegyüttes, mely ma „Lipa” néven működik.

Hollós Tiborné alapító tagja volt a Fővárosi Szlovák Önkormányzatnak, melynek elnökeként a fővárosi szlovák nemzetiségi élet egyik motorja volt. Nagy szerepe van abban, hogy Zalavár a budapesti és a magyarországi szlovákságnak ismert emlékhelye lett, s hogy a hittérítők – Szent Cirill, Szent Metód – szobrot kaptak ott a hazai szlovák közösségtől. Kezdeményezésére jött létre számos társadalmi szervezet is, például a Szlovák Nyugdíjasok Klubja vagy az Ozvena Budapesti Szlovák Kórus, amelyet máig ő vezet. E minőségében nemzetközi dalfesztiválokat szervez, a kórossal pedig itthon és külföldön is fellép.

Napjainkban a XIII. kerületi szlovák önkormányzat elnöke s az OSZÖ Kulturális és Ifjúsági Bizottságának tagja.

Keresztúri Szlovák Asszonykórus

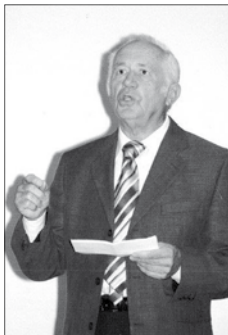
A szlovák asszonykórus Budapest XVII. kerületében, Rákoskeresztúron már több évtizede ápolja a szlovák hagyományokat. Tagjai őrzik a hiteles keresztúri szlovák népviseletet, dallamokat, énekeket. A kórus – Epress Rezsőné és az alapítótagok kitartó szervezési munkájának köszönhetően – Linkéné Gács Éva vezetésével 1996-ban alakult meg hivatalosan.

Az énekkar már alapítása évében is megnyerte a Budapesti Népdalversenyt. A kórus tagjai szlovák asszonyok, akik jól ismerik a keresztúri szlovákok történelmét, hagyományait, népdalait. Színvonalas előadásaiakkal az elmúlt évtizedekben az egész országban bemutatkoztak, és az országhatáron túl is sokat szerepeltek. A keresztúri dallamok és énekek gazdagságát két CD-lemezen is megörökítették. 2015-ben a Magyar Kórusok, Zenekarok és Népzenei Együttesek Szövetsége (a KÓTA) arany minősítéssel díjazta a kórus előadását.

Az asszonykórus a régió legaktívabb énekkarai közé tartozik. Együttműködnek a helyi szlovák nemzetiségi önkormányzattal és a környező szlovák településekkel, kiváló a kapcsolatuk az ottani kulturális egyesületekkel, valamint a Magyarország területén működő szlovák és magyar szervezetekkel. A kórus érdeme, hogy először megrendezték, majd hagyománnyá tették a Pünkösdhétfői szlovák szentmisét a Szent Kereszt katolikus templomban. Az asszonykórus 2005-ben a Rákoskeresztúron megalakult Dolina – Pestvidéki Szlovákok Regionális Egyesülete – egyik alapítója volt. A Vigyázó Sándor Művelődési Házzal és más helyi szervezetekkel együttműködve öt éve szervezik a Rákoskeresztúri Falunapot, ami a település legnagyobb kulturális eseményének számít.

Élet a tudomány és a gradistyei horvátság szolgálatában

BDr. Bencsics Miklós, a Horvátországi Tudományos és Művészeti Akadémia tagja 1938. október 12-én született a magyar-osztrák határ mellett, a Vas megyei Nardán, egy gradistyei horvát anyanyelvű parasztszaládban.

Bencsics Géza és Karlovics Szabina első gyermeke volt, akit egy leány és három fiútestvér követett. A magyar nyelvű általános iskolát szülőfalujában járta, ahol csak a katekizmust tanulták a helyi gradistyei horvát nyelven. Mivel édesanyja katonatiszt unokaöccse 1951-ben átszökött a határon, a Rákosi-féle kommunista rezsim elsőként internálta a közismert, becsületes, dolgozó, „Lugarevi” (Erdésziek) ragadványnevű családot. A Jászberénytől hat kilométerre levő Hajta nevezetű tanyavilágba kényszerültek, Miklósnak onnan kellett oda-vissza gyalogolnia, hogy befejezze az általánost. Az adott körülmények miatt, semmilyen kilátása nem lehetett arra, hogy továbbtanulhasson, de jóindulatú iskolaigazgatója 1953-ban – kijátszva a Bencsics családról szóló „rossz káderlapot” – végül is, eljuttatta a budapesti Szerb-horvát Tanítóképző és Gimnáziumba. Az 1956-os forradalom félbeszakította tanulmányait, és többedmagával a szomszédos Ausztriába menekült. Előbb Grazban élt, majd 1957-ben a tiroli Gränben, a Magyarországról elkerült diákok részére megalakított gimnáziumban érettségizett. Bár már megkapta a kanadai letelepedéshez szükséges okmányokat, ő mégis a bécsi egyetemet választotta. 1957-1962 között az ottani Bölcsészettudományi Kar Szlavisztikai és Történelmi Tanszékének hallgatója volt, tanári diplomát szerzett. 1963-ban írt doktori értekezése a gradistyei horvátság nagy felvilágosítójáról, Mate Mersity Miloradity lelkésről és költőről szólt (aki Horvátkimlén – a mai Kimlén – volt plébános, ott is pihen i örök álmát).

Nejével, a Mosonmagyaróvár melletti Halászból családjával ugyancsak Ausztriába került Takács Erikával 1959-ben ismerkedtek meg és 1962-ben léptek házasságra. Kilenchnapos katonai szolgálatát 1968-tól tudta le az osztrák hadseregben. A burgenlandi Eisenstadtba (Kismarton) költözve nevelőként dolgozott a püspökség internátusában és a helyi tanítóképzőben, a Pedagógus Akadémián. 1984-2007 között a Bécsi Egyetem Szlavisztikai Tanszékén a gradistyei horvát irodalom és kultúra lektoraként, majd kinevezett professzorként tevékenykedett.

Dr. Bencsics Miklós 1972-1976 között a bécsi Gradistyei Horvát Nyomdai Társaság elnöke, a Gradistyei Horvátok Könyvtára, illetve 1994-ben a Gradis-

tyei Horvát Tudományos Intézet alapítója volt. Számos kulturális és szakmai társaság, köztük a Horvát Írók Társasága, valamint 1988-tól a Horvátországi Tudományos és Művészeti Akadémia (mindkettő székhelye Zágráb) tagja.

Jelentős írói-szerkesztői munkásságot folytatott. Főiskolai tankönyvet írt a kortárs horvát irodalomról, általános műveltségi ismeretekről (1996). Jelentősebb tanulmánykötete a Gradistyei horvátok iro-

dalma a XVI. századtól 1921-ig (1998); A Gradistyei burgenlandi horvátok népszínháza (1998); A gradistyei horvátság drámai és irodalmi színházi kalauza (2000); A kultúra és az együttműködés városa Sopron (2008); A Gradistyei horvátok irodalma 1921-től a mai napig (2010). Szótárak és egyéb kézikönyvek is fűződnek a nevéhez. Ilyen például a Német–gradistyei horvát szótár (1982); a Gradistyei horvát–német szótár (1991); A gradistyei horvát nyelv grammatikája (2003) és A gradistyei horvát nyelv helyesírása (2009).

Szerkesztőként, társszerkesztőként harmincöt könyvet, illetve folyóiratot jegyzett. Tanulmányai és a könyvbemutatóin elhangzottak a közeljövőben jelennek meg a bécsi Horvát Nyomdai Társaság kiadványaként.

Dr. Bencsics Miklós akademikust, a Horvát Irodalmi Enciklopédia (2010) horvát gradistyei íróként, nyelvészként és irodalomtörténészként említi. Mindezekhez azonban nyugodtan hozzátehető a tudós, filológus és a gradistyei croatista elnevezés is.

Bencsics igencsak nagy gondot fordított az ausztriai, szlovákiai, cseh- és magyarországi gradistyei horvátság irodalmának, kultúrájának és nyelvének terjesztésére. Ötvenévnyi tudományos kutatásaival, szorgalmával számos történelmi-kulturális és irodalmi mozaikkal gazdagította a gradistyei horvátok szellemi kincstárát. Elragadott, megmentett a feledéstől sok-sok emléket a jövőnek, biztosítva ezzel fennmaradásukat is. Mert, ahogy a gradistyei kultúráról önmaga is állítja: „...egységes unicum ezen a területen azonban e kultúra – és ezt nekünk sohasem szabad szem elől tévesztenünk –, a »csá-stokáv« tájszólás, amelyen a nép beszél, s amely tájszólások a legláthatóbb, legtestesebb és legerősebb jelei. A gradistyei horvátság kultúrájának az eredeti és jó kultúra használatához elkerülhetetlenül szükséges, a horvát nyelv használata.”

Miklóshoz, aki az iskolatársam volt, sok személyes emlék fűz. Először a Szerb-horvát Tanítóképző és Gimnázium épületében, a budapesti, erzsébetvá-

rosi Rózsák terén találkoztunk 1953 szeptemberében. A tanítóképzősök „B” osztályát, a gimnazisták „A” osztályának diákjai „Makarenkovityok”-ként gúnyolták. Ez a szóhasználat egyáltalán nem zavarta a huszonnyolc elsőosztályos tanítóképzős diákok, sőt valamiféle büszkeséget eredményezett.

Miklóssal egy padban ülve töltöttük el tanóránkat. A legeslegelejen az Árpád-házi Szent Erzsébet-plébániatemplommal szemközti, szintén a Rózsák terén működő Iparitanuló Intézet, az ún. „Malmos” növendékeivel közös kollégiumban helyeztek el bennünket. Itt is – alul-felüli vaságyban – együtt pihentük ki a napi tanulmányi fáradalmainkat. Később a VI. kerületi Munkácsy Mihály utca 15. sz. alatti Diákotthonban (az épület ma a Horvát Köztársaság nagykövetségének székhelye) ugyancsak – úgy az ágyas szobában, mint a szilencium-teremben, a csendes tanulás idején is – egymás mellé kerültünk. Annak ellenére, hogy Miklós gradistyei horvát anyanyelvű, így át kellett állnia a szerb-horvát nyelvi kifejezésekre, nagy szorgalmával és akarrattal, teljes mértékben elsajátította az úgynevezett „délszláv” nyelvet. Valamennyi tantárgyból kiváló tanuló volt, sokszor átsegített matematikai-mértani nehézségeimen. A gyakorlati alsóosztályokban történt „hospitálás” alkalmával is dicséreteket kapott. A tanulóévek során, igazi és őszinte diákbarátság szövődött kettőnk között, amely – hála Istennek – a mai napig tart. Sajnos, az 1956-os forradalmi események az utolsó, negyedik kanyarban a „B” osztályt tíz hallgatóra lecsappantva, elválasztottak bennünket. Én a szülőfalumba, a magyar-jugoszláv határmenti Bács-Kiskun megyei Hercegszántóra, Miklós pedig Ausztriába került. Hiába kérleltem, hogy jöjjön velünk. A Diákotthon széttárt kapujában, azt mondta: „Köszönöm, mint testvéremnek, de én már döntöttem. Te délre mész, én Nyugatra, a többit bízuk a sorsra!”

Tirolai tartózkodása során levelezéssel tartottuk a kapcsolatot. Eisenstadti otthonteremtésekor és ottani tanároskodása idején – a Sopron melletti Kópháza gradistyei horvát színjátész, tambura és táncgyüt-

tesét kísérve – a határmenti burgenlandi Trajstov községben találkoztunk. Ekkor ajándékozott meg, szeretett pipájával és Miroslav Krleža horvát író „Bog Mars” (Mars Isten) című kisregényével. A későbbiek során a Sibenik városhoz közeli – a horvát idegenforgalom egyik gyöngyszemének számító – adriai „Szoláriszi” szállodák strandján futottunk össze. (Miklós bécsi egyetemi hallgatóit kísérte ide nyaralásra.) Feledhetetlen találkozás volt a Bécsi Horvát Centrumban 2011. június 16-án megtartott, Marko Dekić-Bodoljša költészetét bemutató rendezvény is. Hasonlóan szép alkalmat hozott Emlékkönyvének idén március 18-án, a burgenlandi gradistyei horvátok hetilapja, a Hrvatske Novine és a községi Horvát Önkormányzat szervezésében szülőfalujában, a nardai művelődési házban megtartott bemutatója is.

Miklós 70. születésnapja eseményein más elfoglaltság miatt, sajnos meghívása ellenére sem vehettem részt, „Miklós barátomnak” ajánlással azonban elküldtem neki az „Emlékezés az októberi 1956-os forradalmi napokra” című írássorozatom egyik részletét, amely ugyancsak megjelent a Bencsics Miklósról szóló „Élet a tudomány és a gradistyei horvátság szolgálatában” alcímű Emlékkönyvben.

Hetvenötödik születésnapja és tudományos munkássága ötvenedik évfordulója tiszteletére 2013. november 22-23-án a bécsi Horvát Centrumban a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia vendégül látta és rendezte tudományos tanácskozást, 2016. december 16-án pedig az akadémia könyvtárában tartották meg Zágrábban a tekintélyes filológus, nyelvész és egyetemi tanár életútjáról szóló – imént említett – Emlékkönyv külön bemutatását.

„A derék barátok, nem saját szántukból, de szétváltak. A mi ünnepeltünk, Bencsics Miklós, tudományos munkásságának köszönhetően, a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia tiszteletbeli tagjává vált Zágrábban, Dekity Márkó, költeményeinek köszönve, a Horvát Írók Társaságának tagja, ugyancsak Zágrábban. A két ember, a két sors, a két életút, az egyik Ausztriában, a másik Magyarországon, találkoztak Zágrábban.”

Dékity Márkó

Átadták az ez évi Justitia Regnorum Fundamentum díjakat

A „Justitia Regnorum Fundamentum” (az igazság a birodalom alapja) I. Ferenc osztrák császár és magyar király jelmondata volt. 2007-ben az országgyűlési biztosok ezzel a megnevezéssel alapítottak díjat, amellyel a kiemelkedő emberi helytállást, szakmai tevékenységet vagy életutat ismerik el. Azok kaphatják, akik az alapvető jogok terén kivételesen magas színvonalú, példaértékű eredményt értek el, vagy jelentősen hozzájárultak ilyen eredmény eléréséhez. Az elismerés odaítéléséről az alapvető jogok biztosja dönt, részben a nemzetiségek jogainak és a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettesei javaslatára. Az elismerést minden évben az intézmény megalakulásának évfordulóján adják át. Dr. Székely László, az alapvető jogok biztosja 2017-ben Böjte Csaba, Lukács András és Szarka László munkásságát ismerte el Justitia Regnorum Fundamentum díjjal.

Böjte Csaba ferences rendi szerzetes

Böjte Csabának, a Dévai Szent Ferenc Alapítvány alapító elnökének, ha tehetnénk, legszívesebben egy üres papírlap kíséretében, szó nélkül nyújtánánk át a díjat, a gyarló emberi szavak ugyanis nemigen alkalmasak munkája méltatására. Csaba testvér karizmatikus ember: a maga egyszerűségében Istenre mutató jel. Neve immár fogalommal vált: a cselekvő szeretet mintaképe. Nem is igazán illő, hogy most őt méltassuk. Saját bevallása szerint nem kedveli, ha dicsérik. Egy helyütt így ír: *„Csodás élmény volt Isten nevében befogadni a gyermekeket, semmihez nem hasonlítható öröm önzetlenül jót tenni. Ez az ember igazi arca! Ezt az örömet, ezt a tisztességes érzést nem adnám oda semmilyen finom vacsoráért vagy bármilyen díjért. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy az embernek nem kell ennie, vagy nincs szükségünk anyagi javakra, hátba veregetésre. Egyszerűen csak azt mondom, hogy nincs annál nagyobb öröm, mint jót tenni, jónak, jószágosnak lenni.”*

Böjte Csaba Kolozsváron született, és maga is félárván nőtt fel. Édesapját rendszerellenes izgatás címén a román bíróság 1959-ben hét év börtönre ítélte, amiből négy és fél évet leült, ám a börtönben elszenvedett kínzások következtében szabadulása után másfél hónappal meghalt. Csaba testvér édesapja sírjánál tapasztalta meg először, hogy a párbeszéd immár nem csupán halott édesapjával, hanem a mennyei Atyával folyik. Ablak a végtelenre című könyvében így vall erről: *„Ha meg kellene mondanom, hogy mi volt életem legnagyobb élménye, öröme, akkor bátran állíthatom, hogy ez a párbeszéd volt az, amely valamilyen szinten azóta is tart... Az Ő jelenlétében az ember mintha fényben állna, minden sokkal egyszerűbbé, világosabbá válik.”*

Világi tanulmányait Csíkszeredán végezte, majd öt évig különböző munkahelyeken – köztük egy bányában – dolgozott. 1982-ben titokban jelentkezett a ferences rendbe. Gyulafehérvári és esztergomi teológiai tanulmányok után 1989-ben szentelték pappá. Visszatért Erdélybe, ahol a gyulafehérvári egyházmegye ifjúsági lelkésze lett. Több állomáshely után 1992 novemberében került Dévára, s ez sorsforduló

jelentett az életében. Amint azt ő maga több helyütt elmeséli, az egyik mise előtt beállított hozzá egy asszony két rongyos kisgyermekkel. Nem az övéi voltak, úgy szedte össze őket az állomáson, ahol koldulásból tengették napjaikat. Kérte, fogadja be őket. Ő visszautasította, és ment misézni. Az aznapi evangéliumban épp az a rész következett, amelyben Jézus azt mondja: aki egyet is befogad a kicsinyek közül, engem fogad be. Szemben vele meg ott ült a két árva kislány a padokban... Ez volt az a pillanat, amely elindította Csaba testvért a tevékeny szeretet útján, s mára munkatársaival több mint nyolcvan helységben tartanak fent bentlakóotthont vagy napközit, és végzik az elhagyatott, illetőleg mélyszegénységben élő gyermekek mentését, testi-lelki táplálását, nevelését.

A Dévai Szent Ferenc Alapítvány házaiban eddig összesen több mint ötezer, reménytelenségben élő gyereknek adtak és adnak ma is otthont, ételt és hitet. Olyan gyerekeket karolnak fel, akiket szüleik elhagytak, vagy anyagi lehetőségeik nem engedik meg, hogy emberhez méltó módon éljenek. Az Alapítvány házaiban Csaba testvér és munkatársai igyekeznek összetartani a szegénysorban élő családokat, és a gyermekek életében pótolni a hiányzó családot. Csaba testvér derűje, optimizmusa és egyszerűsége, amellyel a gyermekekhez közeledik – szavai szerint – az élő Istenből táplálkozik. Az emberek, a nép nyelvén beszél, és arra törekszik, hogy mindenki megértse azt, amit közvetít. *„Ami csodálatra méltó Csaba testvérben, az az a képessége, ahogy megtalálja mindenkivel a hangot. Mindenkivel azonos szemmagasságban beszél, nem felülről vagy alulról.”* *„Hihetetlenül erős, személyes kapcsolata van az összes gyerekével”* – vallják róla azok, akik közelről ismerik őt.

Csaba testvér hitének alapja a lét örömének megtapasztalása. Vallja, hogy Isten *„nem teremt selejtet”*: csak meg kell látnunk minden egyes teremtményben, minden kicsi, piszkos és elhanyagolt utcagyerekben a jót, s ha rájuk ragyog a szeretet, *„rút kis-kacsából hattyúvá lesznek”*. Minden gyerek egy kis csoda, csak sok-sok türelem kell a végeredmény eléréséhez, hogy hasznos tagja lehessen a társadalomnak. Amikor először meglátja valamelyiküket,

szakadtan, rongyosan, az jut eszébe, talán épp ő lesz a XXI. század József Attilája. S milyen jó, hogy ő adhatja a kezébe a tollat, amellyel megírja majd halhatatlan műveit. A Szent Ferenc Alapítvány házaiban nevelkedő gyermekek nagy része elvégzi a középiskolát, sőt a főiskolát, egyetemet is; a gyermekotthonok egykori lakói közül sokan mára nevelők, sőt az Alapítvány házainak vezetői lettek.

A nehézségek ellenére is sikerrel végzett és sokak által elismert tevékenysége példa. Munkásságát immár tucatnyi díjjal ismerték el, gondolatait könyvek sora tükrözi. Számára azonban a legkülönb elismerés az, amellyel egykori neveltjei halmozzák el, amikor hírül adják, hogy elvégezték az egyetemet, családot alapítottak: Csaba testvér és munkatársai beteljesítik azt a küldetést, amelyre hivatottak...

Böjte Csaba nagyhatású életművének üzenete, hogy van remény, nincs leküzdhetetlen élethelyzet.

Az alapvető jogok biztosa személyes nagyrabecsülése mellett a Justitia Regnorum Fundamentum díjjal is szeretné elismerni azt a negyedszázados, fáradhatatlan és önfeláldozó munkát, amellyel Böjte Csaba munkatársaival együtt a mélyszegénységben élő és az elhagyatott gyermekek felkarolásával végez.

Lukács András, a Levegő Munkacsoport elnöke

Lukács István munkássága elválaszthatatlan az általa (is) alapított és lassan egy emberöltő óta vezetett intézménytől, így közvetve minden munkatársa is részese a mostani elismerésnek. András maga egy

intézmény. Csapatmunka részese és irányítója, mégis elsősorban ő jeleníti meg a Levegő Munkacsoportot, hazánk egyik legnagyobb hagyományú és legmegbecsültebb környezetvédelmi civil szervezetét.

Önmeghatározása szerint a Levegő Munkacsoport azért dolgozik, hogy *„minden ember egészséges környezetben, emberhez méltó módon éljen. Mindezt szakmai alapokon, az érintettek bevonásával, politikai és gazdasági részérdekektől függetlenül, következetesen és átláthatóan teszi”*. Mint a tudomány szférájából érkezett szövetséges, Kiss Károly rámutat: a Levegő Munkacsoport fennmaradását és megerősödését magas szakmai színvonalú tevékenységével s a másokkal való széles körű és szerteágazó együttműködéssel érte el. Tudósok és kutatóintézetek, hazai és nemzetközi szakmai, illetve civil szervezetek, kormányzati, önkormányzati intézmények tartoznak partnereik közé, s ez a partnerség tényleges eredményekkel alátámaszthatóan konstruktív és gyümölcsöző.

Lukács András saját tevékenységében a legfontosabbként az ökoszociális államháztartási reformot, a környezetbarát közlekedést és a fenntartható energiapolitikát nevesíti, valamint egy közéleti tisztségét: a Green Budget Europe elnökségi tagságát. Nem túlzottan hálás, inkább prófétai feladat nagy szakmai felkészültséggel, komoly erőfeszítéssel évtizedeken át évről évre elkészíteni az alternatív zöld költségvetést, hogy azután abból legfeljebb morzsákat hasznosítsanak az állami költségvetések összeállítói. András és munkatársai azonban tudják, hogy a fontos dolgok ezen a szinten dőlnek el, itt lelhetők fel a környezetrombolás hajtóerői, s itt lehet – ha lehet – ezeket a hajtóerőket pozitív célok szolgálatába eltéríteni.

Az általa vezetett Levegő Munkacsoport nem csupán zöld aktivizmussal küzd a környezetszennyezés és természetrombolás ellen, hanem a környezetrombolók pályáján, azok fegyvereivel is felveszi a harcot; közgazdasági érveléssel, mondandóját piaci szempontokkal alátámasztva. A környezetszennyező termékek és tevékenységek jelentős része ma nem fizetik meg az általuk okozott természeti és társadalmi károkat, s ez gazdaságilag is helytelen. Az árak nem tükrözik a valós költségeket, ami torzítja a piacot. Ezért bánunk pazarlón az energiával, az értékes nyersanyagokkal, ezért szennyezhetik büntetlenül a levegőt, tehetik tönkre útjainkat a nemzetközi közúti szállítók. A közlekedés és az energiaszektor ezermilliárdos nagyságrendű külső költségeinek másokra hárítása ellentmond a piacgazdaság elveinek, ugyanakkor erkölcstelen is, hiszen nem azzal fizetteti meg a kárt, aki okozza, hanem azzal, aki elszenvedi.

Lukács András, ha szükséges, nem fél szembe üszni az árral. Tanulmányai úgy népszerűsítik a környezet védelmét, hogy népszerűtlen állítások megfogalmazásától sem riad vissza. Elég csak két címet említeni: „Segítik-e a gazdasági fejlődést az autópályák?”, illetve „Az energia valódi költségei – Miért elkerülhetetlen, és hogyan valósítható meg az energiaárak emelése?” A Levegő Munkacsoport tevékenysége világos elvek következetes érvényesítésén alapul: *„előmozdítja a meg nem újuló energiahordozók, nyersanyagok, természeti kincsek felhasználásának visszaszorítását, és támogatja mindazokat a tevékenységeket, amelyek nélkül növelhetők, hogy pótolhatatlan forrásokat nagy mennyiségben használnának fel vagy súlyos környezetszennyezést okoznának”*.

A környezet állapotát alapvetően az határozza meg, hogy az állam milyen tevékenységeket támogat, illetve milyen tevékenységeket, mennyire adóztat meg. Ha a pénzügyi feltételek a környezetszennyezésnek kedveznek, romlani fog környezetünk állapota, és fordítva. Ezért a Levegő Munkacsoport egyik legfontosabb feladatának tekinti, hogy elősegítse a költségvetés és az adórendszer zöldítését. *„Mi állandóan a szemléletet próbáljuk megváltoztatni”, de „nagyon nehéz hatástalanítani az emberekre ömlő fenntarthatatlan fogyasztási és termelési mintákat”. „A legjobb nevelő eszköz a pénz, az, ha az ember a saját zsebében érzi a dolgokat.”* András merészen vág elé a piaci demagógiának: *„Az a piacbarát megoldás, amit mi javasolunk.”* A költségek megállapítása tudományos szempontok alapján történik, ma már pl. statisztikailag elég pontosan tudható, mennyi kárt okoz a légszennyezettség az egészségben vagy a munkaidő-kiesésben. Andrásék kiszámolták, hogy az útdíj bevezetésének halogatásával tízmilliárd eurós nagyságrendű veszteség érte a hazai költségvetést.

A Levegő Munkacsoport időnként keresztezi azok érdekeit, akiknek egy társadalmilag összességében káros tevékenységből fakad a megélhetése vagy profitja. András szerint a konfliktuskezelés alapja az, hogy a vita az adott ügyről, és ne a mögötte álló emberekről szóljon. Az elvszerűség belátással és komp-

romisszumkészséggel társulva célt érhet. A Levegő Munkacsoport erőfeszítései komoly eredményeket is hoztak. Évtizedekig küzdöttek a kamion-útdíj bevezetéséért, és végül sikerrel jártak. Évtizedeken át ellenezték az erősen szennyező lignit lakossági égetését, s már elfogadásra vár az ezt megtiltó rendelet. Évtizedeken át népszerűsítették a távfűtés környezeti előnyeit, s ma már hivatalos nemzeti cselekvési terv intézkedik annak elterjesztéséről. Évtizedekig küzdöttek a kerti hulladékok égetésének betiltásáért, s a szabályozás már láthatóan ebbe az irányba mozdult el. A főváros az ő sürgetésükre vásárolt elektromos buszokat, az általuk indított mozgalom hatására korszerűsítette vagy vonta ki a forgalomból a füstökádó busz-matuzsálemeket. Az ő koncepciójukon alapul a fővárosi parkolásszabályozás. Ők az Autómentes Nap kezdeményezői. *Szeneczey Balázs* főpolgármester-helyettes *Tarlós István* nevében köszönetet mondott „a Levegő Munkacsoport folyamatos értékes hozzájárulásáért a Budapest környezeti állapotának javításáért történő erőfeszítésekhez”.

Mindez a szakmai munka mellett a Levegő Munkacsoport tevékenységének másik pilléréhez, a nyilvánosság, a tájékoztatás, a társadalmi részvétel kiteljesítéséhez kapcsolódik. Mérésekkel bizonyították be a helytelen lakossági fűtés és illegális hulladékégetés súlyos egészségi kockázatait, megmutatva, hogy a fűtési időszakban számos erdő ölelte kistelepülésen szennyezettebb a levegő, mint Budapest belvárosában. A Levegő Munkacsoport környezeti tanácsadó irodát működtet, szakmai honlapot üzemeltet, bírósági próbaperekig menően támogatja a helyi civil szervezetek munkáját. A Legfelsőbb Bíróság egy általuk indított perben rögzítette precedens értékű ítéletében a civil szervezetek ügyféli jogát környezetvédelmi ügyekben, s mondta ki, hogy *„környezetveszélyeztetés esetén a gazdasági előnyök nem mérlegelhetők”*. A helyi közösségek nevében azonban csak akkor lépnek fel, ha az érintettek erre felkérik őket. *„Ellenükben ugyanis egy jó ügy érdekében sem érdemes dolgozni, nélkülük pedig kétséges a siker.”*

Vannak persze kudarcuk is, de csapataik – százharminc helyi szervezet – harcban állnak. A *Justitia Regnorum Fundamentum* díjat Lukács András, a Levegő Munkacsoport elnöke, a környezetvédelemben, így elsősorban a levegőminőség javításáért közel három évtizeden át folytatott kiemelkedő munkásságáért és a fenntartható költségvetéssel kapcsolatos tevékenységéért vehette át.

Szarka László történeész

A Kárpát-medencei népek családjának nagy ismerője, Szarka László éppen négy évtizede szenteli életét a kisebbségi lét kérdései kutatásának.

Egyetemi tanulmányait Pozsonyban, a Komenský Egyetem történelem–magyar szakán folytatta, 1977 óta dolgozik történészként. Kezdetben a Csehszlo-

vák Tudományos Akadémia budapesti kutatócsoportjának tagja volt, majd 1985-től az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa, illetve tudományos főmunkatársa.

Nem véletlen, hogy éppen a kisebbségi lét kérdései kerültek érdeklődése homlokterébe: gyermekkorát meghatározta a felvidéki magyarok szülőföldjükről történt kitelepítésére vonatkozó családi emlékezés. Igaz, hogy szűkebb családja a Felvidéken maradhatott – ő maga Alsószeliben gyermekeskedett és Galántán járt gimnáziumba –, de a tágabb rokonság kénytelen volt elhagyni szülőföldjét, s Magyarországon talált új otthonra.

Szarka László a 70-es évek szűk légkörű Csehszlovákiájából települt át Magyarországra, kapcsolatát szülőföldjével azonban sohasem veszítette el. Egy interjúban így vall: *„Az élmény, hogy ott, Pesten egy folytatható felvidéki világ volt és van, [...] kötelez”*. Az 1980-as években kapcsolatba került a prágai ellenzéki történészvilággal is; a magyar és csehszlovák értelmiségi elittel való találkozásai azonban nem politikai, hanem történeti pálya folytatására adtak számára indítást. A történelemtudományok kandidátusa tudományos fokozatot 1995-ben szerezte meg, és 2007-ben habilitált a Debreceni Egyetemen.

Egész életművét az törekvés határozza meg, hogy az egymás mellett élő és közös történelemmel rendelkező népek – elsősorban a magyarság és a szlovákság – közötti jobb megértésért munkálkodjon. Ne azt keressük, ami elválaszt, hanem ami összeköti! E gondolat jegyében vállalta magára például a Magyar–Szlovák Történész Vegyesbizottság társelnöki feladatkörét, amelyet 2000 és 2014 között látott el. Ez az eszme vezérli őt a kisebbségi lét különböző aspektusai tudományos vizsgálata során is.

Szarka Lászlónak elévülhetetlen érdemei vannak a kisebbségkutatás területének tudományos elismertetésében. 1998-ban az MTA Történettudományi Intézet keretein belül az ő vezetésével alakult meg az Akadémiai Kisebbségkutató Műhely. A 2001. január 1-jén önálló intézetté alakult Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet az ő igazgatóságának mintegy kilenc éve alatt komoly szakmai sikereket ért el a határon túli magyar, valamint a hazai kisebbségi közösségek kutatása, köztük a romakutatás területén.

Vezetése alatt a Kisebbségkutató Intézet számos, az Európai Unió által támogatott, kiemelkedő nemzetközi projektben vett részt, s jelentős adatbázis-építést is folytatott. Az ő vezetésével hozták létre például az „Interetnikai tudásmenedzsment” adatbázist, amely Kelet-Közép-Európa államai közül nyolc ország, illetve közigazgatási egység területének interetnikus viszonyait mutatja be. Rendkívüli eredményeket ért el a kisebbségkutatás nemzetközi hálózatának építésében is; igazgatósága idején a Kisebbségkutató Intézetnek a Kárpát-medence szinte valamennyi, kisebbségkutatással foglalkozó tudományos intézményével komoly szakmai együttműködése alakult ki. Szarka László a Kisebbségkutató

Intézet igazgatójaként mintegy külső mentora volt a határon túli tudományosságnak, kultúrának, szellemi életnek is. A 2004-ben alapított komáromi Selye János Egyetemen – amelynek Pedagógiai Főiskolai Karán 2009-2012 között dékánként is működött – kollégáival együtt az volt a fő céljuk, hogy magasan képzett tanárok tanítsanak a felvidéki magyar iskolákban, akik valamilyen formában a helyi közéletben is szerepet tudnak vállalni, és képesek igazi közösséget teremteni a szlovákiai magyar lakosság körében.

2011-től Szarka László tudományos főmunkatársként ismét az MTA BTK Történettudományi Intézetének szakmai munkáját segíti, a Horthy-korszak témacsoport vezetője.

Fő kutatási területei: a XIX–XX. századi magyarországi nemzetiségi politika története; a közép-európai kisebbségek XX. századi története; etnikai térszerkezeti változások a kelet-közép-európai határmenti régiókban; valamint a XX. századi kisebbségi, etnopolitikai konfliktusok a Magyarországgal szomszédos államokban.

Jelentős publikációs tevékenységet is folytat: tudományi könyv szerzője. Társ szerzőként vagy szerkesztőként több mint harminc kötet megírásában működött közre. Hazai és külföldi tudományos folyóiratokban megjelent írásainak száma több százra tehető. Oktatási tevékenységet folytatott többek között 1991-től 2003-ig a budapesti, majd az egri Századvég Politikai Főiskolán, 2004-2014 között az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Politológiai Tanszékén, továbbá a Debreceni Egyetemen és a Corvinus Egyetemen is. Jelenleg a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának Történelem Tanszékén oktat, valamint doktoranduszok külsős témavezetője az Eszterházy Károly Egyetem Történeti Doktori Iskolájában, valamint külsős tagként részt vesz a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kara Történelemtudományi Doktori Iskolájának munkájában. Oktatói tevékenységével nagymértékben segíti az ígéretes fiatal tehetségek kibontakozását, a történészek fiatal nemzedékeinek szakmai fejlődését.

Számos hazai és nemzetközi tudományos szerkesztőbizottság és szakmai testület tagja. Kimagasló tudományos tevékenységét már eddig is több szakmai elismeréssel díjazták. 1995-ben megkapta a Soros Alapítvány Nyitott Társadalom-díját, 2009-ben a Magyar Külügyminisztérium Lánchíd-díját, 2010-ben a Magyarországi Kisebbségekért díjat, 2011-ben a Kemény István-díjat.

A Justitia Regnorum Fundamentum díjjal a kisebbségtudomány érdekében mindezidáig kifejtett sokrétű tudományos szervezői, valamint színvonalas és példaértékű kutatói s oktatói tevékenységét szeretnénk mi is elismerni, megköszönni.

A díjazottaknak szerkesztőségünk is szívből gratulál. További alkotó munkájukhoz sok erőt és jó egészséget kívánunk!

Kitüntették Gordan Grlić Radmant

Gordan Grlić Radman, a Horvát Köztársaság távozó budapesti nagykövete számára – a horvát-magyar kapcsolatok ápolását, a két nemzet közötti párbeszéd és barátság erősítését szolgáló tevékenysége, példaértékű kezdeményezései elismeréseként – Áder János köztársasági elnök a Magyar Érdemrend Középkeresztje kitüntetését adományozta.

A kitüntetést a Külgazdasági és Külügyminisztérium kulturális és tudománydiplomáciáért felelős államtitkára, *Ilggyártó István* adta át. Az államtitkár az eseményen elmondta, hogy Magyar- és Horvátországnak természetes szövetségesnek kell lennie. A magyar-horvát kapcsolat – tette hozzá – megkérdőjelezhetetlen alapja a magyar külpolitikának, Horvátország az egyik legjelentősebb szomszédunk, diplomáciai, gazdasági és tudományos szempontból egyaránt. Gordan Grlić Radman nagyköveti misszióját *Magyar József*, Magyarország zágrábi nagykövete méltatta. Beszédében hangsúlyozta, hogy a távozó diplomata a Horvát Köztársaság budapesti nagykövetségént mindvégig elkötelezett volt a kétoldalú kapcsolatok javítása, a két nép barátságának erősítése iránt. Kezdeményező szerepet játszott a két állam közötti párbeszéd elősegítésében. Magyarország megismerése iránti személyes elkötelezettségét tanúsítja, hogy nagyköveti megbízása elejétől szorgalmasan tanulta a magyar nyelvet, és a *Magyarul*

Gordan Grlić Radman 1958-ban született a bosznia-hercegovinai Prisojében. Tanulmányait Zágrábban végezte. 1982-ben agrárközgazdász diplomát szerzett. A '90-es évek elején a horvát kormány menekültekkel foglalkozó irodájának munkatársa volt, majd diplomáciai pályára lépett. Először Genfben és Szófiában teljesített külszolgálatot. 1996-1997 között Horvátország budapesti nagykövetségének első munkatársa volt. Ezt követően nagyköveti rangban a külügyminisztérium közigazgatási államtitkára lett, majd a közép-európai régióval foglalkozó területet vezette. Részt vett a Horvátország EU-csatlakozását előkészítő energiaügyi, külpolitikai és biztonságpolitikai munkacsoport munkájában. A horvát Atlanti Tanács igazgatósági tagja, NATO-ügyekben a testület összekötője az Egyesült Államok zágrábi nagykövetségével. 2012. október 26-tól a Horvát Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövete Magyarországon. 2011-től a budapesti székhelyű Duna Bizottságban képviselte Horvátországot, egyben e testület titkári feladatait is ellátta. 2017 júniusában Horvátország állandó képviselőjeként a Duna Bizottság soros elnökévé választották.

Beszélő Nagykövetek Klubja aktív tagjává vált. Politikai, gazdasági és kulturális területen egyaránt a kétoldalú kapcsolatok elmélyítésére törekedett, célja a bizalom erősítése volt – tette hozzá *Magyar József*.

Gordan Grlić Radman magyar nyelven elmondott beszédében kiemelte, hogy a kitüntetéssel Magyarország nem csak őt és családját tiszteli meg, hanem hazáját, a Horvát Köztársaságot is. Csaknem ötéves magyarországi tartózkodása alatt – fejtette ki – a két szomszédos és baráti ország kapcsolatainak és együttműködésének az erősítésére törekedett, szem előtt tartva a két ország történelmét és az összefűző rokon szálakat. Hangsúlyozta, hogy ezek a körülmények nagyban megkönnyítették nagyköveti munkáját, hiszen – mint mondta – „*többek vagyunk egymás számára egyszerű szomszédoknál*”. Olvasóink is többször láthatták őt a magyarországi horvátok életéről, kulturális rendezvényeiről szóló beszámolóinkban az elmúlt években, hiszen rendszeresen jelen volt és tevékenyen részt vett munkájukban.

Gohér Krisztina
Hrvatski glasnik

„Színesen, izgalmasan és az életkoruknak megfelelően – így adjuk át gyermekeinknek a nyelvjárást!”

Új, pedagógusoknak szóló didaktikai kézikönyvet mutattak be Pécsen

Segítséget nyújtani és bátorítani szeretne egy nemrég megjelent kötet: magyarországi német óvónőknek és tanítóknak igyekszik segíteni abban, hogyan érdemes német nemzetiségi gyermekirodalmat bevenni a nevelés-oktatás mindennapjaiba; emellett pedig arra bátorítja őket, hogy merjenek feldolgozni a gyermekekkel nyelvjárásban írt irodalmi szövegeket is.

A kiadvány önálló fejezeteit szakértők – gyakorló tanárok, egyetemi oktatók és hallgatók – írták; az egyes részek teljes egységként didaktikai kézikönyvként szolgálnak ahhoz, hogyan érdemes foglalkozni óvodában és iskolákban a kortárs magyarországi német irodalommal. A kötet elméleti bevezetéssel kezdődik, amely többek között a nyelvvesztés problematikáját és annak következményeit taglalja. A gyakorlati részben kész feladatsorok és óravázlatok, továbbá azokhoz kapcsolódó útmutatók szerepelnek. A könyvhöz egy nyelvjárási hangfelvételeket tartalmazó DVD is tartozik.

– Szép, nehéz, és egyúttal kényes is a kérdés, vajon hogyan lehet a nyelvjárást oktatni – véli a könyvet bemutató Dr. Szendi Zoltán, a Pécsi Tudományegyetem Germanisztikai Intézetének professzora. – Számos szakértő szerint dialektust csakis otthon sajátíthat el az ember. Így történt, hogy az iskolában én is csak az irodalmi nyelvet tanulhattam, és mivel az édesapám az ahhoz szükséges környezet híján hiába próbálkozott azzal, hogy megtanítsa nekem a pulai német nyelvjárást, ez ki is maradt az életemből.

A kötetet dr. Márkus Évával szerkesztő dr. Klein Ágnes, a PTE Szekszárdi Főiskolai Karának docense ennek ellenére arra buzdítja a pedagógusokat, hogy kedveltessék meg a gyermekekkel a dialektusokat. Erre megfelelő helyszín az óvoda és az iskola. Egy zárt csoport – például egy iskolai osztály – védett közegében nem nevetik ki az embert, ha a német nyelvjárásokkal ismerkedik. Emellett fontos hangsúlyoznom, hogy a dialektusok átívelnek a tantárgyakon és foglalkozásokon, ami számos lehetőséget kínál arra, hogy azokat közelebb vigyük a gyermekekhez.

„S war emal 'n Jägr un' sai Frau, ti hun e Kind k'hat, e Mädele. Piroschka hat se k'haße...” (Élt egyszer egy vadász és a felesége, volt egy gyermekük

– egy kislányuk, akit Piroskának hívtak.) – a jól ismert Grimm-mesét Korb Angéla újságíró „fordította le” a maga német nyelvjárására. Az említett szöveg például – amelyet a könyv egyébként teljes hosszában közöl – kiválóan használható tanórákon. Ehhez a kötet részletes didaktikai javaslatokat ad.

Az Ágnes Klein – Éva Márkus: Ungarndeutsche Kinderliteratur in Theorie und Praxis. Didaktische Handreichung für Pädagog_innen zum Unterricht der ungarndeutschen Nationalitätenkinderliteratur im Kindergarten und in der Primarstufe (Klein Ágnes – Márkus Éva: Magyarországi német gyermekirodalom elméletben és gyakorlatban. Didaktikai kézikönyv pedagógusoknak a magyarországi német gyermekirodalom óvodában és alsó tagozaton való oktatásához) című könyv beszerzésével kapcsolatos információt a következő email címen kaphat: agnesklein@ymail.com vagy markus.eva@tok.elte.hu.

A tervek szerint a teljes könyv hamarosan elérhető lesz a Magyarországi Német Pedagógiai Intézet (www.udpi.hu) honlapján is.

Megtorlástól megbékülésig

150 éve történt meg a kiegyezés

Magyarországon száz esztendeig nem lesz többé forradalom, erről a fejemmel kezeskedem – jelentette Julius Jacob von Haynau tábornokszernagy, aki a világi fegyverletétel után fölöttébb sértve érezte magát, mivel Görgey és tábornoktársai jelentős része megfosztották a hadvezéri diadaltól. A cár hadainak adva meg magukat ugyanis azt jelezték, hogy csakis azért kerekedhetett felül, mert a keleti koronás szomszéd is a császár mellé állt. (Az aradi tizenhármakból is csak az kaphatott „kegyelemből” golyót, aki előtte tette le a fegyvert, a többiek mind bitón végezték.)

Miklós cár hiába figyelmeztette Ferenc Józsefet, alkalmazza „az uralkodói jogok legszebbikét, a helyesen értelmezett kegyelmet”. Paszkjevics herceg a szövetséges orosz erők főparancsnoka is hasztalan ajánlotta a széleskörű amnesztiát, ahogyan Palmerson brit és Torqueville francia külügyminiszter diplomáciai jegyzékei is fölöslegesnek bizonyultak a polgári alkotmány kereteinek megtartását, a megbocsátás fontosságát illetően: az ifjú uralkodó rendíthetetlen maradt. Magyarország teljhatalmú katonai és politikai kormányzójává tette Haynaut.

Az itáliai, Habsburg-ellenes szabadságküzdelem időleges vérbefojtásában szerzett személyes „érdemeiért” bresciai hiénaként emlegetett férfiút azonban erősen késleltette, hogy a komáromi várvédőket csak 1849. október 2-án sikerült az erőrendszer átadására bírni. (Klapka György tábornok vezette ellenállásukkal még azt is elérték, hogy a mintegy harmincezer fős várórség valamennyi tagja büntetlenséget és az ország szabad elhagyását egyaránt biztosító menlevelet kapjon.)

Mindössze négy nap múlva – pontosan Latour, osztrák hadügyminiszter bécsi felkelők általi kivégzése első évfordulójára időzítve, haza is üzenve – megkezdődött a kendőzetlen rémuralom korszaka. Gyorsított eljárással működő haditörvényszékek ítékeztek civil személyek ügyében is, s nemcsak tábornokokat és főtisztakat küldtek kivégző osztagok elé. (Emlékezzünk meg a méltatlanul elfeledett katonamártírokról: Hrúby Gyula őrnagyról, Ormai Norbert és Kazinczy Lajos ezredestől, Fekete Imre gerilla századosról, de a fogságában megtévelyodott és ott elhunyt Lenkey János tábornokról is!) A polgári áldozatok is számosak voltak: az előző király által törvényesen kinevezett miniszterelnök, Batthyány Lajos mellett, Csányi László volt közlekedési minisztert, Jeszenák János egykori kormánybiztost, Perényi

Zsigmondot, a függetlenségi nyilatkozatot elfogadó országgyűlés felsőházának elnökét és Szacsavay Imrét, a képviselőház jegyzőjét is kivégezték. (És még csak október végén jártunk!)

A kivégzések hírére nemzetközi felháborodás kísérte. Emiatt október 26-ai ülésén az osztrák minisztertanács is közkegyelmet sürgető álláspontot képviselt, amit azonban a császár visszautasított, s magától is elhárítva a felelősséget „a politikai bűnösök sorsáról való döntést” Haynaura bízta. Ő pedig megértette az uralkodói gesztus ki nem mondott üzenetét...

Ma sem ismerjük a megtorlás első éveiben kivégzettek pontos számát. Mintegy ötszáz halálos ítélet született, s közel 120 olyan személyről tudunk, akin végre is hajtották azt. Számosan voltak, akiket csak jelképesen végeztek ki, mert még időben ismeretlen helyre szöktek. Ellenük távollétükben hozták meg a vérbírók ítéleteiket. Neveiket ki is szögezték az akasztófára, ekként jelezve, hogy elfogásuk esetén milyen sorsra szánják őket. (A távkivégzettek között volt egyébként a későbbi miniszterelnök, Andrássy Gyula is.) Akadtak olyanok is (számukat szintén 100-120 főre becsülik), akiket elfogásuk után hadbírói eljárás nélkül, rögtönítélettel, vagy azt is mellőzve a helyszínen végeztek ki, gyilkoltak le. Körükben is nagy számban voltak hazafiságukkal kitűnt polgári személyek. Csaknem kétezer elítéltet zártak fegyházba, küldtek várbörtönbe, sáncfogságra. Haynau elrendelte, hogy a volt honvédeket, különösen közlegénnyé lefokozott tisztjeiket kényszersorozotként távolítsák el az országból, osszák be külföldön átlomásozó császári alakulatokba. Elrendelte azt is, hogy mindazoknak, akik az 1848. október 3-a utáni forradalmi események részesei voltak, három hónapon belül meg kell jelenniük igazoló eljárásra a katonai parancsnokságok vagy hadbírók előtt. Sokan bujdosnak, illetve súlyos veszélyt vállalva rejtgettek menekülőket. A csatamezők hősi halottjait gyászolók, az eltűnteket hazavárók foszladozó reményei is növelték a rettenetet.

A megtorlások széleskörű nemzetközi felháborodást keltettek, ami az európai uralkodóházak számára szalonképtelenné lett császári udvar számára is egyre kínosabbá vált. Hatásköri túllépéseire és a civil hatóság sérelmére elkövetett túlkapásaira hivatkozva 1850. július 6-án nyugdíjazták véreskezű kormányzójukat. (A nemzetközi közvélemény és

diplomácia megbotránkozását egyaránt jól példázza az a londoni eset, ami Haynauval – még elmozdítása évében – egy londoni sörgyár udvarán esett meg. Újsággépei alapján felismerték a dolgozók: seprűkkel, ököllel, ostorokkal, kövekkel támadták meg, menekülésre késztették, hosszan üldözték, s kevés híján agyonverték. „A munkások csak az embertelenség elleni véleményüknek adtak hangot egy olyan emberrel szemben, akire erkölcstelen bűnözőként tekinthetünk” – írta válaszként az osztrák tiltakozásra a brit külügyminiszter.)

Haynau londoni megveretése (korabeli brit sajtómetszet)

A csendes ellenállás

Bár a kétélű borotvát használat után tokba tették – amit egykor *Radetzky* tábornagy ajánlott Haynau kapcsán –, nehogy megvágja használója ujjait, a cél: Magyarország forradalom előtti csekélyke önállóságát, sajátos kezelését is felszámolni, a birodalom többi tartományának egyikévé süllyeszteni, változatlanul megmaradt. Már a Haynau szabta új ideiglenes közigazgatási rend leválasztotta Erdélyt és a Muraközzel együtt Horvátországot is, megszüntette a vármegyerendszert, majd tizenöt részre osztotta a maradék országot, s azokat közvetlen osztrák irányításba adta (bécsi minisztérium és császári biztosok kormányozták). Ezt aztán egy császári nyílt parancs még azzal is megfejtette, hogy Torontál, Krassó és Temes vármegyéből, illetve Szamos megye egy részéből létrehozta és leválasztotta a Szerb Vajdaságot és a Temesi Bánságot. Az ország románok lakta területeinek politikai és közigazgatási egységgé alakítását viszont, noha azt vezetőik kezdeményezték és várták, elutasították, és a szövetségesnek számító szlovák légiót, valamint a horvát báni tanácsot, majd a horvát országgyűlést is feloszlatták (ha úgy tetszik, őket is tokba tették). „*Ausztria népeinek egyenlő jogállására tekintettel*” a nyolcévi katonai szolgálati kötelezettséget Magyarországra is kiterjesztették. Ahogyan rövidesen az osztrák adótörvények hatályát is, amivel néhány év alatt szinte megkettőzték a magyarok adóterheit.

A birodalmi belügyminiszterről elnevezett *Bach*-korszakra (1850-1859) a nyílt abszolutista önkény volt jellemző. A korábban említett „leválasztott területeket” közvetlen bécsi fennhatóság alá helyezték, a maradék, öt politikai közigazgatási kerületre osztott ország ügyeit külön, helyi katonai és polgári kormányzó (*Albrecht főherceg*) felügyelte. A kerületeket „császári és királyi” főispánok vezették, a megyék élére pedig ugyancsak „cs. és kir.” megyefőnököket neveztek ki. A karhatalomra, besúgóhálózatra, teljes megfélemlítésre és germanizálásra kiépített

rendszer a magyarok jó alattvalóvá nevelését, azaz a magyar nyelv és szellem kíméletlen visszaszorítását kívánta kikényszeríteni. Ez viszont folyamatosan ébren tartotta az országlakók közös ellenszenvét, s felélesztette tevőleges, illetve csendes ellenállását.

A kortárs *Hőke* Lajos (Magyarország újabbkori története) így idézi fel az utóbbit: „*Ez a nagy, ép, erős és hajthatatlan része a nemzetnek, bensőjében elhatározta, hogy az osztrák hatalommal nem alkuszik, útjából ki áll s vele nem érintkezik, czélját elő nem segíti, nem támogatja, utasítást neki nem ad; a mit rendel, tartozásképen teljesíti, de ami tőle jó, rokonszenvébe nem fogadja; meghajlik előtte, de nem enged, eltűri őt egy ideig, de felsőségét nyíltan el nem ismeri, hivatalt – aki csak teheti – nem vállal, s rabszolgává aljasodó rendszerének állandósítását elő nem mozdítja. A gazdag főúr és jómódú nemes, az értelmi kereset emberei és a polgár elhatározta, hogy az adót nem fizetik, míg végrehajtó nem jó rájuk. A katonaságnak csak azt szolgáltatják ki, amit elkerülni nem lehet. A fuvarral késnek, utat könnyű kedvvel nem csinálnak. A német nyelv értését megtagadják, mindenütt magyar tolmácsot, magyar választ és ítéletet kívánnak. Vagyoniát, jövedelmét, keresetét, senki, úgy amint van, be nem vallja. Ha felvilágosítást kérnek tőle, nem tudommal felel; ha személyekről tudakozódnak, nem ismeremmel, ha tényekről, nem látással. Megvetni az önkényuralmat, nem tudni szolgáliról semmit, mintha itt sem élne – az volt a közjelszó. Ne érezze magát az osztrák otthon sehol, soha, semmiben. Legyen s maradjon idegen e földön, ne szeresse senki. A társaságok ne fogadják be. A családok és házak küszöbei legyenek elzárva előttük. A nők ne bocsássák közelükbe, a férfiak ne barátkozzanak, ne mulassanak velők. Legyenek olyanok, mint a pestises, akit mindenki kerül, akitől minden fél. Az osztrákság legyen megbélyegző, a mi kizárja őket az olvasó-egyletekből, casinókból, vigadókból. Őrizze meg minden magyar legbensőbb szentélyében: »ezek voltak legjobbaink legyilkolói, ezek a haza; leigáztatása eszközei fogadja fel férfiúi fogadással kiki, hogy vérei, hősei, magyar államférfiai halálát nem feleli, osztráknak baráti jobbot nem ad, iránta ki nem engesztelődik.« Ez volt a magyar passivitási politika társadalmi életünkben nyilvánulása.*”

Jókai Mór Új földesúr című regénye legelső korfeszítő eleme szintén ezen különös ellenállás (a passzív rezisztencia) bemutatása. Nagybirtokos főszereplője jelszavat is ad rá: Vegetáljunk!!! Amikor bevezetik az osztrák dohánymonopóliumot, s házmotázásokkal, letartóztatásokkal igyekeznek betartatni, akkor leszokik a pipázásról. Midőn hírért veszi, hogy a sör- és pálinkaadó után a borra is hasonlót szándékoznak kivetni, a borivás szenvedélyét is sutba vágja. Miután a játékkártyákra is császári illetékbejeget kellett ragasztani, a tarokkozással is ugyanezt teszi. A vadászpuskatartáshoz a császári megyefőnök engedélye, a nyergek birtoklásához pedig járás biztосnál tett írásos ígervény kell, arról, hogy nem használja majd uralkodója elleni célra? Nos, akkor nem lovagol, és nem vadászik. Az országon belüli utazáshoz is belhatósági okiratot (útlevelet) kell kiváltani két tanú jóállása mellett? Akkor nem hagyja el többé a birtokát. Amikor egyes utcai viseletekre is tiltásokat vezettek be, többé a falu utcája se látta. Végül meghozta a legnagyobb áldozatot is, ami magyar embertől elvárható. Amikor a perlekedést is hatósági illetékhez kötötték, minden perestársával megbékélt...

Persze enniből is tudhatnánk, hogy erősen eltűzött az a nézet, amely általános – főleg szervezett – ellenállásként láttatja az eseményeket, de alábecsülni sem szabad jelentőségét. Az ugyanis, hogy a főbb tisztviselőket Ausztriából, az alsóbb hivatalnokokat Cseh- és Morvaországból kellett nagy számban Magyarországra csábítani, mivel kellő számú magyar együttműködő nem akadt – még a népszerűsítésükre magyarossá kiagyalt: vitézkötéses, sarkantyús csizmás, hosszúkardos, tollas kalpagos egyenruhájuk ellenére sem – tovább fokozta a nemzeti ellen-szenvet. (Ráadásul köznevetség tárgyává is tette a „Bach-huszárokat”).

Az ellen mit sem lehetett tenni, hogy cigány mellett „sírva vigadjanak”, sőt bizonyos dalok betiltásával csak olajat öntöttek a tűzre, nemzetvédő programmá avatták a fergeteges cigánymuzsikát is. A nyilvános magyaros viseletek tiltásával csak azt sikerült elérni, hogy elsőprő divattá lett a magyaros társasági öltözet. A nemzeti színek tiltásával, hogy soha többé, senki nem öltözött fekete-sárgába (a császári színekbe), hacsak nem vágyott a kiközösítésre. Új szokások és módik is terjedtek, s éppen mert kockázatos volt, büntetés járt érte, bízalomépítő volt. A szabadság cinkosává tette azokat, akik látták. Rabláncból készült karkötők, az aradi vértanúk kezdőbetűivel ellátott ékszerek és karszalagok járták. Az pedig – noha nyilvánvaló ellenállást jelentett – betilthatatlan volt, hogy ne viseljenek „örökfekete” gyászruhát, vagy féltitkosan a bukott szabadságharc emlékeztetőjévé kijelentett piros-feketét. Vidéken meg a fehér blúzós, zöld szoknyás, piros pruszlikossá tett népviseletet ki parancsolhatta volna le a lányokról, menyecskékről? A nyilvános csárdásjárás korlátozásával (hány darab csárdás játszható nyilvános rendezvényeken) is csak azt érték el, hogy végeláthatatlan hosszú lett egy-egy

csárdás, s olyan padlócsapkodó csizmahangokba torkollt, ami tüntetéssel ért fel.

A neves halottak minden temetése valóságos nemzeti demonstrációvá vált. Wesselényi Miklósé és Vörösmartyé. A Szózat költőjét a 150-200 ezres Duna-parti ikervárosban mintegy húszezres tömeg kísérte utolsó útjára, s vált hangos tiltakozóvá. Tüntetésbe fordult a *Kisfaludy*, *Berzsenyi*, *Kölcsey* és *Kazinczy* évfordulós megemlékezése is.

Belső szervezkedések

Egyre több titkosrendőrt és besúgót kellett tartani, mert különben Bécs számára kezelhetetlenné váltak volna a folyamatok. Újabb és újabb összeesküvések szálaait gombolyították fel. 1851-ben letartóztatták s bebörtönözték *Teleki* Blankát és *Leövey* Klárát, mivel „forradalmi szellemben” nevelték tanítványaikat. Ugyanez évben Habsburg-ellenes szervezkedést lepleztek le Székelyföldön és Pesten (előbbi *Makk* József, a komáromi vár volt tüzerparancsnoka, utóbbit *Jubál* Károly tanár vezette). *Kossuth* megbízására *May* János honvéd alezredes Bécs környékén és Komáromban kezdett titkos fegyveres szervezet kiépítésébe, *Gál* Sándort pedig „az erdélyi felszabadító hadsereg” parancsnokává nevezte ki, s a románokkal való tárgyalásra is felhatalmazta. Valamennyien lelepleződtek, s tömeges letartóztatások következtek. *Kossuth* nővéreit is hadbíróság elé állították, mint összeesküvőket (végül családotul az országból való távozásra készítették mindkettejüket). 1852-ben derítették fényt *Noszlopy* Gáspár egykori kormánybiztos fegyveres készülődésére, aki Pest és Tolna megyében szervezett szabadcsapatokat egy felkelés kirobantásához, illetve a szemleútra Magyarhonba érkező *Ferenc József* elfogására.

A következő évben *Libényi* János szabólegény csaknem megölte a császárt. Bécsben támadt rá. (A sors, amit kormányzásával mindennél jobban szeretett hazámra mért, kivégzett és bebörtönözött honfitársaim, lelkem mélyéig megrendítettek – indokolta szándékát az őt halálra ítéelő bíróság előtt.) Merénylete újabb házkutatási, letartóztatási hullámhoz vezetett, állandó őrzásokat rendeltek el. Megerősítették a titkosrendőrséget, újabb besúgókat, megfigyelőket szerveztek be. Így került kézre, majd bitóra *Török* János marosvásárhelyi református tanár, *Horváth* Károly háromszéki birtokos és *Gálfi* Mihály udvarhelyszéki ügyvéd, akik fegyveres összeesküvést szőttek Magyarország felszabadítására (társaikat súlyos várfogságra ítélték), valamint *Skrzetulsky* Kázmér, aki Mátában szervezett gerillacsapatot. 1853-ban fegyveres ellenállás szervezéséért *Gasparich* Márk Kilit ferences szerzetest is kivégezték. *Hatvani* Imre csoportjának tizennégy tagját börtönözték be, felkelési tervüket ugyanis beárulta valaki. Egy évre rá *Csomortányi* Károly forradalmi társasága került hasonló sorsra. Az évtized végére mind kevésbé lehetett megfélemlíteni az ifjúságot. 1860. március 15-én már az sem segített, hogy a tüntetésszerű for-

radalmi gyászmisék szervezőit, s az általuk felkért *Táncsics* Mihályt a megelőző napokban letartóztatták, s hogy az ennek ellenére gyülekező tömeget újra és újra szétterelték. Az összegyűlt tömeget végül szuronyrohammal és lövésekkel oszlatták fel. *Forinyák* Géza joghallgató életét vesztette. Temetésén még nagyobb tömeg éltette, követelte a magyar szabadságot.

1860 márciusában a döblingi elmeógyógyintézet – nagyon is ép gondolkodású – lakójánál, a maró hangú, a fennálló rendszert leleplező, névtelen röpiratokat írt *Szécheny*inél tartottak házkutatást. Lefoglalták szerteágazó levelezését, amely alkalmas volt egy „összeesküvés” kapcsán rendezendő kirakatper megindításához. Ez vezetett a gróf öngyilkosságához, amelyet a kortársi közvélemény egyértelműen Bécs számlájára írt. A „legnagyobb magyart” *Nagycenken*, rendőrségi utasításra, a hivatalos gyászjelentésben közölt időpontnál egy nappal korábban helyezték örök nyugalomra. A mégis megjelent tömeget a karhatalom nem engedte a temetőbe. Erre igen hatásos válaszként Pesten nyolcvanezren (!) jelentek meg a belvárosi templomnál, az Akadémia által emelt jelképes ravatal előtt megtartott gyászsztentiszteleten.

A belső, tévőleges ellenállási kísérletek hőseiről és mártírjairól alig tud valamit a közvélemény pedig a passzív ellenállás mellett az ő áldozataik voltak a bécsi udvar folyamatos fenyegetettségérzetének legfőbb fenntartói, egyben a nemzeti együtt nem működés ösztönzői is.

Az emigráció ténykedése

A nemzeti ellenállás harmadik elemeként az emigráció külső nyomásgyakorlását kell említeni. Nemcsak azt, amit a belső szervezkedések felszítása érdekében tett, hanem főként, amit a kedvező külpolitikai fordulatok kihasználása érdekében cselekedett meg. (Rendkívül nagy költségekre készítette a megfigyelésükre és hatástalanításukra szervezett ügynökök s diplomaták gazdait.)

Elég csak *Kossuth* kütahyai – a nemzetiségeknek az 1849. évi törvénytől tagabb és bővebb jogokat tartalmazó – alkotmánytervére, majd a Duna menti népek konföderációs tervezetére, s az azokról folyó tárgyalásokra utalni. Amerikai és angliai diplomáciai tárgyalásai, körútjai, melyeket az újabb magyar szabadságharc szellemi, politikai, katonai, illetve pénzügyi támogatása érdekében szerveztek, még nagyobb riadalmat keltett. (Az Egyesült Államokban még *Kossuth*-dollár is forgalomba került a pénzügyi alapok biztosítására.) *Klapka* György független magyar-délszláv-román államszövetségi tervezete is a Habsburg birodalom elleni kihívásnak tűnt, hisz a megosztani szánt nemzetiségek közeledését és a határmenti szövetségesek megteremtését szolgálta. A piemonti miniszterelnökkel *Klapka* viszont már magyar katonai légió felállításáról tárgyalt. *Kossuth* megállapodást kötött *Alexandru*

Ioan Cuzaval, az Egyesült Román Fejedelemség uralkodójával, aki az emigráció fegyverraktárainak létrehozása mellett ahhoz is hozzájárult, hogy hazájában a felszabadító harcok kezdetekor, román területen magyar támaszpontokat hozzanak létre. Megszerezte támogatását Magyarország (s benne Horvátország), Szerbia és Románia majdani konföderációjához is. *III. Napóleon* francia császárral is egyezsége jutott: amennyiben az itáliai Habsburg-ellenes háború során a francia hadak magyar területre lépnek, nemzeti felkeléssel segítik győzelmüket, melynek ára az, hogy helyreállítják a független Magyarországot. A háború kitörésekor *Klapka* főparancsnokságával Genovában mintegy három és fél ezres sereg alakult. Bevetésükre azonban a (talán épp a bizonytalan magyar hátország okán lekötött jelentős katonai erők miatti) gyors osztrák vereség, s hirtelen békekötés miatt már nem kerülhetett sor. *A Garibaldi* mellett szervezett magyar légió viszont sikeresen és kiemelkedő hősiességgel vett részt az egységes Olaszország megteremtéséért vívott ütközetekben. A partraszálló vörös ingesek, a „marsalai ezrek” között volt *Türr* István ezredes, majd olasz királyi altábornagy, *Tüköry* Lajos egykori honvéd főhadnagy, török őrnagy, olasz alezredes, *Goldberg* Antal őrmester és *Lajoski* Vencel közlegény is. E légió híres harcosa lett még *Éber* Nándor dandárparancsnok, *Dunyov* István ezredes és *Frigyesi* Gusztáv őrnagy is. (Az aspromontei csatában mintegy 300 magyar küzdött *Garibaldi* oldalán.)

A magyar nép vágyakat szőtt *Garibaldiék*, *Türrék* sikerei hallatán, s az egyszerű nép ajkán felsejlett a közelgő olasz beavatkozás képe. *Kossuthék* meg is állapodtak arról *Cavourral*, a szárd-piemonti miniszterelnökkel, hogy egy új olasz-osztrák háború kitörésének a magyar függetlenség helyreállítása is célja lesz. Ekkor ment híre *Jókai* állítólagos „véletlen” sajtóhibájának is a többlet r-betűvel az *Üstökösben*. (Mit csináljon most a magyar ember? Várjon és türrjön.) Nemcsak *Türr* Istvánt várta azonban a magyar! Már korábban, 1858 novemberében az a hír terjedt el *Békés* megyében, hogy *Kossuth* orosz hadak élén érkezik meg heteken belül, s első dolga az lesz, hogy fölosztja a nagybirtokokat. Azonnal szervezkedni kezdtek, hogy készek legyenek a támogatására.

Az 1866-os porosz-osztrák háború ismét eséllyel kecsegtetett, így *Klapka* és *Bismarck* kancellár meg egyezett egy poroszországi magyar légió felállításáról. A „magyar kártya” kijátszása nyilván csak egy elhúzódó háború esetén történt volna meg, ahol a hátországi felkelés segíthette volna a főerőket. Erre azonban nem került sor, a gyors osztrák vereség ismét megfosztotta a felállított *Klapka*-erőket az érdemi küzdelemtől. Támogatás nélkül reményük sem maradt. *Klapka* külső segítségre már semmiképp sem számíthatott, ám ahogy 1849-ben *Komáromnál*, úgy 1866-ban is övé maradt az utolsó fegyveres szó. Mintegy másfélezer-kétezer vörös sipkás katonájával Magyarország területére lépett, s megszállta az útjába eső első *Trencsény* megyei települést. Pár nap

múlva aztán visszavonult. Kénytelen volt belátni, hogy az ország népe kimerült, megtört az ellenállásban, s már nem új felkelés kirobbanására, hanem a közelgő békés megegyezésre vár.

Belpolitikai kísérletek

A csupán orosz beavatkozással leverte magyar szabadságharc sikerei és a többszöri bécsi forradalmak is jelezték: a birodalom túlélésének záloga az abszolutista uralkodási formák feladása, a benne élő népek kölcsönös megbékítése lehet, tehát valamiféle egyezésre van szükség. A kezdeti időkben Ferenc József azonban totális egyszemélyi uralkodásra tört. 1851-ben megszüntette a hatalomra jutásakor kihirdetett olmützi kényszeralkotmányt, a parlamenttel közös törvényhozói hatalmat kizárólag magának tartva meg. Miniszterei azontúl kizárólag neki tartoztak felelősséggel, kormányát pusztán tanácsadó-végrehajtásfelügyelő testületté tette. 1852-ben a miniszterelnöki posztot, az első itáliai vereségek után pedig a tevőleges katonai parancsnokságot is átvette. Egyeduralkodóként császári nyílt parancsokkal, uralkodói rendeletekkel kormányozta birodalmát.

Az osztrák jogász és politikus, Wenzel *Lustkandl* által hangoztatott jogeljátszás elvére (*Verwirkungstheorie*) hivatkozva – mely szerint a királya ellen lázadó és trónfosztó magyarság minden történeti jogától megfosztotta önmagát – az uralkodó a legkisebb egyezkedést is megtagadta. *Apponyi* György 1852-es *őkonzervatív emlékiratára* sem volt tekintettel, ami a forradalom előtti kormányzati forma visszaállítását, illetve a magyar nyelvű közigazgatás helyreállítását kérte. 1857-ben tett magyarországi útján a 131, zömmel hazai főnemes, de néhány köznemes és nagypolgár által aláírt óvatos tiltakozást is tartalmazó „*Hódolati feliratot*” átvenni sem volt hajlandó. Ezt a *Dessewffy* Emil által szerkesztett – az 1848 előtti magyar kormányzervek mellőzését, a rendkívül magas adóterheket és az ország területi szétdarabolását felpanaszló – folyamodványt Bécsben is megkísérelték átadni neki. A dokumentum kézbesítésére ismét *Scitovszky* János, a magyar hercegprímás, esztergomi érsek vállalkozott, ám onnan is dolgavégzetlenül tért haza.

Az egyetlen osztrák kísérlet, amely a tárgyalási készség látszatát kívánta kelteni, még *Schmerlingtől*, az akkori igazságügy-minisztertől származott, aki 1850-ban több magánjogi kérdés megvitatására – nyilván császári jóváhagyással – Bécsbe hívta *Deák* Ferencet. A Batthyány-kormány egyetlen Magyarországon tartózkodó tagja (egykori igazságügy-minisztere), azonban önérzetesen megtagadta, hogy tárgyalásaival mintegy hitelesítse a fennálló állapotokat. („*A legutóbbi idők szomorú eseményei után, oly viszonyok közepette, melyek még most is fennállnak, bármennyire hízelgő lehetne is számomra e megtisztelő fölkérés, köteles vagyok tisztelettel, de határozottan visszautasítani.*”) A válasznak híre ment, s a csendes ellenállás ösztönzőül szolgált.

A birodalom rendjének fenntartása, az alattvalók (nemcsak a magyarok, hanem az itáliai tartományok lázadó lakói) fékentartása, a hadi és rendőri költségek, a korábban említettek miatt elképesztő kiadásokkal jártak, amelyhez az adózási fegyelem hiánya és a fejlődésében megrekedt gazdaság is jelentősen hozzájárult. (Az állami költségvetésnek csaknem felét a – belügyi feladatokra is lekötött – hadsereg, a rend- és csendőrség, valamint a közigazgatás emésztette fel.) Már 1857-ben komoly pénzügyi válság alakult ki, ami évekig folyamatosan államcsőddel fenyegetett. 1859-ben ráadásul a szárd-francia haderők Magentánál, majd Solferinónál is döntő csapást mértek a Habsburg állam hadseregére. (Ausztria kénytelen lemondani Lombardiáról.)

A vereség kül- és belpolitikai súlya, a magyar emigráció tárgyalásainak fenyegető híre és a pénzügyi helyzet is arra sarkallta az uralkodót, hogy népei megnyugtatóra érdekében visszatérjen valamiféle alkotmányossághoz. Menesztette Bachot és reformokat ígért. A hazai állapotokra is igen jellemző az a kevésbé ismert tény, hogy 1859. október 19-én éppen a rendőrminiszter, *Alexander Hübner* állt elő azzal a javaslattal, hogy Magyarországon térjenek vissza a történeti alapokra, s állítsák vissza az 1847-es kormányzási állapotot. (A császár két nappal később már menesztette is a hivatalából.)

A birodalom államjogi rendezésére 1860. október 20-ára született meg a császári-királyi rendelet (az „*októberi diploma*”) amely ugyan alkotmányos jogokat garantált, de Magyarország beolvasztását fenntartva, annak irányítását is az egyes tartományok által tartományi gyűléseken megválasztott delegáltakból álló Birodalmi Tanács (*Reichsrat*) végezte volna. (*Valami parlamentáris életet fogunk kapni, de a hatalom az én kezemben marad* – magyarázta udvari körökben maga a kibocsátó.) A Magyar Kancelláriát, a Helytartótanácsot, valamint a megerendszert és a magyar oktatási nyelvet ugyanakkor visszaállította, a Szerb Vajdaságot megszüntette. A kancellárhoz küldött leiratában az uralkodó elrendelte az országgyűlés összehívását is. Ha a császár azt remélte, ezzel megbékíti a magyarokat, alaposan tévedett. Tiltakozáshullám söpört végig az országon, melynek a pesti és nyíregyházi tüntetés volt legkiemelkedőbb eseménye. Utóbbi város lakói odáig mentek, hogy valamennyi középületről levertek a kétfejű sasos címereket. Példájukat aztán az újabb megmozdulásokon Pest polgárai is követték. A trónfoglalás évfordulóján ugyanis megint csak országos tüntetések zajlottak. Heves vármegye határozatban mondta ki, hogy Ferenc József nem törvényes uralkodó. A titkosrendőrség sorra jelentette: az emigráció és a hazai ellenzék tárgyalásait és megállapodását a katonai előkészületekről, tevékenységük összekapcsolásáról, illetve a nemzetiségekkel – Kossuth kútahtyai alkotmánytervezete alapján – történő kiegyezésről.

Az ideiglenes magyar választási rend kidolgozására összehívott hercegprímási értekezlet, mit sem törődve az uralkodó szándékával, csakis az 1848. évi

V. törvénycikk alapján összehívott országgyűlést fogalmazta meg lehetséges eljárásnak. (A horvát báni értekezlet is hasonlóképpen döntött!) Deák Ferenc meg sem jelent ezen a fórumon, nehogy az a látszat kerekedjen, hogy egyáltalán vitaalap lehet bármiféle más megoldás.

Az uralkodó a Szerb Vajdaságot és a Temesi Bánságot, majd a Muraközt is visszacsatoltatta az országhoz, és 1861 februárjában újabb pátenssel igyekezett jobb belátásra bírni alattvalóit. E szerint a tartományi országgyűlések fölött egy korlátozott jogú, kétkamarás birodalmi gyűlés igazgatta volna az ország ügyeit. (A helyek csaknem egynegyedét a magyar delegáltak, 16%-át a csehek, 7,5%-át az erdélyi tartomány, 2,6%-át a horvátok tölthették volna be. A „februári pátenst” Magyarországot kiszolgáltatta volna a többségben levő örökös tartományoknak, a legfontosabb döntések pedig továbbra is uralkodói, birodalmi tanácsi hatáskörben maradtak volna.)

Az 1861-ben a birodalmi gyűlés elfogadására összehívott magyar országgyűlés a visszautasítás tényében teljes egyetértést mutatott („nem engedtek a negyvennyolcból”), pusztán abban alakult ki késhegyig menő vita, hogy miként hozzák ezt a császár tudomására. A Teleki László vezette tömörülés (Határozati Párt) nem tekintette magyar királynak, hiszen V. Ferdinánd lemondásakor nem nyilatkozott arról, hogy a magyar trónról is lemondott volna. Az ő törvényein alapult – azok tették törvényessé egészen a trónfosztásig – az 1848/49-ben bekövetkezett átalakulás, így jogossá az azok megvédéséért folytatott szabadságharcunk. Ezért ők amellet kardoskodtak, hogy formailag egy határozattal, s ne jogszerű uralkodónak járó felirattal küldjék pokolba a „kegyes javaslatot”. Deák Ferenc és hívei (Felirati Párt) azonban abból indultak ki, hogy az egy évtizede fennálló joghatalmi helyzetben Ferenc József valóságos uralkodó, így akként kell hozzá viszonyulni, s úgy tudatni vele a visszautasítást (nyitva hagyva egy későbbi megegyezés keresés lehetőségét.) Jórészt Teleki László, a végszavazás előtt közel egy hónappal elkövetett öngyilkossága miatt végül a határozati mód került minimális, alig háromszavazatnyi többségbe. Várady Gábor, a Határozati Párt tagja azonban egy héttel később 134:130 arányban kieszközölte, hogy a Deák-féle feliratba az is bekerüljön: amíg Erdély, Horvátország és Fiume képviselői nincsenek jelen a magyar országgyűlésben, addig a képviselők nem hajlandók V. Ferdinánd lemondását megvitatni. Az így kiegészített felirat átvételét megtagadta az uralkodó. A kiegészítés visszavonása után ugyan kegyeskedett átvenni a dokumentumot, az abban foglaltakat azonban határozottan visszautasította. A horvát országgyűlés döntést hozott: önállóságát és területi épségét garantáló perszonáliunióként hajlandó csatlakozni a Magyar Királysághoz, egyben elutasítja a birodalmi gyűlésben való részvételt.

A képviselőház a visszautasító, fenyegető hangú uralkodói leiratra még határozottabb fogalmazású második feliratban követelte az 1848. áprilisi tör-

vények visszaállítását. Az ország alkotmánya nem alkotmány. *Lehet, hogy nehéz idők következnek ismét hazánkra, de a megszegett kötelesség árán azokat megváltanunk nem szabad. Az ország alkotmányos szabadsága nem oly sajátunk, melyről szabadon rendelkezhetnénk; s hitűnkre bízta a nemzet annak hű megőrzését, s mi felelősek vagyunk a haza és lelkiismeretünk előtt... Ha túrni kell, túrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől örökölt, túrni fog csüggedés nélkül, mint ősei túrtek és szenvedtek, hogy megvéddhessek az ország jogait – olvasható az egyhangúan (!) elfogadott feliratban. Engedni ott, hol az engedés öngyilkosság, kockáztatni ott, hol arra szükség nem kényszerít, egyaránt bűn volna a nemzet ellen – figyelmeztetett Deák már első felirati beszédében is.*

A nyitva hagyott kiskapu az volt (ha érteni akarta az udvar, érthette), hogy a 48-as állapotokat is egy olyan törvényből vezette le (*Pragmatica Sanctio*), amely során egy hasonlóan szorult helyzetben levő Habsburg-ház kért és kapott a magyar rendektől segítséget, s melynek révén pár évtizeddel később egy koronátlan király is uralkodott az ország felett. Az idézett leányági öröklődés mellett a jogforrás elfogadásakor a magyar országgyűlés elkötelezte a magát az egységes birodalom mellett, s cserébe alkotmányos garanciákat kapott. V. Ferdinánd is ez alapján volt egyszerre a birodalom császára és magyar király, az általa kihirdetett „áprilisi törvények” tehát mindenképp érvényesnek tekintendők.

Az uralkodó természetesen sértve érezte magát. Ki hallott ilyen legyőzöttekről? Ha nem kell a kegy, akkor jöjjön újra az erő! Betiltotta a megyegyűléseket, felfüggesztette a Helytartótanács testületi hatáskörét, feloszlatta a magyar és a horvát országgyűlést, felfüggesztette a maga kínálta alkotmányosságot, ismét katonai bíraskodást rendelt el. Az új korszakot *provizórium*nak nevezték el, utalva arra, hogy csak időleges lesz. Ezzel együtt 1865-ig tartott. Újabb lefolytatásokkal igyekeztek félelmet kelteni. (Mások mellett Szilágyi Virgil, Tánácsics ügyvédje, valamint Mezei Lipót, a Határozati Párt politikusa jutott rendőrkézzre, de a „jóságos császár” tíz hónap múlva minden politikai okokból lefogott és perbe vont személynek megkegyelmezett.) Talán a közhangulatot kívánták ekképpen előkészíteni: két héttel később fogadta ugyanis az uralkodó Apponyi György országbírót, aki konzervatív kiegyenlítési emlékirattal érkezett a Burgba, amit titkos csatornáin maga a császári udvar szorgalmazott. Nem örülhettek a végeredménynek. A Bécshez legközelebb álló magyar politikusok által kidolgozott dokumentum is egyenjogú dualizmusra és az ország területi integritásának teljes helyreállítására tett ugyanis javaslatot. Nem lehetett kétségük felőle, s meg is kapták a dühödt elutasításról szóló uralkodói leiratot, s az Apponyit tisztségéből történő elbocsátó határozatot.

A magyarokkal kapcsolatos, birodalmon belüli szolidaritás kedvezőtlen és kedvező példákat is hozott. 1863-ban több csehországi képviselő elhagyta a birodalmi tanácsot, mivel – véleményük szerint – a

magyarok országgyűlési delegáltjai nélkül jogtalanul tárgyalt bármiféle ügyet. A liberális osztrák képviselők többször is felemelték szavukat: feliratban és nyílt felszólalásban kérték a magyar országgyűlés újbóli összehívását. Megválasztott magyar tagjai törvénytelennek minősítették az összehívott erdélyi országgyűlés munkáját és tiltakozásként testületileg távolmaradtak ülésnapjairól. A csonka testület ennek ellenére kimondta a császári alkotmánytervezet elfogadását, s követeket küldött a birodalmi tanácsba.

Ugyanebben az évben újra megjelent a fegyveres ellenállás több kísérlete is. Előbb a *Somogyi* József és *Jámbor* András vezette szervezkedés lepleződött le egy csúnya árulás következtében, a következő év elején pedig a *Nedeczky* István, *Almásy* Pál és *Beniczky* Lajos szervezte – Kossuthal is egyeztetett – országos katonai felkelés terve is idő előtt kitudódott.

Az elhúzódó provizórium súlyos hátrányokat okozott az országnak. A magyarok nélkül döntöttek az őket is hátrányosan érintő ügyekben; a nemzeti-ségek ellenük való kijátszási kísérletei folytatódtak, a bizonytalan státuszú magyar területre pedig alig érkezett vállalkozó külföldi tőke. A hazai gazdálkodók tartalékai – így ellenállási hajlandóságuk is – kimerülőben volt, a polgárosodás folyamata megtorpant. A magyar kérdés lezáratlansága magát az elerőtlenedő birodalmat is szüntelen gazdasági válságba sodorta, diplomáciai elszigetelődésbe taszította. Az 1863-as lengyel felkelés orosz leverése ugyanakkor jól modellezte, hogy a nyugati diplomácia nem érdekelt a térségbeli változásokban. Deák és legfőbb elvbarátai (*Eötvös* József, *Trefort* Ágoston, *Csengery* Antal, *Lónyay* Menyhért, *Andrássy* Gyula) felismerték, hogy mindkét fél részéről megérték a kiegyezés feltételei.

A megbékélés útján

A kényszerítő körülmények végül Ferenc Józsefet is felismerésre és egyezkedésre készítették. Megbízottai felkeresték Deákot, és kifaggatták, miként, milyen feltételekkel lehetne keresztül vinni a megbékélést. Nagyjából ugyanazt hallották tőle, amit később, 1864-ben írt, *Adalék a magyar közjoghoz* című munkájában és amit 1865-ben a *Pesti Hírlapban* neve jelzése nélkül megjelent *Húsvéti cikk*-ként emlegetett írásában is kifejtett. Az 1848. áprilisi alkotmányos állapot visszaállítása az alap. Minden egyéb csak erre épülhet. A perszónalunio alapján állva elismerhető, hogy a birodalom külbiztonsága közös, mi több, elsődleges cél, amiben a csak az uralkodó azonos személye révén, a birodalom részét képező, saját alkotmányához ragaszkodó Magyar Királyság is érdekelt. „Mi nem akarjuk ezen alkotmányos önállást feláldozni csupán azért, mert a lajtántúli népek új alkotmányának egyes pontjai másképp hangzanak; de készek leszünk mindenkor törvényszabta úton saját törvényeinket a birodalom szilárd fennállhatóságának biztosságával összhangzásba hozni, s a lajtántúli országok szabadságának és alkotmányos kifejeződésének útjában állani soha nem fogunk.”

Deák Húsvéti cikke 1865. április 16-án jelent meg. Május elején Apponyi György a bécsi *Debatte* hasábjain közölt egy írást, amely az uralkodó háztartásán túl a külügyet, hadügyet, illetve az ezek működtetésének finanszírozását kezelő – egyenlő számú magyar és osztrák parlamenti kiküldöttből álló – testület által felügyelt pénzügyi tárcát jelentette ki közös ügynek, s feltételének a felelős magyar minisztérium felállítását, s Ferenc József királlyá koronázását szabta.

Majláth György kancellár felterjesztésére újra engedélyezték a felosztatott megyei és városi bizottmányok működését, hogy előkészítsék az új országgyűlés összehívását, majd felfüggesztették az 1860-61. évi alkotmányjogi pátensek hatályát. 1865. december 14-én új magyar országgyűlés kezdte meg működését, amely már az egész országra kiterjedő hatókörű volt (Erdély is visszakerült). Feladata a kiegyezés tető alá hozása volt.

Megkezdődtek az előkészítési tárgyalások is. A legnehezebb témának az államadósság kezelése és terheinek megoszlása bizonyult. Késleltette a kibontakozást, hogy kitört a porosz-osztrák háború, majd Olaszország is hadat üzent a Habsburg birodalomnak. Az osztrák császári hadsereg katasztrofális veresége még inkább aláásta Bécs tekintélyét. Velence elvesztésénél jobban fájt, hogy a nagynémet egyesítés porosz színek alatt, Ausztria kirekesztésével mehetett végbe. A nagyhatalmi helyzet fenntartásához a magyar korona (és koronázás) is elengedhetetlené vált. A folytatódó tárgyalások során osztrák részről minden akadályozó és késleltető tényezőt háttérbe szorítottak.

A magyar fél követelései a megváltozott helyzetben sem módosultak, de Kossuth Lajos – az ellenvéleményét névtelenül írt cikkeiben tükröző, 1866 novemberétől illegálisan az országba juttatott *Negyvenkilencz* című lapjában megjelent cikkeivel, majd a Deáknak írt, s nyilvánosságra hozott végső tiltakozásával, az ún. *Cassandra-levéllel*, szembe ment a közösügyi egyezkedéssel. A függetlenség elárulását látta a készülő eseményben, hiszen a nemzet nevében Deákek önként mondtak le két, korábban kivívott, a nemzet önérdekének megvédését leginkább szavatoló szabadságjogról. *Pedig magad mondad s helyesen mondad: hogy a jogot, melyet az erőszak elvessen, vissza lehet szerezni, s veszve csak az van, a miről a nemzet maga lemondott. [...] „A jogvisszaszerzés álláspontjáról a jogfeladás sikamlós terére jutottál [...] Ne vezessd hazánkat oly áldozatokra, melyek még a reménytől is megfosztanának!”* – írta Deáknak. A közös külpolitika és hadügy kapcsán felfestette annak a helyzetnek veszélyét is, mely hazánkat egy idegen érdekért viselt háborúba sodorja, s szomszédjaival megromló kapcsolata okán az ország széteséséhez vezethet. „...Szomszédainkat úgy nyugat mint kelet felé ellenségeinkké teszi; a nemzetiségi belkérdés kielégítő megoldását, a Horvátországgal kiegyezkedést lehetetleníti, s szemlátó mást közelgő európai bonyodalmaknál hazánkat a vetélkedő ambícióknak céltáblául tűzi ki.”

Ismerve 1914-1920 eseményeit, könnyű a trójai jósnő, Cassandra személyét levelében magára öltő Kossuthban valóságos és hitelt érdemlő jövőmondót látni, de felfoghatatlan az a mélység is, amibe a megegyezés még évtizedekig tartó hiánya taszította volna az országot – nemcsak magyar – nemzeteit.

1867 februárjára az Andrássy Gyula vezette tárgyalóküldöttség és az országgyűlés megegyezésre jutott Béccsel minden közös ügy tárgyában, így 27-én az uralkodó kinevezte a magyar kormányt is. Andrássy nemcsak miniszterelnök, hanem honvédelmi miniszter (a cs. és kir. hadseregbe ágyazottan engedélyezett magyar honvédség feletti kormányfelügyelet ellátója) lett. Mellette Wenckheim Béla, Lónyai Menyhért, Gorove István, Mikó Imre, Festetics György, Horváth Boldizsár, valamint Eötvös József kapott megbízást. Utóbbi tárcafőnök jelentette a jelképes jogfolytonosságot, hiszen a Batthyány- és Andrássy-kormányban is ő töltötte be a vallás- és közoktatási miniszter szerepét. (Deák Ferenc sem ekkor, sem később nem vállalt semmiféle tisztséget, jutalmat, kitüntetést sem fogadott el a királytól.) Eötvös újbóli részvétele valamiféle jogfolytonosság szimbólumaként hatott. A másik jelképnek – de akár hagyománynak is – tekinthető történelemként március 11-én szabadon bocsátották a budai várörönben raboskodó Táncsics Mihályt.

„Magyarország közjogának történelmében legfontosabb korszakot képez azon átalakulás, mely 1847-48-ban történt, mert e nélkül a kornak igényei s a fejlődő eszmék hatalma rég elsöprötték volna alkotmányunkat. [...] De az 1847 és 48-diki törvények ezen átalakulást be nem végezheték. Csak az alap volt letéve, s a további fejlődés a legközelebbi országgyűlés föladata lett volna. Maguk azon országgyűlésnek rendeli [...] jelentették ki, hogy: »A jelen országgyűlést nem tartják hivatva lenni arra, hogy mindazon törvényeknek részletes kidolgozásába és megállapításába ereszkeadjék, melyek a nemzet boldogságának fölvirágozására általában szükségesek, sőt úgy vannak meggyőződve, hogy törvény által meghatározván az alapokat, melyeken a képviseleti rendszer szerint néhány hónap alatt Pesten tartandó országgyűlés alakíttassék, mindazon törvényeknek alkotása, melyek az ország belbékéjének s a nemzet szabadságának biztosítása végett rögtön intézkedést nem kívánnak, az ezen Pesten tartandó nemzeti gyűlésre halasztassék.«.” – ágyazott meg a jogfolytonosság-nak Deák március 28-i országgyűlési beszédében.

Százötven éve, 1867. május 29-én a magyar képviselőház 209 igenlő, 89 nemmel szavazó és 83 tartózkodó képviselője elfogadta az új, dualista állam, az Osztrák-Magyar Monarchia létrejöttét (1867. évi XII. törvénycikk), amelynek két alkotóelemét csak az uralkodó személye és a közösnek elfogadott ügyek fűznek egybe, más tekintetben egymástól teljességgel függetlenek. (Az erről szóló törvényt – húsz nappal diadalmas pest-budai megkoronázása után – Ferenc József magyar királyként és osztrák császárként 1867. július 28-án szentesítette.)

Megalkotánk a kiegyenlítéssel egy államot, amely a miénk. Nem olyant, minőt áhitunk, s amellyel elégedet-

Ferenc József magyar királlyá koronázása (korabeli metszet)

tek lehetnénk, hanem olyat, minőt a körülmények engedének – fejtette ki Deák véleményét a legbensőbb híveinek. – *De mit alkotánk: állam. A magyar nemzet állama, mely túl fogja élni a Habsburgok enyészetre ítélt impériumát. Nem jósolhatom évre, még évtizedre sem... , hogy mikoron fog széthullani e sivár birodalom, melyet öt történelmi múltú nemzet és hat önállásra törekvő nemzetiség belülről fészeget és szét is fog repeszteni. De meddig lehető, a magyar államnak, amit létrehozánk, erővel összetartania kell e monarchiát, hogy mit évszázadokon keresztül kisajtolának Magyarországból a birodalom és tartományainak gyarapítására, annak legalább hányadát visszaszerezhessük...*”

A koronázási ünnepségről – betegségére hivatkozva – Deák távol maradt. Feljegyezték, hogy a kötelezően elrendelt ünnepi kivilágítást is megszegte. Pesten csak a Batthyány-kastély és az ő szállodai szobája ablakaiban nem pisláskolt este gyertya, mécses.

Ahogy egykori minisztertársa, „a turini remete”, Kossuth Lajos, ő is visszavonult az aktív politikai tevékenységtől. Lelkük mélyén mindketten tudták, hogy igazi esély teremődött meg, s mindketten sejtették, félték, hogy a körülmények, az egymásnak feszülő, öntörvényű nemzeti indulatok egy vészes végzet felé sodorják az országot.

Az élet Deák kijelentéseit is igazolta. Több mint három évtizednyi páratlan polgárosodás, ipari, mezőgazdasági és kulturális fejlődés mehetett végbe.

A kiegyezés nem egyes személyek, hanem az akkor élt nemzedékek, a magyar nemzet történelmi léptékű műve volt. Fanyar mellékízt hordozó, kompromisszumon nyugvó új honalapítás – amely IV. Béla, tatárdúlás utáni ország-újjaélesztésével egyazon jelentőségű...

Amit szabadságharcával megvédeni nem tudott, annak legnagyobb részét legyőzöttként visszaszerelte a nemzet. Az ország esélyt kapott belső állapottai, társadalma és közgondolkodása újrarendezésére. Eötvös szavaival szólva *időt nyerhetett*. Történelmi bűn, hogy az új politikai garnitúra sok tekintetben elfecsérelte ezt az időt...

Deák ravatalára 1876-ban a kiegyezés nagy ellenfele, Kossuth is küldött egy mirtuszágat.

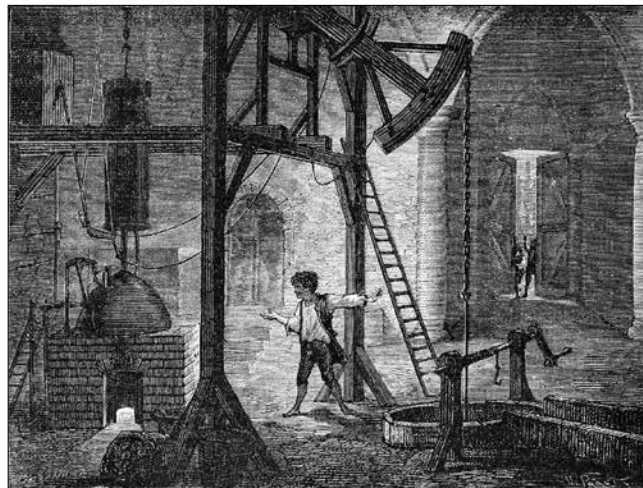
Hegedűs Sándor

A leleményes csapnyitogató

Azt a napot soha nem felejttem el. Már a kezdete is más volt. Apu is velünk jött hajnalban a bányához. Kellett is a segítsége, Jimmy és én nem bírtunk volna Tommyval, aki végig zokogta az utat. Ma ment... pontosabban vonszolódott először a tárnába. Persze megértettem, hogy retteg, még a felnőttek is féltek leszállni. Ezt apu is mondogatta az úton. Időnként pedig megállt és Tommy könnyeit törölgette zseb-kendőjével (lopva, a sajátjait is eldörgölte), válogatott és szörnyű átkokat mondott a világ összes bányatulajdonosára. Gyűlölte őket, hisz előbb lányokra, asszonyokra cserélték az összes férfimunkást, hogy kevesebbet fizethessenek, majd gyerekekre cserélték a nőket, mert azokat még kisebb bérrel lehet kifizetni. A nyomorgó családok pedig kénytelenek munkába adni a kicsiket, ha csak nem akarnak éhen gebedni. Apró, hat-hétéves lurkókkal húzatják a legszűkebb tárnákban a csilléket, hét-nyolcéves lányok állnak tíz-tizenkét órán át a válogatópultnál, tonnányi szenekeket átmozgatva. A velük egykorú és idősebb fiúk pedig már a vájárokat kísérik, és maguk is szemet fejtenek a tárnákban. Rettegik nemcsak a sújtóléget, váratlan vízbetöréseket s a bányaomlásokat, hanem a főnökök és a nagyobb legénykéek ütéseit, rúgásait is. Mert abból is kijut bőven. Apa jól tudta ezt, mert mindig elmeséltette velem, hogy mi történt, ha szerencsésen hazatértem. A testvéreim is hallhatták, nem csinált belőle titkot. Bár Tommy öcsém épp akkortájt született, amikor közülünk elsőként engem adtak be a bányába – jutott eszembe. Engem is vertek odalenn, és senki nem volt, aki megvédjen. „Ha nem tetszik, holnap már ne is gyere! Vannak elegen, akik a helyedre állnak – nevetett kéjesen a szemembe egy-egy nyakleves után a munkavezető. Én pedig tudtam, muszáj másnap és azután is jó képet vágni a megaláztatásokhoz, mert kisgyerek létemre, én vagyok a családfenntartó. Akkor még csak abból vergődünk, amit én kerestem, de egy éve már az ikrek: Jimmy és Ivy is kapott munkát. Ivy húgom egy varrodában dolgozott késő estig, Jimmy pedig pont abban a bányarészlegben, ahová aznap Tommy került. Örültem is, hogy legalább a régebbi fiúktól lesz aki megvédje, mert azok is nagyon kegyetlenek tudnak lenni. Igaz, hogy csak egy évvel volt idősebb Tommynál, de mivel nagyon erős volt, tartottak tőle.

Arra figyeltem fel, hogy apu velem példálózott.

– Ha megbecsülöd magad, nem leszel mindig odalenn! Nézd meg Humphot! Őt is kiemelték, és most a legfontosabb feladatot végzi – veregette meg büszkén a vállam. – Rábízták a gőzszivattyút. Azt csak hárman kezelhetik, és a bátyád az egyikük.

Szó, ami szó, erre én magam is roppant büszke voltam. Sok gyereket hívtak össze kipróbálni, ki lesz elég ügyes a feladatra. Kitettek mindenki elé két fakarikát és pontosan kimért távolságra két oszlopot. Néhány napig teljes munkaidőben mást sem csináltunk, mint le- és feltettük a karikákat. Az volt a lényeg, hogy egyszerre nem lehetett fenn mind a kettő. Valamennyiünkre külön ember figyelt. Folyton az óráikra pillantottak, noteszukba írtak. Volt, hogy egyre gyorsabban kellett kapkodni a karikákat, máskor meg lassan tízig kellett számolni magunkban a karikacsere között. A következő hétre már csak húszunkat hívták be a terembe. Ekkor mindenkinek két csövet állítottak függőlegesen a bal és jobb keze közelébe, amin egy-egy kapcsolószerű kar volt. Ezeket kellett pontosan tíz másodpercenként felváltva megemelni, de úgy, hogy ne érjünk hozzá magához a csőhöz. Pár nap után kitűztek egy listát s azt mondták, azon mindenki láthatja, miként teljesített.

– Az első hármat megkettőzött fizetésért Newcomen úr csodamasinájánál kívánjuk alkalmazni, a következő kettő pedig tartalék lesz a későbbiekre, ha az előzőekkel valami történne.

Humphrey Potter – olvastam a nevemet a legelső helyen. Én bizonyultam a legügyesebbnek. A következő napokban már a gépházban gyakoroltunk. Maga Newcomen úr magyarázta el ötünknek a gépe működését.

– Tudjátok, fiúk, ebben a gépben, aminek legfontosabb részét fogjátok kezelni, hihetetlen nagy erők munkálnak. Ötszáz lónak sincs összesen ekkora ereje! Sokan azt mondják, hogy ez itt egy gőzgép, s kétségtelenül igazuk van abban, hogy gőz is kell a munkájához, ám ebben az igazi munkát a légüresség, a vagum (azt hiszem így mondta) végzi. Közé-

pen látjátok a nagy bronzhengert, amiben egy szinte vele egyazon átmérőjű dugattyú mozog majd. A dugattyú tetejéhez van csatlakoztatva – mint látjátok – a lánc egyik vége, a másik meg ott fenn, ahhoz a hatalmas himbához van rögzítve. A himba másik végén az a rúd..., no az már a szivattyú része. Komoly súllyal van megterhelve, ezért ha rajta múlنا, mindig lenn tartaná a himbát. De mi nem hagyjuk! – kacsintott ránk. – Ha a fűtőkemence által termelt gőzt, ennek a csapnak a nyitásával aláengedjük, akkor a dugattyú felmegy a henger legtetejéig...

A fűtő már alaposan aládurrantott, így amikor kinyitotta a kazánból érkező cső csapját, a gőz szuszogását mindannyian hallottuk. Változást azonban nem láttunk, hiszen a szivattyúkar súlyai a másik oldalon eleve a legmagasabb állásban tartották a dugattyút.

– Amikor először kinyitjátok, szép lassan elszármoltok tízig magatokban, majd elzárjátok ezt a csapot, és kinyitjátok szemben a másikat. Az a cső hideg vizet fecskendez a hengerbe, lehűti a gőzt, ami kicsapódik. Így keletkezik az a bizonyos légüresség, ami iszonyatos erővel húzza lefelé a dugattyút. A himba túlnani súlya most már nem elegendő, így a szivattyúrúd is emelkedni kényszerül. Amint megszűnik a hengerben a léghiány, a súly megint visszahúzza a dugattyút a felső állásba. Amint az a megfestett láncszem eléri az alsó csíkot, lezárjátok a vízcsövet, s átléptek ide, újra kinyitjátok a gőzszelepet. Ha felér a tetejére, átléptek, s a vízcsapot nyitjátok. Könnyen megjegyezhető és megtehető. De egy kicsit sem lankadhat a figyelmetek – emelte fel fenyegetően az ujját –, mert a túlnyomás a levegőbe repítheti ezt az egész miskulanciát. Még a biztonsági szelep – amit beépítettünk – sem jelent száz százalékos garanciát. Egy-egy műszakotok ezért legfeljebb csak nyolc órán át fog tartani, s mindig mellettek lesz egy munkafelügyelő is.

Mi meg csak álltunk, s megrendülten figyeltük, ahogy a gép láncát csikorgatva mozgásba jött, s mint egy mérleghinta ide-oda ereszkedik, emelkedik. Mindannyian sorra odaléptünk a géphez s a láncát lesve le- és föl-, föl- és lekapcsolgattuk a gőzt meg a vizet. Lenyűgöző volt tudni, hogy a mi akaratusnak engedelmeskedik a masina, és hogy az idefonti rúd mélyen lenti vége a vízben álló bányatárna kiszáritásán dolgozik.

Mindenki irigyelt minket. Persze sokan voltak, akik azt jósolták, hogy hiba gyerekekre bízni a dolgot, mert előbb-utóbb úgyis felrobbantjuk ezt a drága gépet meg a környéket. Az igazgató úr azonban azt mondta, hogy nekünk, nagyobb gyerekeknek jobb az állóképességünk, fürgébbek a reflexeink és összpontosítani is jobban tudunk az idősebbeknél. Ezt a kiválasztásunkkor végzett vizsgálatok is alátámasztották. Apu persze azt mondta, hogy még a duplabérrel is kevesebbe kerülünk, mint egy felnőtt, s ez legalább annyira fontos szempont lehetett. Nem hittem, de apunak általában igaza van. Azt is megjósolta, hogy rövidesen felügyelő sem lesz.

– Hogy esne kórságba valamennyi bányáur! Figyeld meg, Humph! Őt deka sőt sem eszik meg mellettek az a felügyelő. Őt is fizetni kellene... és felnőtt fizetéssel.

Tényleg így lett. Egy hét után már egyedül hagytak a kapcsolókkal. Később az is kiderült, hogy a legritkábban kell csak több műszakban járni a gépet. Egy, sőt néha még annál kevesebb is elég, hogy kiszippantsa a sok betörő vizet. „Természetesen” a megemelt órabért is csak addig fizették, amíg ment a himba... Ám így is úri állás volt, nem panaszkodhattam.

Arra riadtam fel gondolataimból, hogy Tommy belémcsimpaszkodik.

– Búcsúzzunk el, Humphtól! – szólította fel apu. Ő már megérkezett. Nekünk sietnünk kell a négyes tárnákhöz. Mindjárt alászállás, műszakkezdés...

– Fel a fejfel, öcsi! – mondtam Tommynak, akin csak akkor látszott valami pici enyhülés, amikor a kezem nyújtottam neki.

– Így búcsúzzunk! Most már kézfogás jár neked is, hisz te is dolgozó vagy!

Néztem utánuk, amíg el nem lepte őket a hajnali köd. De nem sokáig, mert az volt a nap, amire annyira készülődtem. Úrrá lett rajtam a kellemes izgalom.

Már több mint háromnegyed éve kezeltem a csapokat. Könnyű munka volt, csak fönti és lenti állásba kellett egy karral nyomnom és húznom a csapszelepet. Ezt találták ki, hogy gyorsabban menjen a dolog, ne kelljen a tekergetéssel tölteni a másodperceket. (Ebben is apunak volt igaza, aki azt mondta: „Essen le az alsónemű a te igazgatódról! Ott se fog békén hagyni, kitalál majd valamit, hogy újabb bőrt húzhasson le rólad.”) Kezdetben percenként tíz, így viszont a gőzminőségtől függően már tizenegy-tizenkét ütem is elérhető volt percenként.

Egyszerű munka volt..., de unalmas. Olyan volt, mintha én magam is a gép tartozéka lennék. Három lépés oda, szem fel a himbára, kéz a szelepkarra, lánc a csíknál, húzás fel, szem a láncra, lánc a csíknál, húzás le, három lépés a másik karhoz, tekintet a himbára, kéz a karon, lánc a csíkon, húzás fel, szem a láncon, lánc a csíkon, húzás le... És mindez szünet nélkül, órákon át. Egy idő után már olyan gépi-esen ment, hogy gondolkodni is tudtam mellette. A családra, játszópajtásaimra, a telepen történetekre, a késő esti mérközésekre, a hallott mesékre, történetekre és más ilyenekre futotta. Csak arra kellett figyelni, hogy túlzottan el ne kalandozzak. A katlanmeleg, a gőzsuszogás, a láncsikorgás, a dugattyú és a szivattyúrúd nyikorgása szerencsére kordában is tartott. Máig sem tudom, hogyan pattant ki fejemből az ötlet, de a kazánfűtő iránt érzett méreg mindenképpen hozzájárult. George, aki a szomszéd helyiségben fűtötte a kazánt tizennyolc év körüli legény volt (lelencként nőtt fel, az életkorát maga sem tudta pontosan). Már nőügyei voltak. Ki-kiszökött a gépházból, hogy udvaroljon egy helyes irodista lánynak. Mindig figyelt a messze hangzó láncsikorgásra, s ha lassulni hallotta, visszaszaladt, hogy

gyorsan megrakja a kazánt. Amikor néha rám jött a nagyszükség (a kisebbeket egyedül is elintéztem), csak átkiabáltam, s amíg a biliztem, két-három ütemig ő kezelte a karokat. Én viszont, ha ellenőrzés jött, falaztam neki. Mondtam: épp most ment ki pottyantani. A gépet meg ügyesen visszafogtam, így hallhatta, hogy idő előtt vissza kell sietnie. Akkor is ezt tettem, mert már szörnyen csikart a hasam, George pedig épp annak a Lisa lánynak csapta a szelet. Egyre nagyobb kínban voltam, de csak nem jött a segítség. Iszonyatos kapkodások és ügyetlenkedések közepette tudtam csak könnyíteni magamon. A szemeim szikrát hánytak, amikor végre megjött. Szóba sem álltam vele napokig. De a gondolat, mint egy villám, épp e kínlás után csapott le rám. Mi lenne, ha összekötném a himbával a szelepkarokat?

Másnap odatoltam a létrát, s indítás előtt egy-egy hosszú spárgadarabot kötöttem mindkét himbafélre, majd amikor először kellett meghúzni, rákötöttem a kapcsolóra. Úgy tépte szét, mint egy céna-szálat. A következő kísérletre már vastag fonatot készítettem, és néhány ütemig maga a gép húzta fel a karokat. Le azonban továbbra is nekem kellett zárni. Nem volt egyszerű kimérni a szükséges hosszúságot, de ügyesen kiszámoltam. Leszedni nehezebb volt, hogy semmi nyoma ne maradjon, de nagy kapkodva, több részletben az egyes ütemek között megoldottam. Teljes izgalomban voltam: rájöttem, hogy ha olyan dróthuzalt tudok szerezni, ami elég hajlékony, hogy összefonva elég merevvé tehető, akkor a himba lefelé is elintézi majd a kapcsolgatást. Szereztem drótokat, bevitettem a gépházba. Voltak napok, amikor órákig álltunk, míg lenn a bányában átvezették a szivattyú tömlőit az új helyükre. Ezalatt a huzalokat satu és fogók segítségével összefontam. Mindkét sodormány egyik végére olyan kampót szereltem, amivel az átvett hurok egyetlen mozdulattal erősen rögzíthető, a másikkra pedig egy akkora karikát, ami szorosan fogva tartja majd a szelepcsapok karjait. Ott dugdostam a szenes rámpa mögötti ládában, amiben a lapátok sorakoztak. Tíz perccel Tommytól való kézfogásom után már a létrán álltam, és mindent előkészítettem. Megadtam az indítógőzt. Átmentem a vízcsaphoz, megnyitottam... és a himba átvette az irányítást önmaga munkája felett. Nyitott-zárt, zárt-nyitott mindkét oldalon. Én csak álltam és gyönyörködtem abban, hogy semmit sem kellett csinálnom. Végre leülhettem, és békén bámészkodhattam. Egy dologra azonban nem számítottam. Alig észrevehetően felgyorsult a gép. Tizenkettő helyett már tizenhárom teljes ütem is belefért egy percbé. Annak a bányamérnöknek, aki a szivattyúzásért felelt, és épp úgy hozzászókkott a gép hangjaihoz, mint jómagam, rövid idő múlva berontott, hogy megnézzé mi történt. Kikerekedett szemmel bámulta a magamagát működtető szerkezetet. Elsietett, majd odacsődítette az igazgatót és a tulajdonost is. Versenyt ámultak és lelkendeztek egymással. Nem győztek dicsérni, ölelgetni.

– Önműködő gép! Önműködő! Humphrey Potter! – áradozott a mérnök –, örökre beírtad a neved a technika történetébe!

– Humphrey! Humphrey! – dohogott az igazgató. – Tönkretelhetted volna ezt a drága gépet. Mérnök úr! – fordult a mellé álló férfinak – Vizsgálja meg, nem kell-e még valahol megerősíteni ezt a kötetet!

– Ördögös egy fickó vagy, Potter fiam! – veregette vállamat a bányatulaj. – Valóságos varázslóinas! Hanem – mondta némi töprengés után –, be kell látnod, nincs itt szükség többé már a te munkádra.

Szerencsémre kétségbeesésem láttán, mosolyogva folytatta, s így utasította az igazgatót, aki buzgón jegyzetelt:

– Potter urat felmentjük a munkavégzés alól. Fizetését megduplázzuk, s ösztöndíjként folyósítjuk neki mindaddig, amíg iskolai tanulmányait be nem fejezi. Az elemi, a középiskolát és a műszaki felsőbb iskolát is. Szerződést kötünk vele, hogy ha már gépészmérnök lesz, köteles lesz annyi évig vállalatunkat szolgálni, amennyi időn át az iskoláztatását támogattuk. Természetesen mostani találmánya a mi szabadalmunkká válik, de az ő nevét is rögzítjük az okiratokban. Esetleges további találmányai hasznosítására pedig elsőbbséget kapunk. Kérem, öntesse ezt megfelelő jogi formába!

Humphrey Potter nevét szárnyára vette a hír. Az 1713-ban mindössze tízéves fiúcska – utólag pofonegyszerűnek tűnő – ötlete nagy lendületet adott a gépkészítés és gépesítés következő mestereinek. Újságcikkek, könyvek születtek az esetről... később azonban már mesének tartották. Egy írástudatlan, tanulatlan kisfiú, hogyan is találhatott volna ki bármit is a tudós mechanikusok előtt? De mit is várunk egy olyan nemzettől, amelyik még *Shakespeare*-től is elvitatja, hogy szerzője lenne a saját műveinek, hiszen ő (aki *Petőfi* szerint egymaga a teremtés fele) „csak” egy kesztyűsmester-gyapjúkereskedő fia volt. Így nem lehetett volna annyira művelt, mint drámáiból kitetszik. A huszadik század elejéig még az említett himbás, gőzzel hajtott vákuumszivattyú megalkotójáról, magáról Thomas *Newcomen*-ről is azt állították, hogy végtelen nagy szerencséje és nem okossága vezérelte. Sőt, esetleg nem is ő volt az, aki kitalálta a gépet, hisz „csak” egy írástudatlan bádogos, vízvezeték-szerelő és kovács volt. (1919-ben azonban előkerült egy saját kezű levele, amiben épp egy másik szabadalmáról, egy szélmalom-tervéről írt az unokaöccsének, így egy csapásra összedőlt a vád.)

Az utókortól Humphrey Potter is elégtételt kapott. (Ha nektek is ismerősen csengene a neve, az nem véletlen.) Amikor Joanne Kathleen *Rowling* nekiveselkedett, hogy megírja egy kiskamasz varázslótanonc kalandjairól szóló regényét, csak keresztnevet cserélt (Humphrey-ből Harry lett) a különleges hírű XVIII. századi gyerekalakon.

-háes-

Betűhalom

Az alábbi betűhalmazban magyarországi nemzetiségi, illetve nemzetiségi származású magyar művészek (színészek, operaénekesek, táncművészek) vezetékeveit rejtettük el. Elölről, hátulról, alulról, felülről és az átlós irányokból mindkét felé olvasva a felsoroltak mindegyike megtalálható. Ha az összeset megleled és kihúzod, a felhasználatlan betűk sorban összeolvasva egy magyar közmondást tesznek olvashatóvá. (A művészek nevei mögött származásukat is feltüntetjük.)

D	E	A	C	N	K	I	Á	R	M	E	L	I	S	S
T	A	V	A	A	N	K	P	A	S	O	V	Á	I	U
S	M	O	L	J	A	N	O	V	I	Ć	R	A	I	M
N	Z	T	R	O	Z	A	L	I	N	O	V	R	M	O
K	O	Z	A	R	M	R	R	I	S	A	T	N	O	V
C	C	S	S	T	Á	F	R	Á	S	I	V	U	L	A
O	Á	O	H	O	L	Á	C	Ó	M	Y	C	I	D	E
K	M	K	T	F	Y	Z	S	I	D	T	E	A	O	N
N	Y	I	O	N	A	N	D	R	E	J	C	O	V	Á
E	H	S	H	S	A	A	Á	P	K	U	Ó	O	Á	H
S	T	Z	T	I	P	G	R	M	M	O	M	N	N	A
C	A	D	T	A	A	O	Y	G	R	J	Č	A	Á	N
S	L	A	P	O	J	E	P	O	U	O	R	I	E	S
I	I	H	G	A	L	I	S	D	G	E	K	M	Š	E
F	P	E	B	Z	S	U	R	T	M	Ő	E	Z	I	L
K	K	O	L	T	I	A	J	U	R	S	I	N	K	Ó

AGÁRDY (Gábor, 1922-2006) örmény ANDREJCOVÁ (Katka) szlovák BAJOR (Gizi, 1983-1951) német COZMA (Gheorghe) román DEAC (Anita) román DUJMOV (Dragomir) szerb FISCSENKO (Mihajlo) ukrán FRANK (Ildikó) német GMUCA (Pavol) szlovák HADZSIKOSZTOVA (Gabriela) bolgár HANSEL (Andrei) német HOTH (Hans-Christian) német IVAN (Florica) román JÓNÁS (Judit) roma KOČIŠ (Nela) horvát	KOLTI (Helga) szlovák KORMÁNYOS (Olekszandra) ukrán LOTZ (Kata) német MÁLY (Gerő, 1884-1952) örmény MELIS (György, 1923-2009) szlovák MERÁN (Bálint) német MOLDOVÁN (Stefánia, 1929-2012) örmény NAGY (Iveta) szlovák NEMES (László és István) szlovén NYÁRI (Oszkár) roma OROS (Cristian) román PAPADIMITRIU (Athina) görög PASOV (Nikola) bolgár PETCU (Adelina) román	PITZ (Melinda) német PILATH (Tom) német POP (Benimain) román ROZALINOV (Ivan) bolgár RUJA (Alexandra) szerb RUSZ (Milán) szerb SÁROSÁ CZ (Mira) horvát SILAGHI (Eduard) román SINKÓ (László, 1940-2015) horvát SMOLJANOVIĆ (Goran) horvát SOKÁC (Katalin) szerb SON (Ioana) román SÓS (Brigitta) szlovén SUMOVA (Anna) bolgár TROJAN (Tünde) örmény
---	---	--

Számkitöltő

Sina Simon görög (macedo-román) származású bécsi bankár volt. (Édesapja, Sina György a budapesti Lánchíd felépítése legfőbb pénzügyi támogatója volt.) Ő maga a Magyar Tudományos Akadémia legnagyobb összeggel jegyzett alapítója, a pesti Vakok Intézete alapító-támogatója, a lipótvárosi (ma Szent István) bazilika, a magyar Nemzeti Színház, a Nemzeti Zenede és a magyar tűzoltás és kisdédóvás bőkezű támogatójaként írta be a nevét a reformkor történetébe. Másik hazájában is számos közcél megvalósításában vett részt. Az athéni csillagvizsgáló műszereinek beszerzését és szakembergárdája fizetését és a görög tudományos akadémia létrehozásához szükséges összeget is ő állta.

A rejtvény négyzethálójára Sina Simon egy nagyon fontos gondolatát őrzi. A betűk helyét számokkal jeleztük. Ugyanazon betű helyén mindig ugyanaz a szám található. A következő meghatározásokra adott helyes válasz betűit helyettesítő számok is rendre megegyeznek a hálózatban szereplőkkel, így azokkal kitöltve a négyzeteket a feladvány szövege is olvashatóvá válik.

4	1	9	17	7	2	3	8	10	18	8	5	—
6	14	5	4	4	2	22	21	11	23	10	9	12
7	5	15	7	1	7	6	7	1	20	4	—	
5	14	3	4	1	4	1	9	17	1	7	19	7
10	9	6	3	7	1	16	7	11	10	13	2	.

- 1.) E Jókai-regény főszereplője a Sina Simon nagyapjáról, id. Sina Györgyről mintázott Tímár Mihály.
4, 21, / 4, 16, 4, 1, 15 / 7, 20, 3, 7, 16
- 2.) Gécsek Tibor atléta, Európa Bajnok és Európa Kupa győztes kalapácsvető ebből a hazai nemzetiségből származik. 6, 21, 10, 8, 19, 9, 1
- 3.) Magyarország és egyben Európa első roma középiskolája, a Gandhi Gimnázium alapító-igazgatója volt. 3, 8, 5, 18, 14, 1 / 11, 14, 1, 8, 6
- 4.) Főként a kelet-európai zsidó kultúra népzenei együtteseire jellemző zenei stílust jelölő (egy régi héber, hangszeres zenészt jelentő szóból eredő) kifejezés. 2, 22, 7, 21, 20, 7, 16
- 5.) Bobula János, szlovák nemzetiségű budapesti építész és építési vállalkozó négy bérházat és két bérpalotát is tervezett és épített ide A világörökséggé nyilvánított út neve. 4, 1, 18, 16, 14, 6, 6, 15
- 6.) A német származású Schönbach Rozália e néven vált a magyar színművészet legendás alakjává, az első magyar opera-énekesnővé, a vándorszínészet korának legnépszerűbb színésznőjévé.
18, 9, 16, 15, 1, 9 / 6, 21, 9, 17, 17, 4, 12, 4, 2, 13, / 16, 23, 21, 4
- 7.) Az Első Magyarországi Ukrán Színház 2003 márciusában alakult meg Budapesten Kormányos-Bahljak Oleksandra színművész-rendező vezetésével. Egyik sikerdarabuk volt.
4, 6, 6, 21, 8, 1, 15, 8, 2 / 19, 13, 5, 15, 14, 21, 21, 4, 12, 8, 2
- 8.) Radevski Teodor bolgár születésű magyar operatőr, filmrendező, író 1999-ben megjelent elbeszéléskötetének címe. 6, 21, 13, 5, 7, 12, 22, 4, 2, 23, 2
- 9.) Kakowska Paula lengyel származású asszony osztrák születésű férje, a magyar szabadságharc egyik aradi vértanúja. 17, 22, 10, 12, 7, 1, 3, 7, 16, 5 / 12, 14, 3, 8, 16, 1, 8, 2
- 10.) A szlovák eredetű Šmírkás – a német nyelvterületen Liptauerként ismert – fűszerezett túrókrém magyar neve. 2, 22, 16, 22, 21, 22, 12, 12
- 11.) A Tolna megyei Grábóc (1580-tól több évszázadon át a „magyarországi szerb kultúra Athénje”) kolostora a magyarországi szerb ortodox papképzés központja volt. A kolostor melletti szerb templomot két aranyalak szentelték. Egyikük neve. 6, 21, 7, 1, 12 / 5, 14, 3, 8, 16 (5, 14, 3, 16, 13, 7, 10)
- 12.) A mi lengyelünk, a Fekete vér, A két Trenk és a Gróf Benyovszky Móric című regények szerzője.
11, 23, 2, 4, 13 / 20, 23, 16

Népcsere

Számos település őrzi megnevezésében egy-egy népnévét. A legtöbb esetben szándékosan, néha véletlenül. Mi most alaposan összekevertük ezeket a jelenlegi és hajdan élt népeket. A feladat megtalálni az első és második oszlopban összetartozó azon település-párokat, amelyekben a népneveket kölcsönösen visszacserélve újra két valóságos földrajzi helynév keletkezik. (Pl. Tótkisér, Jászkomlós = Jászkisér, Tótkomlós.)

Amennyiben sikeres lesz a művelet a falvak, községek és városok nevei előtt az első oszlopban szereplő számok sorrendjében a második oszlopban neveik után szereplő betűk – a kétszáz éve született – Arany János három közismert versének címét teszik olvashatóvá.

Az összecserélt népnevek:

alán, avar, bajor, besenyő, cigány, cseh, cserkesz, dák, dán, észt, görög, horvát, hun, jász, kabar, kun, kozár, lengyel, magyar, móc, német, oláh, olasz, orosz, oszk, örmény, polyák, porosz, rác, román, szárd, szász, székely, talián, tatár, tót, török, úz, vend, zsidó. (Néhány népnév többször is szerepel.)

1. Oláhliszka
2. Kishunfélegyháza
3. Cserkeszszidány
4. Tahirácfalu
5. Egyházasporosz
6. Tótszabar
7. Drégelypavark
8. Jászlacsehy
9. Zsidólán
10. Dákszentmiklós
11. Magyartóti
12. Kerkunabás
13. Vjásztő
14. Polyákszombatfa
15. Szászalmas
16. Bodrogroszi
17. Rijász
18. Szirmacigány
19. Mikekaúzsónfa
20. Tornyosörményi
21. Szárdó
22. Szamostörökfalva
23. Vácrávend
24. Magyarszó
25. Taliánd
26. Töröktelek
27. Bajorhertelend

- Beregrác – L
Besenyőbokor – V
Csákánydolaszló – D
Dána – O
Dunalánysány – S
Észtladány – T
Gagyótóti – R
Hajdúbösznemet – R
Horváthegey – K
Horvátóló – N
Káptalanszékelyi – A
Kiskabarmajsa – Y
Kozárló – S
Lrácsok – Ö
Magyarbokor – O
Mócberény – I
Mosonlengyelóvár – N
Olaszszentgyörgy – Á
Oroszhalom – Z
Pusztagörögöd – É
Romándörögöd – B
Sümegeáni – S
Szászkoppány – É
Szekoszk – Ö
Tatárbálint – S
Tótkeve – E
Vajdakunyad – G

Anagrammák

Az anagrammák olyan kifejezések, szósorok, melyeket más szó vagy szavak betűinek felcserélésével kapunk. Az alábbiakban hat név betűit kevertük át anagrammákká. Hat olyan férfi vezeték és keresztnévét (a nálunk használt magyaros formában) idézzük fel, akiknek kiemelkedő szerepük volt egy-egy iparág, szakma magyarországi meghonosításában, felvirágoztatásában. Minden anagramma alatt segítségként megadjuk az illetők származását és azt a bizonyos iparágat/szakmát, amelyhez fűzték egykor magukat.

- a) **FRISS RÜGY MEHET**
(német) cukorka- és csokoládéipar
- b) **MAGÁNRAHBÁZ**
(svájci) vasipar, nehézipar
- c) **ALHAT RENDRE**
(osztrák) söripar
- d) **URAM IDELEBEG**
(svájci) cukrászat
- e) **ELVONT VÁROSI**
(spanyol) selyemipar
- f) **EZEK NEM KORCS NYÁJ**
(orosz) világítás- és elektrotechnika

Játéksarok: Néhány jeles reményadó

Az emberiség fölöttébb mostohán bánik a nagy felfedezők-feltalálók emlékével. A történelemkönyvek fejezetei a világ bármely részén a határok ide-odatologatóinak, a császárok-királyok-fejedelmek, hadvezérek, csatahősök neveivel vannak tele. Arról viszont, hogy melyik tudós aratott diadalt például az egykor hadjáratoknál nagyobb pusztítást hozó bubópestis, kolera, fekete himlő, lepra és társaik felett, aligha szólnak egy szót is. Ha pedig ezek a valóban halhatatlanságot ígérő érdemek kiostálódtak az általános műveltségéből, hogyan is várhatnánk el, hogy a gyermekek nemzedékeinek új örömeiket szerző feltalálóké megmaradjon? A játékszerek birodalmában tett villámlátogatásunkkal ezen kívánunk némi változást elérni.

Mi, Magyarországon Rubik Ernő, a világhírűvé lett játékszer, a *bűvös kocka* kiagyalójának nevét bizonyára ismerjük, és hogy külföldön is így legyen, arról a nemzetközi márkavédelem alapján „Rubik's Cube” néven történő árusítás gondoskodik. A különleges térbeli kirakó szabadalmát 1974-ben fogadták el, s a nevezetes játék a 80-as évektől hódította meg mind az öt földrészt.

Manapság szinte nincs kisgyerekszoba, ahol ne lennének változatos arcú *játékbabák*, mackók és különféle plüssállatok, pedig ez egyáltalán nem volt mindig így. Babákat, húzásra tágogó krokodilokat, kőből faragott kis sünt, s más efféléket már ókori egyiptomi sírokban is találtak. A középkorban és az újkor kezdeti századainak Európájában a gazdag családoknál porcelánfejű, estélyi ruhás, a szegényeknél kukoricacsutka- és csuhébabák „teljesítettek szolgálatot”. Az, hogy egy baba hétköznapi öltözetet és érzelmet kifejező arcot is viselhet, Kätke Kruse német és Elena (Helenchen) König Scavini Németországbán

is élt olasz asszony (becézve Lenci) nevéhez fűződik. Előbbi hétgyermekes családjánaként, 1907-ben unta meg a boltok kínálatát, utóbbi pedig két gyermekének halála után menekült a játékkészítésbe. A Kruse-babák 1907-től, a híres Lenci-babák az 1921-es párizsi világkiállítástól váltak más országokban is igen keresetté.

A *játekmacskó* egy német formatervező, bizonyos Richard *Steiff* találmánya. Az 1903-ban piacra dobott termékben először egy amerikai kereskedő talált fantáziát, és mindjárt több ezret is rendelt belőle. Forgalomba hozatalát ugyanis reklámjában összekapcsolta az Egyesült Államok elnöke egyik híres vadászatával. Theodor (Teddy) *Roosevelt* a puskája elé hajtott anyamedvét, medvebocsát meglátva, menekülni hagyta. Az élelmes amerikai Teddy macskája, majd Teddy-macskó néven árusította az újszerű portékát, amiből nem győzött eleget rendelni. A siker láttán egyre újabb fajtatársak, majd finomtextilből készült másféle kitömött állatok is bebocsátást nyertek az otthonokba. A *Barbie* babákat, amelyek manöken-szerű felnőtt nőt és női ruhátarat varázsoltak a gyerekszobákba, az amerikai Ruth *Handler*nek köszönhetjük. Barbie 1959-ben történt megjelenése óta több mint egymilliárd példány lett belőle vásárlóra. Volt azonban egy különleges játékgúgy is, amelyik ármenetet jelentett a plüssállatok és a babák között, egyszerre tartozott mindkettő családjába, s divatja idején háttérbe szorította valamennyi rokonát. A *Moncsicsi* egy különleges, majomfejű baba volt, amely *Kóicsi* Szekigucsi japán tervező szabadalma alapján testesült meg 1974-ben.

Sok család féltve őrzött kincse a *kaleidoszkóp*, ez a leginkább távcsőre emlékeztető szerkezet, amely beépített tükrök segítségével megsokszorozza a belsejében elhelyezett színes csillogó gyöngyök, üveg- vagy műanyagcserepek képét. Elforgatása után mindig újabb alakzatok állnak benne össze káprázatos látvánnyá. Manapság a kínai tömeggyártásnak köszönhetően újra megjelent a gyermekeknek szánt portékák között. A már az ókori görögök által is használt csodacső (akárcsak az antik gőzgép) teljesen feledésbe ment, újra fel kellett találni. Ezt 1816-ban David *Brewster* skót fizikus tette meg, aki az őt folytonosan újdonságként mintáért nyaggató, szőnyegszövő édesanyjának kívánt ily módon segítséget adni. (Könnyű volt Brewsternek! – mondhatnánk, hiszen egyébként a kristályok fénytörésének vizsgálata volt a szakterülete.)

A bármiféle testmozgásra serkentő játékokra mindig is könnyebben nyíltak meg a szülői pénztárcák, így érdemes volt a fejlesztőknek itt is újdonságokkal előállni. Valóságos sportszer lett Jean *Garcin* francia jégsikló alkalmi találmányából, amit *földikorcsolya* néven 1913-ban szabadalmaztatott. Kerekeket szerelt egy cipőtalpra felszíjazható falécre, ami lehetővé tette, hogy nyáron se keljen abbahagynia kedvenc téli elfoglaltságát. Csak midőn látta, hogy számos jégbarátja követi, akkor döntött a levédetéséről. Mickey *Muñoz* mexikói gyökerű amerikai hullámlovast hasonló szándékok vezették, amikor a téli kényszerpihenőt is szeretne volna gyakorlással tölteni. Több fiatal használt már akkoriban szörfdeszkára erősített kerekeket, de ezek a szerkezetek bumfordiak voltak, s alkalmatlanok a gyors földi manőverezésre. Ezt észlelve 1962-től saját vállalkozást hozott létre a rövid, gyors és testmozdulatokkal jól kormányozható *gördeszka* gyártására.

A karikázás, mint gyerekjáték szinte egyidős a kerék feltalálásával. A derékon pörgethető csili-vili *hulahopp karikákat* az amerikai Arthur *Melin* tervezte és terjesztette el. 1958-tól több mint egy évtizeden át hulahoppozott az egész világ. A hula egy hawaii tánc. Ennek heves csípőmozgása adta az ötletet az alkotónak. Az örülettel határos divat hullámai ugyan elültek, de ma sincs óvoda, iskola, üdülő, sport-, fogyasztó- és gyermekközpont, ahol ne lenne ott néhány mozgásra csábító karika is az ugrókötelek szomszédságában.

Nemcsak a spirálrugót, de a gyerekeket is hosszas lépcsőzésre készítette Richard *James* amerikai gépészmérnök találmánya, a *Slinky*, azaz a lépegető-lépcsőjáró spirálrugó-tekerics, amelyből 1945-től közel négyszázmillió darabot adtak el a nagyvilágban.

A légkorong – közhírnemesebb nevén a *frizbi* – igazi feltalálói kaliforniai diákok voltak, akik rájöttek, hogy egy közkedvelt almássütemény alá csomagolt papírtányér szabályosan és hosszan úszik a levegőben, ha ügyes kézmozdulattal röptetik. E diákok egyike volt Walter *Morrison* is, akinek egy tengerparti strandon jutott eszébe a régi történet, amikor felesége lapos tortaformáját meglátta. Miközben vidáman ívelgették egymásnak, többen jó áron megvették volna tőlük különös játékszerüket. Morrison 1948-ban állt elő továbbfejlesztett műanyagkorongjával, ami azóta sem veszített népszerűségéből.

Világsiker persze csak keveseknek jutott osztályrészül. Legegyszerűbb dolga mindig azoknak volt, akik szabadalmi oltalom nélküli termékekkel álltak elő. Ilyen volt a *jojó* nevű ügyességi játékszer is, melynek gyökerei az ókorig: a görögökhöz, egyiptomiakhoz nyúlnak vissza, de megjárta Kínát is. Mai változata az 1800-as évek végétől settenkedett

be Európába, mégpedig a Fülöp-szigetéről. A Yo-yo a filippinók nyelvén annyit tesz: gyere-gyere, ami tökéletesen meg is felel az eldobásakor a kézben tartott zsinegről leszaladó, majd a csukló megrántásával ismét visszahívható ügyes szerkezetre. Lélegzet-elállító trükkökre is alkalmas, nem véletlen, hogy a cirkuszokban és varietékben még jóóakrobaták is fellépnek időnként. A XX. század elejétől szerzett tapasztalatok szerint öreg földrészünkön a jójóláz minden emberöltőben végigsöpör, nemsokára tehát ismét várható.

A jójóval közeli atyafiságban áll a Magyarországon néhány éve különösen a fiúk körében elterjedt *peonza* (ez a feltekert madzag gyors elrántásával, ügyes kidobással vízszintes körforgásra kényszerített vas-, fa-, vagy műanyag pörgettyű). Kiötlőjének nevét, de népet sem ismerjük: Mexikó és Japán egyaránt magának követeli az elsőséget. Bár jócskán akadnak korábbi nyomok, változatai sokaságával az 1990-es közepétől kezdte megtölteni a játékboltok polcait.

Ma, amikor kizavarni nem lehet a gyerekeket a számítógép monitorai elől (s ha igen, akkor is csak olyan okostelefonnal, amivel játékprogramok is elérhetők), nehezen hihehető, hogy volt idő amikor az anyák és apák minden pénzt megadtak az olyan játékokért, amik rossz idő esetén a négy fal között tartották, s elviselhetővé tették, jó kedvre derítették „házi őrizetes” lurkóikat. A kézügyességet és alkotóképzeletet fejlesztő építőjátékok családjának nagysikerű tagja volt a *Meccano* nevezetű fém építőjáték. A luggatott lemezlapocskákból és igazi apró csavarokból álló készletekből a mellékelt ábrák alapján akár apró motorkerékpárok, hajók, repülőgépek, hidak, autók és vonatok, de házak, építődaruk, kézzel vagy kis motorral hajtott gépezetek is összeállíthatók voltak. Frank *Hornby* angol mérnök 1901-es szabadalma alapján gyártották, aki nemcsak játékként nézett találmányára, hanem a szereléstudomány és a barkácsolási hajlam fontos népszerűsítőjének tekintette.

Ole Kirk *Christiansen* dán asztalosmester, játékgyáros és fia, Godtfred Kirk *Christiansen* 1958-ban szabadalmaztatta azt a műanyag építőjátékot, ami *LEGO* néven vonult be a halhatatlanságba. (Neve a „leg godt” szófordulatról ered, ami dánul „jót játszani”-t jelent.)

Van egy külföldön is nagy hírnevet szerzett magyar műanyagépítő, ami azonban egész más rendszerű. *Paksy* Jenő 1948-ban szabadalmaztatta játékötletét, amely halványkék, különböző hosszúságú és hajlított műanyagcsövekből, csőelágazásokból, az összeillesztésükre használható sárga dugacsokból és a csövek közti terek kitöltését szolgáló ugyancsak sárga műanyagnégyzetekből állt. A játéknak az indonéziai szigetvilágból kölcsönöztek nevet. 1959-től (még ma is) gyártják. A *Jáva építőjáték*ból – mely mindkét Németországot, Angliát, Görögországot és az egész egykori „keleti tömböt” meghódította – különböző készletek kerültek összeállításra. Ezekből éppúgy alkothatók épületek, mozgatható szerkezetek, autók és más járművek, mint játékpiacon vetélytársaiból.

Az igazihoz megszólalásig hasonló, esetenként nyitható ajtajú, csomagtartójú, motorházú, tengelyrugózó kisautókkal vált híressé a Leslie *Smith* és Rodney *Smith* által 1947-ben alapított brit játéküzem 1953-tól árusított sorozata, a *Matchbox*. Kezdetben akkora járművek voltak, amelyek elfértek egy gyufaskatulyában, ugyanis több brit iskola házirendje is úgy szabályozta, hogy legfeljebb ilyen méretű játék vihető be az osztálytermekbe. Idővel aztán kissé megnövelték a méreteket, de kétskatulyányinál soha nem lett nagyobb a cég által forgalmazott járműpark.

Essék néhány szó a világ két legnagyobb kasszasikerét elért társasjátékáról is! Az egyik a *Monopoly* társasjáték (sajátossá magyarított változata a Gazdálkodj okosan! volt). Charles *Darrow* munkanélküli amerikai mérnök egy eredetileg Elizabeth *Magie* marylandi újságíró nevéhez kapcsolódó (a hölgy által 1904-ben szabadalmaztatott) vagyongyűjtő játékot tervezett át és bővített ki jelentősen. Olyannyira, hogy ő is megkapta a szabadalmi védelmet. Kirobbanó sikeréhez az is hozzájárulhatott, hogy épp a gazdasági világválság utolsó évében és a fellendülés első éveiben dobta piacra. Aki a tábla mellé ül, dobókockáival, döntéseivel, vásárlásaival és tőkebefektetéseivel, élményekkel és játékpénzekkel gazdagodhat. Ő viszont igazi bankókat gyűjtött, rövid úton sokszoros dollármilliomos lett, nem kevesebb mint 110 országban negyedmilliárdnál is több példányt adtak el játékaiból.

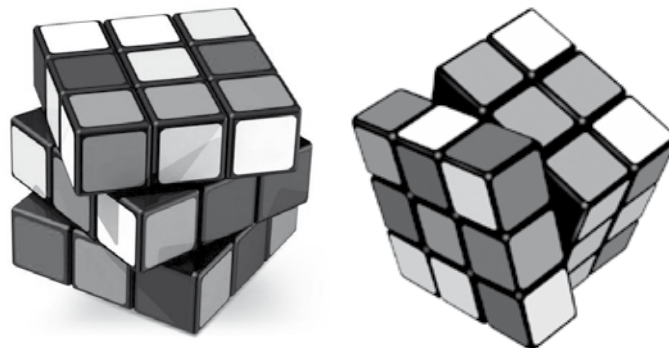
Alfred *Butts* építész volt, aki szintén állását veszítette a világválság idején. Lexico nevű betűjátékát, a *Scrabble* őseit 1931-ben szabadalmaztatta. Az értékesítésben azonban csak kevéssé jöttek be a számításai, fogytak ugyan a készletek, de a kezdeti nagyobb nyereség már igencsak leapadt, amikor jó áron megszabadult a tehertől. A játéktábla egyes négyzetei, ahová az értelmes szavak a különböző pontértékű betűkövekkel kirakhatók, jutalom pontokat érnek, miként az is többletet hoz, ha a már kirakott szavak betűit sikerül fel-

használni. Az nyer, aki a legtöbb pontot gyűjti össze. A Lexicóhoz fűződő jogokat James Brunot New York-i szociális munkás, a későbbi játékgyáros vette meg, aki a gyakorlati tapasztalatokra tekintettel átalakította a játéktáblát, máshová helyezte a jutalomnégyzeteket, új külsőt tervezett a csomagolásnak, a betűknek, s nem utolsósorban az új névvel, a Scrabble-val is átütőbbnek bizonyult.

Ha magyar térlogikai játékkal kezdtük, fejezzük is be azokkal. Csupán említés-szerűen emlékezzünk meg búcsúzóul Rubik Ernő későbbi találmányairól, a forgatható elemekből álló bűvös kigyórol (1977), a bűvös négyzetekről (1985) és a Rubik-gömbökről (1979). Végül Dézsi István egykori repülőmérnök *Bábel-torony* nevű 1978-tól árusított játékára hívjuk fel a figyelmet. Ebben elforgatással hat egymás fölötti emeletre kell egymás fölé rendezni a hat szint képviselő golyókat. Ráadásul a hat-hat gömböcske az adott szín különböző árnyalataira van festve, ezért úgy kell kirakni, hogy a legsötétebbtől a legvilágosabb árnyalatig legyenek az oszlopban egymás fölött. A játék alkotója Amszterdamban, Nürnbergben és Moszkvában is díjakat nyert különleges portékájával, tehát nemzetközi népszerűsége tett szert.

Juhász Gyula, a jeles költő azt írta egykor: „Aki a gyermektől elveszi játékát, az a jövőtől elrabolja a reményt!” Állítása megfordítva is igaz: aki a gyermekeknek (és a gyermeklelkükből valamit még őrző felnőtteknek) játékokat tervez, játékokat ad – reményt nyújt a jövőnek. Rövid összeállításunkban néhány olyan személyt idéztünk fel, akik ilyen reményadók voltak. Érdemes emlékeznünk rájuk, hisz nemzedékek lettek ügyességben, gondolkodásban, és élményekben gazdagabbak általuk.

-hs-

Megfejtések:

Betűhalom: Ki ártani akar, nem fenyegetőzik.

Számkitöltő: A népek boldogsága, a közjólét egyenesen magában a népnevelésben rejlik. (Az aranyember; szlovén; Bogdán János; klezmer; Andrassy; Déryné Széppataki Róza; Asszonyok, vigyázatok!; Szigetlakók; Pöltenberg tábornok; körözött; Szent Gábor – Gábiel; Jókai Mór)

Népcsere: Ágnes asszony, Toldi, Vörös rébék

Anagrammák: a.) Stüchmer Frigyes; b.) Ganz Ábrahám; c.) Dreher Antal; d.) Gerbaud Emil; e.) Valero István; f.) Kremeneczy János

Már óvodások számára is elérhető Polgár Judit komplex képességfejlesztő programja

Bemutatták az iskolák alsó tagozataiban már sikerrel alkalmazott Sakkpalota program új, óvodások számára kidolgozott elemeit. A Sakkjátszótér komplex képességfejlesztő program beépítésével már ötéves kortól készíthetik fel a gyerekeket az iskolai életre és a digitális kor kihívásaira a szülők és a pedagógusok.

Az óvodapedagógusok és a szülők részéről évek óta megfogalmazott igényként jelentkezett, hogy az iskolákban 2013 óta sikerrel alkalmazott Sakkpalota Program óvodai változata is elérhető legyen. Így született meg most a Polgár Judit Sakk Alapítvány új óvodai programcsomagja, a Sakkjátszótér Komplex Képességfejlesztő Program. A többéves fejlesztés és tesztelés után megszületett oktatási módszertan az életkori sajátosságok figyelembevételével, komplex megoldást nyújt az óvoda korú gyermekek képességfejlesztéséhez, és felkészíti őket az iskolakezdésre. A program végleges kidolgozásához, beindításához nagymértékben hozzájárult a Magyarországi Evangélikus Egyház, illetve annak intézménye az Evangélikus Pedagógiai Intézet is. Felismerve a Sakkjátszótérben rejlő nevelési, oktatási fejlesztési lehetőségeket együttműködési megállapodás keretében biztosítja az anyagi és logisztikai hátterét a szakmai munkának.

„A sakk a tudatos ismeretelsajátítás játékos eszköze” – mutatott rá Polgár Judit, minden idők legjobb női sakkozója, a Sakkpalota és a Sakkjátszótér oktatási programok ötletgazdája a képességfejlesztő program bemutatóján. Polgár Judit hozzátette, a programcsomagot óvodák számára módszertani segédletekkel egészítették ki: foglalkozások leírásával és játékkártyákkal, melyeknek segítségével mind a pedagógusok, mind pedig a szülők könnyen tervezhetik Sakkjátszóteres foglalkozásaikat. A bemutatónak a budapesti XVI. kerületi Brumi Óvoda adott helyszínt, amely a program kidolgozásában aktívan vett részt, ötleteivel gazdagon hozzájárult a Sakkjátszótér pedagógiai program kidolgozásához. Mészáros Ibolya, az óvoda vezetője elmondta, hogy megtisztelőnek tartja, hogy az elmúlt három évben végzett szakmai munkájuk elismeréseként a Polgár Judit Sakkalapítvány kiemelt referenciainstítúciónaként működhetnek és lehetőségük nyílik a magas szakmai színvonaluk szélesebb körű bemutatására, további óvodapedagógusok oktatására.

A Sakkpalota elemei logikusan egymásra épülve segítik a gyermekek iskolai kihívásoknak való megfelelését. A program az óvodai mindennapokra jól ráépíthető, valódi hidat képez az óvoda és iskola átmenetében. A 32 leckéből álló Sakkjátszótér az egész nevelési évet lefedi, lépésről lépésre építve fel az öt-hat éves, iskola előtt álló gyermekek gondolkodását. Első lépésként szinte azonnal érzelmi kötődés alakul ki a gyermekekben a mesebábok (sakkfigurák) iránt, azonosulni tudnak a figurákkal, ezáltal motiválttá válnak. A feladatok, a program folyamatos tevékenységre ösztönöz, megtanulnak egyszerre több helyre figyelni, ami a mai felgyorsult világban nagy előnyt jelent majd számukra. A Sakkjátszótér program összetett ingerhatása minden érzékszervi, érzékelési és észlelési szenzort bekapcsol, ezzel megfogja a gyermekek figyelmét. Így kialakul az öntudatlan tanulás. A program megalkotása során fontos szempont volt, hogy mindenki számára megvalósítható feladatok legyenek, és minden gyerek számára sikerélménnyel járjon a 30 perces foglalkozás. A program során nem cél a sakk tanítása, de pozitív mellékhatásként a gyerekek tökéletesen megtanulnak sakkozni.

A Sakkjátszótér óvodai programokba történő beépítésére tehát megnyílt a lehetőség! A szakszerű, eredményes gyakorlati alkalmazás érdekében a Polgár Judit Sakk Alapítvány szakmai támogatást, felkészítést biztosít az érdeklődő intézmények számára. A programcsomag pedagógiai elemei, eszközei 2017 szeptemberétől a szülők számára is elérhetőek lesznek.

A Sakkpalota Program a 2013-ban került be a Nemzeti Alaptantervben, az általános iskolák alsó tagozatában választható tantárgyként szerepel. Az új tárgy a sakk alapszabályait és eszközrendszerét használva épül be az általános tanterv alaptantárgyaiba, előmozdítva ezzel azok készség szintű elsajátítását. A program a bevezetését követően hamar kedvelté vált mind a pedagógusok, mind a diákok körében. A 2017-es év elején már 700 PJSZ képzett akkreditált pedagógus használja a Sakkpalota programot, 250 iskolában.

Zsigmond Anna

Az indián oktatás története az Egyesült Államokban

Amerika közel 300 éves történelméről az oktatásügy révén is képet alkothatunk. Jelen tanulmány az Egyesült Államok indián bennszülött lakossága oktatásának történelmét tárgyalja. Az indiánok (natives) történelme, harca és sorsa eltér minden más kisebbségi (gazdasági, politikai, polgárjogi) csoport történelmétől, akkor is, ha az indiánok egyben az esélytelenek, a leszakadók csoportjába tartoznak. A társadalom, annak gazdasági állapota, fejlődése és megújulási képessége, az állampolgárok szocializációja, az iskolarendszer és az oktatáspolitikai igen szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Az amerikai oktatáspolitikai tanulmányozása betekintést nyújt az amerikai társadalom történetébe.

Amerika születése

A „frontier” (határ) politika apologetája, Frederick Jackson Turner (1861–1932) amerikai történész szerint a kétszázötven évig tartó nyugati irányú népességmozgás az amerikai történelem egyik legnagyobb hatású folyamata volt. (Turner, 1893) A XVIII. századi amerikai nyugati irányú terjeszkedésnek útjában álltak az őslakos indiánok. Az amerikai kormány támadása a hagyományos indián szokások, nyelvek és politikai struktúrák ellen a XIX. század végére az ellenkező hatást érte el. A törzsi szuverenitás megerősödött. Az elkötelezett független indiánok elhatározása szülőföldjük ellenőrzésére, a hagyományos életmód megtartására közel két évtizedes, időszakos hadviselést váltott ki.

George Washington (elnökségi ideje: 1789–1797), a független Amerikai Egyesült Államok első elnöke a Kongresszushoz címzett egyik üzenetében a következőket írta: „Mi műveltebbek és erősebbek vagyunk, mint az indián népek; becsületbeli kötelességünk jószágon, sőt nemes lelkűen bánni velük.” E fennkölt elveket azonban sohasem követték. (Tocqueville, 1835, 477. o.) Ha tekintetbe vesszük a déli államok törvényhozói által elfogadott zsarnoki rendszabályokat, az államok kormányzóinak magatartását, valamint a bíróságok döntéseit, minden „igyekezetük” az indiánok földjeiktől való megfosztása volt. A szövetségi kormány képtelen volt „megvédeni” az indiánokat; annak reményében költöztették el őket, hogy a folyamatos helyváltoztatás közben egyre többen végleg feladják ősi életformájukat. (Tocqueville, 1835, 478. o.)

Thomas Jefferson (elnökségi ideje: 1801–1809) elnök ké választásakor azt jósolta, hogy „gyorsütemű szaporodásunk révén olyan nép fogja belakni az egész északi kontinenst, sőt esetleg a délit is, amely egyazon nyelvet beszél, és amelyet egyazon módon és egyazon törvények alapján kormányoznak.” Amerika nem személheti, hogy bármilyen folt vagy keveredés legyen a területén. Jefferson *Önéletrajzában*

Az indián Biblia

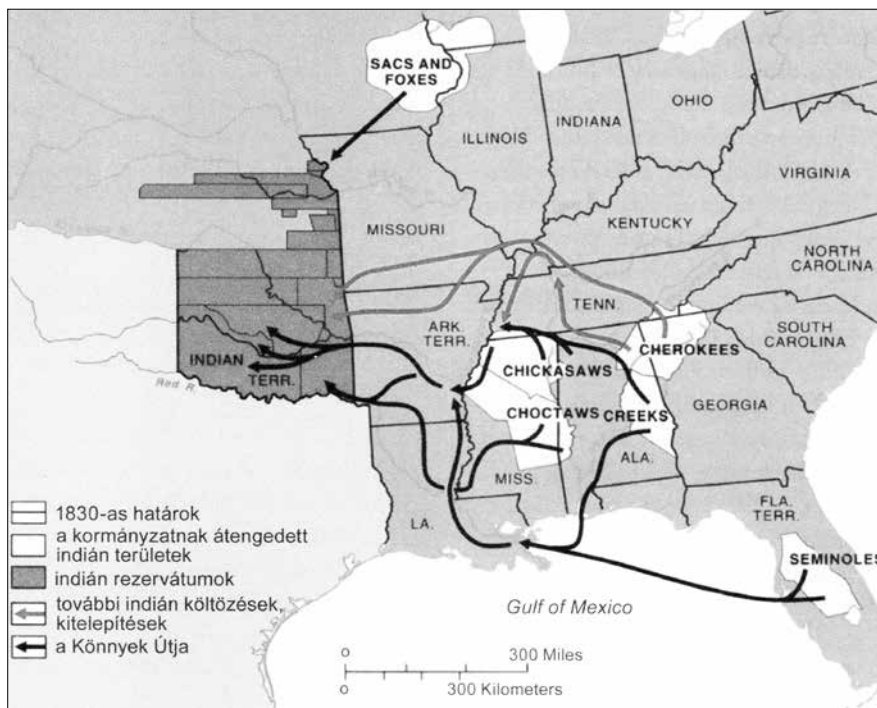
A puritán John Eliot, az „indiánok apostola” megtanulta az algokin indiánok nyelvét. Segítségükkel lefordította a Bibliát erre az indián nyelvre, mely 1663-ban jelent meg a massachusettsi Cambridge-ben. Amerikában ez volt első nyomtatott Biblia; 120 évvel előzte meg az angol nyelvű Biblia megjelenését az USA-ban.¹ Eliot célja a missziós erőfeszítések támogatása volt az amerikai őslakosok között. Ő maga is több mint 20 éven keresztül prédikált és térített. Nevéhez fűződik az indián nyelv és szokások iránti érdeklődés, a velük való törődés. 1666-ban jelent meg Az indián nyelvtan c. munkája. Eliot igyekezett az amerikai őslakosokat konszolidálni, ösztönözte őket a keresztény társadalomba való beilleszkedésre, és felkészítette őket saját népük térítésére úgy, hogy közülük is misszionáriusokat képeztek. Eliot 1651-ben alapította meg Natick-ot, az első keresztény „imádkozó indián falut” 51 lakóval. Natick jelentése „Helykeresés”, bár gyakran nevezik a „Számítatlan Hegy”-nek vagy „My Home”-nak is. Natick, a hét eredeti „Régi Imádkozó” városok közül az első, melyet a későbbiekben 14 „imádkozó indián falu” követett.² A települést indián öngazgatás jellemezte, miközben igazodtak a puritán angol kultúrához is. A 19. században Eliothoz hasonló keresztény misszionáriusok a bennszülöttek hétköznapi nyelvét azzal a céllal tanulták meg, hogy az evangélium szavaival hittérítő tevékenységet folytathassanak.

kifejti, „semmi sincs biztosabban megírva a sors könyvében, mint hogy ezek az emberek (rabszolgák) szabadok lesznek”; ugyanakkor arról is meg volt győződve, hogy „a két – egyaránt szabad – faj nem élhet ugyanabban az államban. Természetük, szokásaik, nézeteik kitörölhetetlen választóvonalat húznak közéjük.” (1821) Ahhoz, hogy megvédjék (a fehér) Amerika fizikai és erkölcsi karakterét, „boldogságunkat és biztonságotunkat,” az afrikaiakat, mint fogalmazott, „el kell távolítani”. Ennek érdekében menedéket kell kínálni nekik, ahova fokozatosan el kell helyezni mindannyiukat,

védnökségünk és védelmünk alatt, mint önálló, szabad és független népet, olyan országban és éghajlaton, amely kedvező az emberi élet és boldogság számára.”³

A „folt vagy keveredés” miatti aggodalom James Monroe elnök (elnökségi ideje: 1817–1825) felvétele nyomán fogalmazódik meg, amely szerint a felszabadított rabszolgák számára nyugaton rezervátumot hoznának létre. (Prewitt, 2011) Vele szemben Jefferson úgy tervezte, az indiánok bizonyos feltételekkel maradhatnak ott, ahol élnek, de nem állhatnak Amerika nyugati terjeszkedésének útjában, és ha szükséges, ezt erőszakos kitelepítéssel kell elérni. A kitelepítést Jefferson nem rasszista érvekkel indokolta. *Feljegyzések Virginiáról* című írásában magasztalta az indiánok kultúráját, intelligenciáját és szellemét. Szerencsétlen sorsú, ám nemes fajnak nevezte őket, akiknek azonban választaniuk kell, hogy az Egyesült Államok polgáraiként egyesülnek velük, vagy a Mississippin túlra költöznek. Az asszimiláció, mint mondta, „nyilvánvalóan számukra a legszerencsésebb befejezése történelmüknek,” amely Jefferson elképzelése szerint, a földek elhagyásával, a „vad törzsek” számára pedig erkölcsi és vallási hagyományaik feladásával járt volna. Az asszimiláció a létezésüket biztosítja a jövőben. (Spring, 1998) Jefferson úgy vélte, kedvezőek a feltételek az amerikai köztársaság hódításaira a kontinensen, mivel az európai hatalmak akkoriban egymással szembeni ellentétekkel voltak elfoglalva. Jefferson indián-politikáját erősen befolyásolta az ország új bevándorlók érdekében folytatott terjeszkedő politikája és a rabszolgaság kiterjesztésének kérdése. Annak ellenére, hogy egész életét meghatározta az indián kultúra iránti érdeklődés, 1802-ben elsőként támogatta az *Indian Removal* tervet, azt a politikát, amely 1830-ban törvénybe foglalt erőszakkal kényszerítette az indián törzseket lakóhelyeik elhagyására, megfosztva az őslakókat életmódjuk létfeltételeitől.⁴

A törvény felhatalmazta az elnököt arra, hogy ún. rendezetlen területeket adjon cserébe a Mississippitől nyugatra levő indián területekért. Néhány törzs békésen beleegyezett, de sokan szembeszálltak az áthelyezés politikájával. A cseroki törzset 1838 őszén és a következő év telén erőszakkal költöztették nyugatra.⁵ Megközelítőleg 100 000 embert telepítettek ki. A „Könnyek ösvényének” nevezett történelmi úton (*Trail of Tears, National Historic Trail*) több mint 4000-en haltak meg a 15 000-es lélekszámú törzsből. A kitelepítés az indiánok demoralizálását, a függőségi viszony fenntartását szolgálta és gyengítette ellenállásukat.

A Könnyek ösvénye

Forrás: <http://www.nps.gov/trte/learn/historyculture/stories.htm>

A nemzetépítés és a mai Egyesült Államok területének kialakulása a határpolitika következményeként gyakorlatilag csak a XIX. század harmadik harmadában fejeződött be Alaszka 1867. évi megvásárlásával és Hawaii 1898. évi annexiójával. 1869-ben összeérték a vasútvonalak Utahban, az Union Pacific és a Central Pacific találkozott Promotory Summitben. Az indián-kérdés ezzel együtt nem oldódott meg, s a határpolitika a XX. században is folytatódott. Az amerikai állampolgárságot csak azok kapták meg, akik elhagyták a hagyományos életmódot és földjeiket.

Nyelvpolitika

A mai Egyesült Államok területén jelenleg kevesebb mint 2 millió indián él. Lélekszámuk csökkenésével párhuzamosan a nyelvek is kihalófélben vannak, többet közülük már csak az idősebb generáció használ.

A nyelv fontos tényező, hozzájárul a „felsőbbrendű” amerikai intézményrendszer kiépítéséhez. Ez indokolta az angol nyelv indiánokra erőltetését is. A kormányzat úgy vélte, hogy (a „barbárok” civilizálása révén) ez a nyelvi kisebbségek érdekeit is messzemenően szolgálja. „A nyelv (ti. angol), ami elég jó a fehér és egy fekete embernek, jó kell, hogy legyen a vörösnek. Kivitelezhetetlen lenne, ha egyben nem lehetetlen a civilizációs fejlődésük, ha az nem angol nyelven történik. A köznyelv sokfélesége lehetetlenné tenné a sokféle törzs képzését. Ha elvárjuk, hogy a felnövekvő nemzedék megfeleljen az amerikai állampolgárság kritériumának, el kell távolítani az örökletes buktatókat, a szokásokat és hagyományokat, és ebben a nyelv az egyik legfontosabb tényező” (Atkins, 1887). Ez a nemzeti nyelvpolitika jól szolgálta a fehérek térhódítását, az indiánok földje-

A cseroki szótagábécé

Sequoyah (1770–1840) cseroki indián volt. Tanulmányait a cseroki nyelv írásbelisége kutatásának szentelte. Az első próbálkozásai közé tartozott, hogy szimbólumokkal jelezzék a szavakat a nyelvben. Igen hamar túl sok lett a szimbólumok száma. Ez indította Sequoyah-t arra, hogy az írott nyelv szelektívebb legyen, nagyobb figyelmet szenteljen a szóképzésben játszott hangoknak. Hosszas tanulmányozás után rájött, hogy 85 egyéni szótag alapján épül fel a cseroki nyelv. Ezzel a felfedezéssel képes volt korlátozni a szimbólumok számát úgy, hogy kombinációkat alkosson bármely szóra. Így alkotta meg 1821-ben a cseroki szótagábécét (Cherokee syllabary). A szimbólumok memorizálásával bárki beszélhetett, írhatott és olvashatott cseroki nyelven, vagyis a rendszer alkalmas volt az írás-olvasás tanítására. (Spring, 1998) Emellett létezett egy jelnyelv is, amely bizonyos területeken biztosította a különböző törzsek közti kapcsolatot. (Philo Clark, 1982) 1828-ban megjelent az első bennszülött amerikai újság, a Cherokee Phoenix. (Péli, 2011) Az újság kétnyelvű volt: az angol nyelvet (latin betűkkel) és Sequoyah szimbólumait használta.⁶ Az amerikai kormány a találmányt „fenyegetésnek” vélte, mivel az indiánok civilizálásának legfontosabb eszközeként az angol nyelv elsajátítását szorgalmazták. (Mára a cseroki nyelv kihalt.)

inek kisajátítását, az indián életforma felszámolását is. A „vademberek” hatalmas, „parlagon heverő” területekkel rendelkeztek és ez tarthatatlan volt: az új európai bevándorlók az amerikai hatóságok segítségével ezeket a földeket birtokukba vették, lakosaikat rezervátumokba kényszerítették.

Noah Webster (1758–1843), akit „Amerika iskola-mesterének” neveznek, támogatta az angol nyelv nemzeti nyelvként való elismertetését. (Bár az Egyesült Államok azon kevés országok egyike, ahol szövetségi szinten mind a mai napig egyetlen nyelvet sem minősítettek hivatalos vagy nemzeti nyelvnek.) Az amerikai alkotmányt megfogalmazó *alapító atyák*

Mit köszönhet Amerika a navahó nyelvnek?

A navahó nyelv igen bonyolult, nincs írott formája – se ábécéje, se szimbólumai – és csak hosszas tanulás után sajátítható el. 1942 májusában 29 navahó bevonult a San Diego melletti Elliott táborba, ahol nem mindennapi feladat várt rájuk. Az ellenség számára megfejthetetlen módon kódolniuk kellett az angol nyelv betűit, és őseik anyanyelvén szótárt szerkeszteniük, amely tartalmazta a legmodernebb hadászati kifejezéseket, majd ezt a szótárt és a hozzá tartozó összes kódszót meg kellett tanulniuk. Amint egy navahó befejezte a kiképzést, máris a Csendes-óceáni hadszíntérre küldték (1942 és 1945 között). „Ha nem lettek volna a navahók, soha nem foglaltuk volna el Iwo Jima-t” – nyilatkozta Howard Connor, az ötödik Tengerészeti Osztág egykori rejtjelező vezetője. (McNeel, 2011) A második világháborúban elesett navahó indiánok emlékére az amerikai elnök 2002 novemberét az Amerikai Indián Örökség Hónapjának nyilvánította.⁷

nem tartották szükségesnek hivatalos vagy nemzeti nyelv elfogadtatását, mivel akkor a szavazati joggal rendelkező polgárok 90%-a angol anyanyelvű volt. (Jelenleg 27 szövetségi államban törvény ismeri el hivatalos nyelvként az angolt, és szövetségi szinten is jelei vannak annak, hogy az angolt egyszer elfogadhatják hivatalos nyelvként; egy 2006-os jogszabályban az angol már „közös és egységesítő nyelv”-ként jelenik meg.)

A XIX. század végétől kezdve az őshonos amerikaiakkal szemben a többi etnikai csoporthoz képest sokkal nyíltabb elnyomó nyelvpolitikát alkalmaztak. Az indiánok fennmaradásának kritériumául az USA kormánya ki nem mondott feltételül szabta az indián kultúra elsorvasztását, a vallásuk és a nyelvük feladását, földjeik átadását. Amikor egyértelművé vált, hogy az áttelepítés nem elég az indián kultúra megsemmisítésére, a terjeszkedés következő éveiben a térítésükre és az oktatásukra helyezték a hangsúlyt. (Zsigmond, 2014) Az angol nyelv kötelezővé tétele és erőltetése is ezt a folyamatot segítette elő.

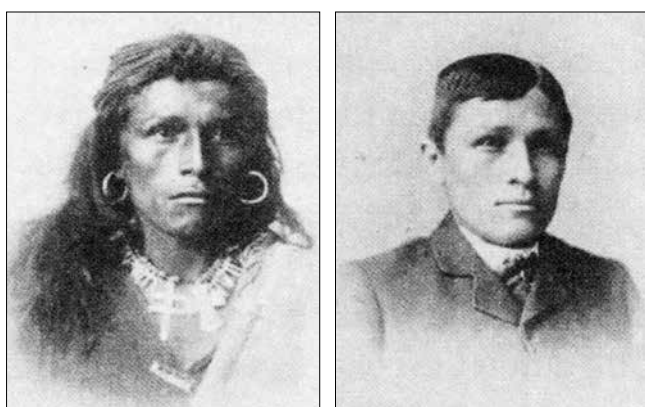
Indián iskolák

A függetlenségi háborút (1775–1783) követően hozták létre az ún. Indiánügyi Hivatalt (*Bureau of Indian Affairs* – BIA), amely egészen az 1960-as évekig érvényesítette – hivatalos vagy félhivatalos formában – az erőszakos angolosító tevékenységeket.

Az első misszionárius csoport a Mississipitől nyugatra alapított iskolákat a polgárháborút (1861–1865) követően, közel az indián telepekhez és rezervátumokhoz. Az őslakos gyerekek iskolába kényszerítésének célja a fehér emberrel/többségi társadalommal való kapcsolatteremtés és a kereszténység terjesztése volt. Ezzel együtt járt a hagyományos indián kultúra háttérbe szorítása, a szakítás az indián életmóddal. Az 1880-as években az Egyesült Államokban 60 iskola működött 6200 indián tanulóval, köztük nappali rezervátumiak és bentlakásosak. 1890-ben tizenhét új iskolát állítottak fel. A század végére további negyvenhárom bentlakásos iskola és hatvanhét nappali oktatási intézmény indult a *Plains*-nek nevezett földrajzi területen.

1879-ben megnyílt az első Indián Ipari Iskola Carlisle-ban (Pennsylvania), ahol a diákokat különböző szakmákra készítették fel. A Carlisle-i iskola tanterve modellként szolgált a többi indián iskola számára. 1902-ben szövetségi támogatással a rezervátumon kívüli iskolák száma 25-re emelkedett a 15 államban. A bentlakásos iskolák biztosították a félnapos elméleti és félnapos szakmai programokat. Az oktatás a hangsúlyt a mezőgazdasági ismeretekre helyezte, ezzel a „primitív” családi és vidéki élet normáit akarták megváltoztatni. Minden utasítás angolul történt, szigorú katonai fegyelem jellemezte ezeket az iskolákat. Lecserélték az indiánok ruháit, a fiúk számára katonai egyenruhák, a lányoknak viktoriánus stílusú ruhák voltak kötelezőek. A diákokat keményen megbüntették, ha rajtakapták őket,

hogy anyanyelvükön beszélnek, vagy törzsi vallásokat gyakorolják. „Alakítsad át a vadembert újszülött korában, fosszad meg törzsi környezetétől, és így válik a civilizált társadalom tagjává” – ez volt a Carlisle Indián Ipari Iskola alapelve. „Öld meg az indiánt, mentsd meg az embert” – vallották az alapítók. (Megölni az indiánt, 2011)⁸ Az amerikai kormány 1887-től meghirdetett politikája a gyakorlatban mindent megtett a bennszülöttek amerikanizálása érdekében. Az 1773-ban alapított Dickinson Főiskola Carlisle-ban 1879-től közel négy évtizedig működött együtt az Indián Ipari Iskolával, egészen annak 1918-ban való megszűnéséig. A Dickinson Főiskola befogadta az Indián Iskolából kikerülő tanulókat, ezáltal lehetőséget adva főiskolai diploma megszerzéséhez. A carlisle-i iskola egyedülálló helyszíne az amerikai bennszülöttek emlékeinek, s rengeteg dokumentum áll a kutatók rendelkezésére egy 2013-ban digitalizált adatbázisban.⁹

Carlisle előtt és után

Forrás: <http://www.radiolab.org/story/photos-before-and-after-carlisle/>

Az indiánok ellenálltak az erőszakolt beiskolázásnak. Sok indián szülő úgy vélte, hogy a bentlakásos iskolai képzés célja az indián kultúra teljes megsemmisítése. Mások kifogásolták az oktatási rendszer fegyelmét és szigorát, féltették gyermekeik egészségét, képzeletvilágukban a fehérek által irányított iskola sok esetben a halál képzetével társult. Ennek oka a gyakori halálesetek és betegségek voltak, melyek a megváltozott életkörülmények között gyakran fordultak elő az indián gyerekeknél. A legnagyobb haragot az váltotta ki, hogy az erőszakolt beiskolázás megtörte a legszentebb emberi kapcsolatokat, a gyermek-szülő-család egységét. Pontos számok nem ismertek, de körülbelül 100 000 amerikai indián gyerek járt bentlakásos iskolába ebben az időben. (Megölni az indiánt, 2011)

Nemegyszer egész falvak tagadták meg gyermekeik beíratását a fehérek által irányított intézményekbe. Megtorlásképpen indián hivatalnokok járták a családokat, büntetésből visszatartották a járandóságokat, sok esetben hivatali embereket, rendőröket küldtek házról házra, hogy érvényesítsék és rájuk erőszakolják az iskolalátogatást. Voltak olyan esetek, hogy a rendőrség a szülők akarata ellenére vitte el gyermekeiket, begyűjtötték őket, annyit, amennyit

az iskola létszáma engedett. Fejvadászokat béreltek fel az indián gyerekek toborzására. Több esetben a családokkal tárgyaltak, alkudoztak, hogy meglegyen a kvóta. A navahó rendőrök gyakran elkerülték a jobban boldoguló családok gyerekeit, céljuk a feltehetően kevésbé intelligens, elhanyagolt vagy a fizikailag és szellemileg sérültek „begyűjtése” volt. Az emberbaráti indíték keveredett az erőszakos asszimiláció programjával. Az indián szülők szövetkeztek, követelték gyermekeik tömeges elengedését, bátorították a szökevényeket és az iskolai szünetek alatt aláásták az iskolák befolyását. Egy 1893-ban kihirdetett bírósági ítélet következtében megnövekedett a nyomás az indián gyerekek rezervátumon belüli bentlakásos iskolákba való kényszerítésére, illetve benttartására.

Az Indián Ipari Iskola egyik legkeményebb kritikusaként Gertude Bonnin (1876–1938) híres indián író és művész, aki egykor maga is tanított Carlisle-ben.¹⁰ Bonnin meggyőződése volt, hogy az indián diákok képesek az alapfokú tantárgyakon kívül elsajátítani a középfokú oktatás tantárgyainak anyagát is. Kifogásolta a katonai fegyelmet és a keresztény evangelizációt, amelyet az iskola a diákokra kényszerített. Bonnin szerint a bentlakásos iskolarendszer „nyomórúgó állapotban van, és kulturális zavart okoz,” amint a gyermek visszatér az otthonába. (Hoefel, 1999)

Polgárjogi küzdelem

1924-ben az USA-ban törvényt fogadtak el, amely kimondta az ország indián lakosságának jogi egyenrangúságát, vagyis állampolgárságot és szavazati jogot adott nekik. A közösségeik külön jogi státusza révén azonban így is különbözött a befogadásuk a többi etnikumétól (akárcsak polgárjogi mozgalmuk). (Pap, 2010) Az 1934. évi *Indian Reorganization Act* (Indián Újjászervezési Törvény) elismerte az indiánok belső önkormányzati jogát. A törvény a szövetségi kormány állami felügyelete helyett az indián öngazgatásra bízta az őslakosok oktatásának és anyanyelvük ápolásának kérdését¹¹ – de határozataik érvényessége, ahogy az indián közösségek jogi státusza is, függött (és függ) a szövetségi kormányzat változó politikájától. (Avtonomov, 2004)

Az 1964. évi polgárjogi törvény IV. fejezetében felszámolja a közoktatásban gyakorolt diszkriminációt és megszünteti az iskolai szegregációt. A törvény magába foglalta a pozitív diszkriminációt, a hátrányos helyzetű csoportok (a nők, az afroamerikaiak, a hispano-amerikaiak, a faji/etnikai kisebbségek, fogyatékosok stb.) számára nyújtott preferenciákat. Joel Spring így ír: „... ahhoz, hogy a fekete bőrű állampolgárok alkotmányos jogait megvédje, a szövetségi kormány olyan intézkedéseket volt kénytelen elfogadni, amelyekkel igen jelentős lépést tett az amerikai oktatás szabályozásához” (1998, 178. o.). A törvényt 1968-ban követte az indián polgárjogi törvény. A Johnson (1963–1969) elnök által meghirdetett Nagy Társadalom program (Great Society) az iskolákat tette a polgárjogi mozgalmak esz-

közévé. Célja a szegénység elleni harc, a polgárjogi törvény elfogadása, illetve a felzárkóztatás volt. Az indián gyerekek 14%-a iskolázatlan volt, 60%-uknak nem volt középiskolai végzettsége – többek között ezt célozta meg az 1965-ben induló Head Start program, mely az alacsony jövedelmű családok 3–5 éves gyermekeinek nevelési szocializációját támogatta. (Zsigmond, 2005)

1966-ban megnyílt a Navahó Nemzeti Minta Iskola Rough Rock-ban (Arizona), melyet indiánok irányítottak, és az oktatás két nyelven folyt. Ez kísérleti jellegű bemutató iskola volt, azt kutatta, milyen módszertani eszközökkel lehet szintetizálni a fehéreknek szánt oktatás rendszerét a navahó közösségi iskolával, a navahó adminisztrációs vezetéssel, felhasználva a navahó és fehér tanárok tudását is. Az iskolában 440 nappali bentlakásos tanuló volt, ebből 166 középiskolás a 9. évfolyamtól a 12. évfolyamig. (Reyhner, 2013) 1968-ban, hivatkozva a diákok magas főiskolai lemorzsolódási arányára, a navahó törzsi tanács határozatot hozott a Navajo Community College megalapítására, amely az első törzsi főiskola volt. 1977-ben felvette a Dine Főiskola nevet, és beindult a tanárképzés. 1978-ban a Kongresszus jóváhagyta a törzsek által ellenőrzött közösségi főiskola (Trially Controlled Community College) támogatásáról szóló törvényt. (Ma már 35 akkreditált törzsi főiskola működik 13 államban.)¹²

A XX. században párhuzamosan hoztak intézkedéseket külön az indián iskolák számára, illetve általánosan a lemorzsolódó, alulteljesítő diákok felzárkóztatására. Az indián oktatást vizsgáló Kennedy-jelentés szerint, mely 1969-ben jelent meg, az őslakosok bentlakásos iskolákba való kényszerítése „össznemzeti tragédia” volt.¹³ 1972-ben törvényerőre emelkedett az *Indian Education Act*, mely rávilágított arra, hogy a szövetségi kormány addigi erőfeszítései az indiánok minőségi oktatására nem voltak sikeresek. 1978-ban elfogadták az Indián Gyermekejóléti Törvényt,¹⁴ amely biztosította az indián szülők számára azon jogot, hogy megtagadhasák gyermekeik elhelyezését a rezervátumon kívüli bentlakásos iskolákban. A nyolcvanas évektől kezdve nagyobb hangsúlyt fektettek az indián gyermekek körében a tehetséggondozásra, majd 1990-ben a Kongresszus jóváhagyta a *Language Revitalization Act*-et, melynek célja az indiánok nyelvének megőrzése, szabad használata és az anyanyelvi kultúra fejlesztésének elősegítése volt. A kilencvenes évek közepén országosan fellángolt a vita a pozitív diszkriminációval kapcsolatos intézkedésekről és eredményekről. „Javítsuk ki, ne szüntessük meg” („Mend it, don't end it”) – hangoztatta Clinton elnök 1995. július 19-én a Nemzeti Levéltárban tartott beszédében, amelyben ismételt kiállt az 1964. évi polgárjogi törvény megvalósítása mellett. (Zsigmond, 2005, 99. o.)

A Bush elnök által 2002-ben aláírt *No Child Left Behind Act*-nek (Egy gyerek se maradjon le) része volt az *Indian Education Act* újragondolása. Az új törvény megerősítette az 1965. évi közoktatási törvényt, és

10,4 milliárd dollárral növelte a *Title I* (A hátrányos helyzetű gyerekek tanulmányi eredményei javítását szolgáló) programot, amely történelmi jelentőségű (22,5 milliárd dollár költségvetési felhatalmazást tartalmazott). A *No Child Left Behind Act* megerősítette a helyi iskolakörzetek önállóságát a szövetségi támogatás felhasználásában, célja a viszonylag gyenge tanulmányi eredményt elért, kisebbséghez tartozó diákok, köztük az amerikai indiánok tanulmányi színvonalának emelése volt. (Zsigmond, 2002) Ahhoz, hogy az új ígéreteket teljesítsék, amelyek javítják és szolgálják közel 50 000 indián gyerek érdekét a szövetségi finanszírozású iskolákban, Barack Obamának is fel kellett ismernie és le kellett győznie a törzsi vezetők és a közösség tagjai közti mély bizalmatlanságot, mely a szövetségi kormány örökösén megszegett ígéreteiből fakadt.

A *Blueprint Reform*¹⁵ (2010) következtében a BIE (*Bureau of Indian Education* – Indián Oktatásügyi Hivatal) iskolafejlesztési hivatallá alakult; Washingtonban működik és a helyi törzsek által vezetett iskolákat támogatja. Jelenleg igen sok – helyi közösség által ellenőrzött – indián iskola működik együtt az indián iskolaszékekkel. Sürgetővé vált az iskolák fejlesztése, ezért tanulmányozták a városi és városkörnyéki iskolák környezetét. Megállapították, hogy az amerikai indián diákok rossz tanulmányi eredményei szociokulturális tényezőkre vezethetőek vissza. Középpontban az integráció kérdése állt, cél volt az amerikai indián nyelv és kultúra megjelenítése az iskolai tananyagban. Javasolták, hogy az indián gyerekeket oktató tanárok rendszeresen járjanak továbbképzésekre, hogy megértsék a szociokulturális hatásokat, a törzsi kultúrákat és a tanulás folyamatát. Mindezekre a kérdésekre a törzsi tanácsok hívták fel a figyelmet.

A *Blueprint Reform* kötelezettséget vállalt számos oktatási program (köztük az angol nyelv tanítása) minőségének javítására, az innovatív programok és gyakorlatok támogatására, a tanulói sikerek és tudásgyarapodás elősegítésére. Célja fenntartani, megerősíteni és emelni az indián diákok programjainak normatíváját, külön kiemelve a hajléktalan diákok problémáját. Támogatni kívánja a leszakadó és bűnözői háttérrel rendelkező diákok felzárkóztatására létrehozott alapítványokat, valamint mindazon iskolakörzeteket, amely érintettek ezekben a kérdésekben. A törzsek pedagógusai részéről igen sok panasz érkezett a BIE-hoz, amelyek érintik a hivatal rossz pénzügyi gazdálkodását, tudományos működését, illetve a kudarcokat. Hatékonyabb támogatást követelnek. A *Blueprint Reform* szorgalmazta, hogy a Kongresszus teljes egészében finanszírozza a működési költségeket a BIE által felügyelt, törzssileg ellenőrzött iskolákban. A Kongresszus a gyakorlatban nem tanúsított megértést az új kezdeményezések iránt. Az indián területek folyamatos támogatása, az erőfeszítések nem hoztak változásokat annak ellenére, hogy a törzsi vezetők és a nevelők közt széles körű egyetértés jött létre.

A tervezet alkotóinak eredeti elképzelése egy gyökeresen átalakított BIE és új stratégiák kidolgozása volt a tehetséges tanárok és igazgatók együttműködésével. Barack Obama 2016-os költségvetési terve milliárdokat jelöl ki az amerikai indiánok oktatásának megreformálására, valamint a BIE feladatainak kibővítésére. (Lee, 2015) Napjainkban a 607 000 bennszülött diák 7%-a jár szövetségileg támogatott és a BIE által irányított nappali és bentlakásos iskolába. Az indián tanulók többsége rezervátumokon kívüli „állami” iskolába jár.

Egyetlen oktatási rendszer sem működik vákuumban. A ma iskolájának a jelen és a jövő amerikai társadalmának igényeit kell kielégítenie. A történelemet szemlélve megérthetjük az „amerikanizálás” folyamatát, a polgárjogi mozgalmak sikereinek és kudarcainak a gyökereit, a nemzeti identitás kérdését.

Az amerikai kisebbségek helyzete igen különböző. Őslakók, volt rabszolgák és bevándorlók helyzete, jogi státusza, polgárjogi küzdelmei (nyelvhasználat, állampolgárság), a vallási térítéshez való viszonya mind eltérő módon jelentkezik az esélyegyenlőség kérdésében. Az Egyesült Államok társadalmában helyzetük egyenlőtlen. Egy dolog azonban közös: a diszkrimináció kérdése, az erre vonatkozó törvények és a nyelvi „erőszak”.

Jegyzetek:

- ¹ Bővebben lásd: <https://www.loc.gov/exhibits/treasures/trm036.html>
- ² Bővebben lásd: <http://natickprayingindians.org/history.html> és <http://www.millermicro.com/natprayind.html>
- ³ Jefferson levele Jared Sparksnak, 1824. február 24. idézi Ellis, 1997 151. o.
- ⁴ Bővebben lásd: <http://www.loc.gov/rr/program/bib/our-docs/Indian.html>
- ⁵ Bővebben lásd: www.nps.gov/trte/learn/historyculture/stories.htm és <http://www.ucs.louisiana.edu/~ras2777/indianlaw/indianlawhomepage.html>
- ⁶ Bővebben lásd: <http://www.cherokee.org/AboutTheNation/History/Facts/SequoyahandtheCherokeeSyllabary.aspx>
- ⁷ Bővebben lásd: <http://indiancountrytodaymedianetwork.com/2011/11/07/american-indian-marine-was-part-iwo-jima-kept-out-spotlight-60406>; <http://www.dalit.hu/navajo-taviraszok-feltorhetetlen-kodja/> <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2008-featured-story-archive/navajo-code-talkers/index.html>; http://mult-kor.hu/20021121_amerikai_hodolat_a_navaho_kodoloknak
- ⁸ Bővebben lásd: http://www.nrcprograms.org/site/PageServer?pagename=airc_hist_boardingschools <https://classracegender.wordpress.com/2014/04/16/saving-the-man/> és <http://explorepahistory.com/viewLesson.php?id=1-D-45>
- ⁹ Az archívum itt érhető el: <http://carlisleindian.dickinson.edu/>
- ¹⁰ Bővebben lásd: <http://digital.library.upenn.edu/women/zitkala-sa/stories/stories.html> és <http://www.facstaff.bucknell.edu/gcarr/19cUSWW/ZS/rh.html>

¹¹ Bővebben lásd: <http://www.britannica.com/topic/Indian-Reorganization-Act>

¹² Bővebben lásd: http://www.collegefund.org/content/tcu_timeline

¹³ Bővebben lásd: <http://www2.ed.gov/about/offices/list/oese/oie/history.html>

¹⁴ Bővebben lásd: http://www.nicwa.org/Indian_Child_Welfare_Act/

¹⁵ Bővebben lásd: <https://www2.ed.gov/policy/elsec/leg/blueprint/blueprint.pdf>

Irodalom:

- (n. n.) (2002. 11. 21.): Amerikai hódolat a navahó kódolóknak. Múlt-kor. Letöltés: http://mult-kor.hu/20021121_amerikai_hodolat_a_navaho_kodoloknak (2016. 01. 09.)
- (n. n.) (é. n.): A Modern History of Tribal Colleges and Universities (TCUs). Letöltés: http://www.collegefund.org/content/tcu_timeline (2016. 01. 09.)
- Atkins, J. D. C. (1887): Report of the Commissioner of Indian Affairs. Government Printing Office, Washington D. C.
- Avtonomov, A. S. (2005): Az indiánok jogi státusza az USA-ban. Kisebbségkutatás, 4. sz. Letöltés: http://www.hhrf.org/kisebbssegkutas/kk_2005_04/cikk.php?id=1011 (2016. 03. 08.)
- (n. n.) (é. n.): Boarding Schools. Letöltés: http://www.nrcprograms.org/site/PageServer?pagename=airc_hist_boardingschools (2016. 01. 09.)
- Bonnin, G. (1921): American Indian Stories. Letöltés: <http://digital.library.upenn.edu/women/zitkala-sa/stories/stories.html> (2016. 01. 09.)
- Clark, W. P. (1982): The Indian Sign Language. University of Nebraska Press.
- Encyclopaedia Britannica (é. n.): Indian Reorganization Act. Letöltés: <http://www.britannica.com/topic/Indian-Reorganization-Act> (2016. 03. 08.)
- Farrell, B. (2015. 01. 29.): Before and After Carlisle. Radiolab. Letöltés: <http://www.radiolab.org/story/photos-before-and-after-carlisle/> (2016. 01. 09.)
- (n. n.) (é. n.): First Complete Bible Printed in America. Letöltés: <https://www.loc.gov/exhibits/treasures/trm036.html> (2016. 03. 08.)
- (n. n.) (2013. 07. 16.): The “Friends of the Indian” and How They Treated Their Friends. Letöltés: <http://wondergressive.com/the-friends-of-the-indian-and-how-they-treated-their-friends/> (2016. 01. 09.)
- Gerencser, J., Rose, S. és Triller Doran, M. (2013): Carlisle Indian School Digital Resource Center. Letöltés: <http://carlisleindian.dickinson.edu/> (2016. 01. 10.)
- (n. n.) (2005): History of Indian Education. Letöltés: <http://www2.ed.gov/about/offices/list/oese/oie/history.html> (2016. 01. 09.)
- Hoefel, R. (1999): Zitkala-Sa: A Biography. The Online Archive of Nineteenth-Century U.S. Women’s Writings. Letöltés: <http://www.facstaff.bucknell.edu/gcarr/19cUSWW/ZS/rh.html> (2016. 01. 09.)
- (n. n.) (é. n.): Issues in Politics: Native American Law. Letöltés: <http://www.ucs.louisiana.edu/~ras2777/indianlaw/indianlawhomepage.html> (2016. 01. 09.)
- Jefferson, Th. (1821): Autobiography. A & D Publishing.

- (n. n.) (é. n.): Kill the Indian, Save the Man! Letöltés: <http://explorepahistory.com/viewLesson.php?id=1-D-45> (2016. 01. 10.)
- Lee, T. H. (2015. 02. 02.): President Obama Wants \$1 Billion for Indian Education. Indian Country – Today Media Network. Letöltés: <http://indiancountrytodaymedianetwork.com/2015/02/02/president-obama-wants-1-billion-indian-education-158971> (2016. 02. 15.)
- Library of Congress (é. n.): Indian Removal Act. <http://www.loc.gov/rr/program/bib/ourdocs/Indian.html> (letöltve: 2016. 01. 09.)
- McNeel, J. (2011. 07. 11.): American Indian Marine Was Part of Iwo Jima, But Kept Out of Spotlight. Indian Country – Today Media Network. Letöltés: <http://indiancountrytodaymedianetwork.com/2011/11/07/american-indian-marine-was-part-iwo-jima-kept-out-spotlight-60406> (2016. 03. 08.)
- (n. n.) (2011. 08. 08.): „Megölni az indiánt, megmenteni az embert”. Nyelv és Tudomány. Letöltés: <http://www.nyest.hu/hirek/megolni-az-indiant-megmenteni-az-embert> (2016. 01. 09.)
- Miller, A. R. (2001): 1651-2001. 350th Anniversary of Natick, Massachusetts and the Natick Praying Indians. Letöltés: <http://www.millermicro.com/natprayind.html> (2016. 01. 09.)
- National Indian Child Welfare Association (é. n.): Indian Child Welfare Act of 1978. Letöltés: http://www.nicwa.org/Indian_Child_Welfare_Act/ (2016. 03. 08.)
- (n. n.) 2008: Navajo Code Talkers and the Unbreakable Code. Letöltés: <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2008-featured-story-archive/navajo-code-talkers/index.html> (2016. 01. 09.)
- (n. n.) (2009. 08. 04.): Navajo távirások feltörhetetlen kódja. Dalit.hu. Letöltés: <http://www.dalit.hu/navajo-tavirasok-feltorhetetlen-kodja/> (2016. 03. 08.)
- Pap András László (2010): Tarka számok: népszámlálási adatok gyűjtésével kapcsolatos viták az Egyesült Államokban. Kisebbségkutatás. 4. sz. Letöltés: http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2010_04/cikk.php?id=1883 (2016. 03. 08.)
- Péli Péter (2011. 01. 17.): A világ egyik legkülönlegesebb írásmódja: a cseroki szótagírás. Nyelv és Tudomány. Letöltés: <http://www.nyest.hu/hirek/a-vilag-talan-legkulonlegesebb-irasmodja-a-cseroki> (2016. 01. 09.)
- (n. n.) (é. n.): Praying Indians of Natick and Ponkapoag. Letöltés: <http://natickprayingindians.org/history.html> (2016. 01. 09.)
- Prewitt, K. (2011): Amikor a szociális egyenlőtlenségek és demográfiai különbségek találkoznak. 2000. 6. sz. Letöltés: <http://ketezer.hu/2011/06/amikor-a-szocialis-egyenlotlensegek-es-demografiai-kulonbsegek-talalkoznak/> (2016. 01. 10.)
- Reyhner, J. (é. n.): A History of American Indian Education. Letöltés: A History of American Indian Education 1819-2013 (2016. 03. 08.)
- (n. n.) (2014. 04. 16.): Saving the Man. Letöltés: <https://class-racegender.wordpress.com/2014/04/16/saving-the-man/> (2016. 01. 09.)
- (n. n.) (é. n.): Sequoyah and the Cherokee Syllabary. Letöltés: <http://www.cherokee.org/AboutTheNation/History/Facts/SequoyahandtheCherokeeSyllabary.aspx> (2016. 01. 09.)
- Spring, J. (1998): Education and the rise of the global economy. Lawrence, Mahwah, NJ.
- de Tocqueville, A. (1993): Az amerikai demokrácia. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Turner, F. J. (1893): The Significance of the Frontier in American History. Letöltés: <http://www.gutenberg.org/files/22994/22994-h/22994-h.htm> (2016. 03. 08.)
- U.S. Department of Education, Office of Planning, Evaluation and Policy Development. (2010): Blueprint for Reform. The Reauthorization of the Elementary and Secondary Education Act. Letöltés: <https://www2.ed.gov/policy/elsec/leg/blueprint/blueprint.pdf> (2016. 01. 10.)
- (n. n.) (é. n.): What happened on the Trail of Tears? Letöltés: <http://www.nps.gov/trte/learn/historyculture/stories.htm> (2016. 01. 09.)
- Zsigmond Anna (2002): Egy gyerek se maradjon le! Új Pedagógiai Szemle, 52. 6. sz. 81-89.
- Zsigmond Anna (2005): Amerika. Társadalom és oktatás. Fordulópontok az amerikai oktatáspolitikában. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Zsigmond Anna (2014): A vallás kultúrája és az oktatás Amerikában. Új Pedagógiai Szemle, 64. 3-4. sz. 104-115.

Olvassa a BARÁTSÁG-ot!

Fizessen elő most 2017-re!

Éves előfizetési díj: 3000 Ft (1800 Ft + 1200 Ft postaköltség), félévre: 1500 Ft

A folyóirat előfizethető átutalással:

a Filantróp Társaság Barátság Egyesülete OTP-számlaszámán: 11711034-20813402

e-mail címeink: baratsag@upcmail.hu, eva.mayer@nemzetisegek.hu
honlapunk: <http://nemzetisegek.hu>

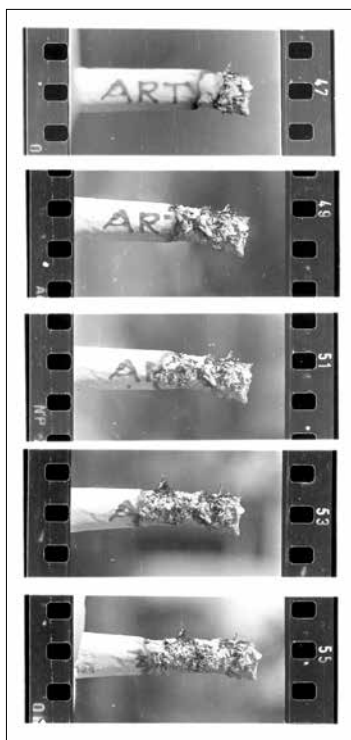
Várjuk könyvtárak, iskolák, kisebbségi önkormányzatok, egyesületek, baráti körök jelentkezését!

Párhuzamos avantgárd

Pécsi Műhely 1968-1980

A hatvanas és hetvenes években a Budapest-központú magyar kulturális életben egyes vidéki városokban is modern művészeti központok születtek. Így történt például az Eck Imre koreográfus által vezetett, hamar világsikert aratott Pécsi Balett és a Pécsi Műhely elnevezésű képzőművészi közösség esetében is. Ez utóbbi pár év leforgása alatt egy nagyobb létszámú, lazán szerveződő csoportból alakult ki. Az öt alapító Ficzek Ferenc, Hopp-Halász Károly, Kismányoky Károly, Pinczehelyi Sándor és Szíjártó Kálmán voltak. A nyolcvanas évekig együtt dolgoztak, a műhely közös szellemiségében alkottak, de ezzel párhuzamosan jellegzetes egyéni arculatukat, stílusjegyeiket is kimunkálták – helyi újításaikkal gazdagították az ország képzőművészetét. A fővárosi művésztsáikkal is szoros kapcsolatot tartottak, így szinte párhuzamos univerzumokként működtek az avantgárd keretrendszerében.

A Pécsi Műhely indulásánál (1968-70) a Bauhaus hagyományaiból és azok tudatos továbbfejlesztéséből indultak ki a mértánias formák, valamint az újkonstruktivista törekvések jegyében. Ekkoriban a legkülönbözőbb eljárásokkal kísérleteztek, sőt a műfajok határterületeit is feszegették. Számos, addig szokatlan alapanyagot, megjelenési formát, színvilágot és kivitelezési technikát próbáltak ki. Nemcsak országosan, hanem egész Közép-Kelet-Európában is az elsők között voltak, akik a nemzetközi „land art” mozgalom keretében beavatkozási kísérleteket végeztek a természeti tájban és néha városi környezetben is. A művészeti célú átalakítások vagy jelhagyások során 1970-71 között kéttucatnyi land art akciót hajtottak végre, amelyekhez tervrajzokat és szöveges leírásokat előlegeztek. Mennet közben és utólag ezeket egészítették ki fényképes és/vagy filmes dokumentációval. Ekkoriban még a közös alkotást hangsúlyozták, teljes névtelenségben dolgoztak a Pécsi Műhely égisze alatt. A „Világoskék papírtekercs a fák között kifeszülve” elnevezésű akciójuk során is ezt tették, melyet 1970. november 15-ei kelte-

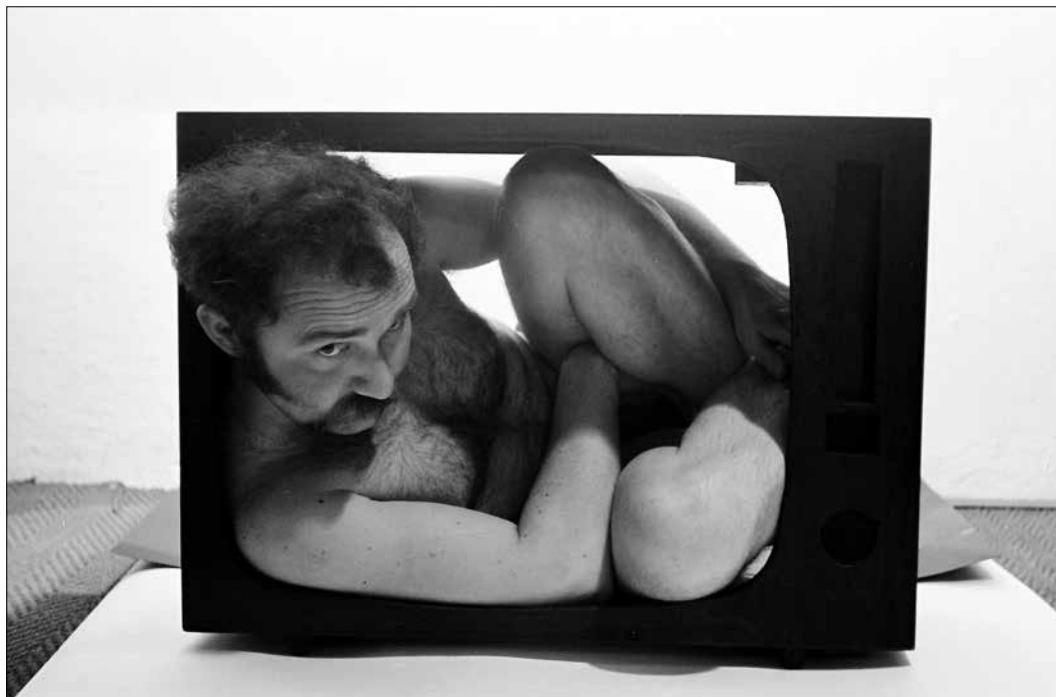
Szíjártó Kálmán: Art gesztusok III.
(1974) Marinko Sudac zágrábi
magánkollekcijából

zésű, ezüstszelatin fotólevonatokon örökítették meg. (Ezek a Halász Károly által alapított és tavaly év végén bekövetkezett haláláig általa vezetett Paksi Képtár gyűjteményéből kerültek a kiállításra). A *Guruló csik* (1975) kép-ciklusának színes szitanyomatát a székesfehérvári Szent István Király Múzeum kölcsönözte.

A hetvenes évek derekára a határokon túli művészeti színtérről a konceptuális törekvések (vagyis a fogalmi, gondolati művészet irányzatai – a szerk.) gyűrűztek be munkásságukba, ezzel párhuzamosan találtak rá jellegzetesen egyéni hangjukra. A napjainkban – nálunk ma már kereskedelmi márkajelként is – tiltott önkényuralmi jelképnek számító ötágú vörös csillag, műveik révén annak idején is országos feltűnést és vihart kavart. Pinczehelyi Sándor – később külföldön is méltán elhíresült – különféle politikai jelképekkel operáló fotósorozatai, mint például a *Csillag* (1972), a *Sarló és kalapács* (1973) garbós önarcképe avagy „a proletariátus

fegyvere az utcakő” közismert internacionalista munkásmozgalmi szlogenjét ártéltelmező *Utcakő* (1974) keltett indulatokat. Ezzel egyidejűleg merőben más, személyes jellegűek voltak Halász Károly kibelezett tévé-készülékekkel folytatott, az intimitás mellett némi öniróniát sem nélkülöző kísérletezései. Performanszairól képi és mozgóképi dokumentációk egyaránt készültek. Elég csak a *Privát adás* (1970-71) felvételeit, majd 1974-es folytatását, illetve a *Pszeudo video* (1975) képkockáit felidézni. Az otthoni használatra szánt, a kortárs művészet legismertebb alkotásainak kicsinyített változatait őrző, humoros címadású *Stelázi Múzeum* (1972) azonban szándékosan maradt „házi gyűjtemény”.

Ficzek Ferenc a hetvenes évek derekán még szintén a fotótechnikai lehetőségekkel kísérletezett, így készült például *Önlapozás* (1976) című alkotása is. Ezeket a statikus ciklusokat a nyolcvanas években váltották fel mozgalmas animációi, mint amilyen például a beszédes elnevezésű *Kocka* (1980) vagy a *Hátrahagyott kijáratok* (1981).

Halász Károly: Privát adás II.
(1974)
a Paksi Képtár gyűjteményéből

Pécsi Műhely:
Világoskék papírtekercs
a fák között kifeszülve
(1970. nov. 15.)
a Paksi Képtár gyűjteményéből

Akár a Hamvadó cigarettavég, a második világháború idején örökzölddé lett sláger is eszünkbe juthat Szíjártó Kálmán *Art gesztusok* (1974) fényképsorozataról, amely az elégedettség fokozatait, egymást követő szakaszait rögzítette (a kiállításra a horvát kortárs, Marinko Sudac európai hírnévű és rangú zágrábi magángyűjteményéből érkezett). És még hosszasan folytathatnánk a tallózást.

A szóban forgó bő évtized legjellegzetesebb alkotásait felsorakoztató seregszemlét hazai és külföldi kölcsönzésekből Doboviczki Attila és Készman József rendezte, asszisztensük Csizik Petra volt. A Ludwig Múzeum első emeleti, tágas tereiben a hatalmas léptékű és hatású alkotások, valamint a folyamatos vetítések mellett az „aprómunkát” sem hanyagolták el. A vitrinekben egykori kiállítási katalógusok, hivatalos és magánlevelek, napilapok és kulturális folyóiratok reflexiói, illetve alapos szakmai elemzé-

sek láthatók. A visszatekintő tárlat mindezekén túl a sajátos csapatmunka dokumentálására is kísérletet tesz, a közös gondolkodás munkamódszerének feltárásától a műhelytagok együttműködésén át a végleges kivitelezésig láttatja az alkotói folyamatokat. Nagyszámú kísérő rendezvényt is szerveztek: szakmai műhelyek, kerekasztal beszélgetések, interaktív tárlatvezetések, a legváltozatosabb múzeum-pedagógiai programok várják a gyermek és a felnőtt látogatókat.

A Pécsi Műhely tárlata június 25-ig vendégeskedik a fővárosban. A Művészetek Palotája, a Kortárs Művészeti Múzeum falai között látogatható, de máris tervezik vándortárlatként történő továbbutaztatását, melynek első állomásai között például Szombathely és Pécs is szerepel, ugyanakkor szóba jöttek már más megyeszékhelyek és térségi központok is.

W. I.

Bocskor, csizma, paduka

Kalandozás a lábbeli körül

A Néprajzi Múzeum az év végére – a mondás szerint – „felhúzza a nyúlcipőt”, miközben felkészül a Kossuth térről a Városligetben tervezett új épületébe költözésre. Ezt jelképezi mostani, utolsó időszaki kiállítása is a fenti címmel, amelyből a paduka szó az ujjgombos indiai fatalp elnevezése. A lábbeli-viselet földrajzi, történelmi, társadalmi és kulturális sokrétűségét az intézmény november 30-ig a saját gyűjteményeiből származó közel háromszáz pár talpravalóval szemlélteti. A hazai kézműves példányok sokasága mellett ausztrál vérbosszú-szandál, japán geta, hanti gyöngyös bakancs, szíu indián mokaszin, megnyomorított apró női lábra való kínai selyem ló-tusz-típegő is akad, de ezzel csak ízelítőt adtunk a földszinti termeket betöltő nagyszabású tárlat látnivalóiból, amelyeket korabeli néprajzi ábrázolások, festmények, fekete-fehér és színes fényképfelvételek, video- és filmvetítések tesznek teljesebbé.

Mi most csak a történelmi Magyarország nemzetiségeinek lábviselésére összpontosítunk, sőt a mezítlábassággal kezdjük, mert ennek a kiállítás is külön fejezetet szentel. *Bikessy Heimbucher József* 1816-ból való színezett rézmetszetciklusa többek között sváb betelepülőket örökített meg a Tisza-mentéről (férfit halászhálóval, nőt káposztás puttonnyal) és menyecskéket Veszprém környékéről (széna-gereblyével a mezőn, sarlóval a tarlón). A Vág-melléki lány tojást cipel a karjára vett vesszőfonatú kosárban, a Bereg megyei rusznyák parasztpár baromfit etet. Egy *Szobotka*-fotón az 1890-es években magyarok feszténeken ünneplőben Alsólendván (ma Lendava, Szlovénia). *Jankó* János festő és karikaturista 1895-ös felvételén rutén és zsidó muzsikások szerepelnek a

kárpátaljai Vereckéről, *Farkas Pál* 1913-as fotóján rimóci palóc csoport pózol az udvaron. *Gönyei Sándor* 1927-es képén a bugaci pusztai mezítlábas csikósa nyereg nélkül, „szőrén üli meg” a lovát, *Veress Sándor* 1931-es filmkockáján csángó magyarok ropják a körtancot a moldvai Klézsén (ma Cleja, Románia), az erdélyi Magyarbikalon (ma Bicălatu, Románia) pedig csöves kukoricafüzérek alatt „áll modellt” a család a csűr előtt. *Szolnoki Lajos* 1951-ben földön ülő, orsóival madzagot sodró paraszt asszonyt kapott lencsevégre a román határszéli Méhkeréken, de *Molnár Balázs* 1953-as fényképén is lábbeli nélkül gázolnak cserépkorsóikkal a folyóba a fejkendő-szoknya vízholdok.

A népeletkép-specialista *Jankó János* immár a csizmaviselet jegyében, 1900 táján készült üvegnegatívja őrizte meg a festői beállásba komponált teherhordó gebékről dézsákat és hordókat árusító me-regyói (ma Mărgău, Románia) cigányokat. Azonos technikával dolgozott *Ecsedi István* is, aki 1913-ban azt örökítette meg a Hortobágyon, hogy egy délceg gulyás széles karimájú kalappal és bő gatyában, pipázva húzza ki magát. *Gönyei Sándor* 1926/27-es, nitrocellulóz filmjén fából ácsolt kendertörőjét taposva tilol a zsidói (vácegresi) idősebb nő a fiatalabbal, a papucsos darányi anya hajdina-örlését pedig a kislánya figyeli. Az 1940-es évekbeli *Gönyei*-féle fotóriport szerint az acsai csizmavásáron a kereslet és kínálat egyaránt nagy volt a sokszoknyás, vállkendős árusok és a vevők körében.

A bocskoros részleg nyitányaként kiderül, hogy a Balkánon nem ismerték a cserzést, ezért az állatbőrt szőrös külső felével használták fel a lábbeli készítéséhez. Ekképp születhetett meg a máig élő „szőrös talpú román” becsmélő minősítés. *Köllő Rezső* 1912-es jelenetén székely bocskorosok szűrik a tejet a Gyimesben (ma Ghimeș, Románia). Háti tömlőben szállít ivóvizet a Póla vidéki nő Dalmáciában *Tasnádi Kubacska* András 1937 előtti fotóján, az 1940-es években Körösmezőn (ma Jaszinya, Ukrajna) készült képén viszont a férfiak – valószínűleg a munkakeresés okán, a városba járás miatt –, már bakancsot viselnek, az otthon maradt nők

Bosnyák férfi bocskor (20. század első fele)

Kerek Eszter felvételei

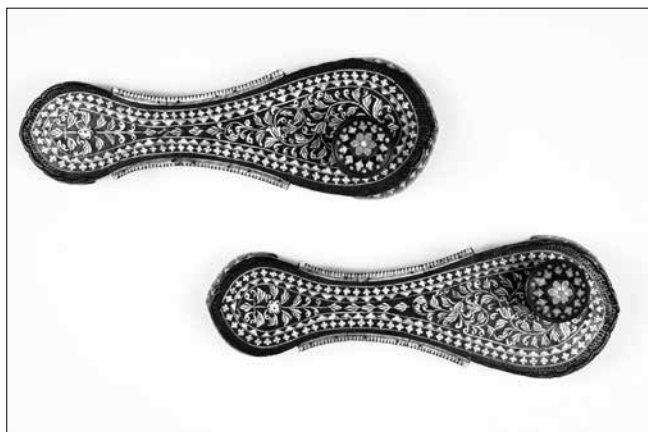
Szíriai kabkab, berakásos női fapapucs (19. század)

Kínai női lótuszcipellő (19. század második fele)

Ausztrál kurdaicsa, vérbosszú cipő (20. század első harmada)

Indiai paduka, ujjgombos fatalp (19. század)

azonban továbbra is bocskort hordanak. Ezzel egyidejűleg a Magyar Film Iroda dokumentumfilmjében a gólyalábakon ágáló, szuronyos halászok még egzotikusabbak Marosvécsen (ma Brâncovenesti, Románia). A felsorolt lábviseletek eredeti példányai is ott sorakoznak a termék közepén körbejárható polcokon vagy a vitrinekben, például a Bosznia-Hercegovinai bosnyákoktól is vannak munkák. Magyar bocskor még a huszadik század elejéről is maradt ránk, cserzett bőrből, szíj pánttal és fűzővel, ami szintén megtekinthető.

Úgy tűnik, a közép-európai térségben német sajátossággént honosodott meg a fából faragott, a nemezből szabott-varrott és a kötött papucs. A klumpát mivel jöbára mocsaras, lápos vidékeken hordták, amivel nád- és gyékényvágás közben védték a bocskor vagy a csizma talpát. A Baranya megyei svábok viseletében hétköznapi vagy munkában az egyszerűbb, kopottabb kötött cipő – a pacsker – is megfelelt, de templomba menet vagy bálban, városba járáshoz újabb, díszesebb példányt öltöttek. Esős időben, sárban erre húzták a klumpát, ám ez utóbbit, ha a lakásba vagy a hivatalba beléptek, mindig az ajtó előtt hagyták. Ünnepi istentisztelethez filc, bársony vagy bőr lábbeli dukált. Ezt igazolja a vitrinben a XIX. század második feléből Szépfaluból (ma Frumuşeni, Románia) származó barcasági szász fapapucs, és a vele egykorú szakadati sváb gyerekklumpa, illetve egy sötét alapon bordó mintával kötött kislánycipő. Az 1931-40 közötti évtizedben Dunakeszin készült zöld hópehelymintás fekete posztóból a kiállított női mamusz és ennek a hasonló felsőből, szintén gumitalppal árult szakmári gyerekváltozata a XX. század derekáról.

A férjhez adandó Jung Margit 1941-ben Geresdlakon sváb ünnepi viseletben és pacskerben áll a családi amatőr fotón. Uszodi magyar férfi hordta a huszadik század első felében a kívül-belül kopottas klumpát, de kortársa, a kukoricaháncsból font tyukodi nádvágó „bakancs” is megsemmisíthető. Hofer Tamás 1954-ben a pécsi piacon facipőkről, K. Kovács László 1957-ben a bajai hetivásáron papucs-árusról készített pillanatképet. Végül – csak a kiállított különlegességek érzékeltetésére említem – a sarkantyúk részlegénél való tallózásom közben bukkantam rá egy vasból kovácsolt, csipkeszerűen áttört – csizmára vagy bakancsra szerelhető – jégpatkóra a XIX. század végéről, amit Torockón (ma Rimetea, Románia) használtak. A kiállítás szellemes záró része a közelmúlt politikai eseményeiből mérítve a távoli Afrika-szarvához vezet, ahol egy ma is általánosan használt hétköznapi lábbeli a szabadság jelképévé emelkedett, hatalmas köztéri szoborrá vált. Az eritreaiak a hatvanas évektől ugyanis ilyen olcsó szandálban harcoltak országuk függetlenségéért. 1993-as győzelmük után aztán óriási méretben bronzba öntötték, és a fővárosukban, Asmara szívében talpazatra emelték, hogy ezzel emlékeztessenek elesett hőseikre...

A kiállítás persze sok más meglepetést is kínál!

Különutak és kapcsolatok

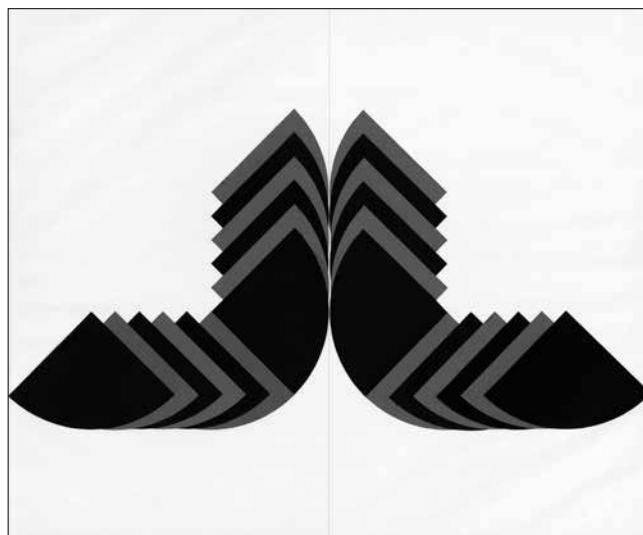
Első hallásra még szakértői berkekben is ismeretlennek tűnhet Karl-Heinz Adler neve, aki drezdai lakóhelyén az idén ünnepli kilencvenedik születésnapját. A hetvenes évektől az NDK-ban járt magyar turisták is találkozhattak épület-homlokzataival, kerítéseivel és szökőkútjaival. Berlinben közülük sokan láthatták az állatkert (Tierpark) hosszúságában is lenyűgöző – domborműves rombuszokból és körökből szerkesztett – elhatárolóját és a Hochenschönhausen panelnegyed játszóterén emelkedő stilizált „tulipános-leveles” védőfalát. Akik Drezdában jártak, a tizenöt emeletes Newa luxushotel „láncfonatokból” komponált oldalára és az ottani száz népművészeti múzeum „pepita-raszteres” kerítésére emlékezhetnek. A vert csipkéjéről híres Plauenben a városháza szinte szecessziós hatású, kerámia elemekből épített bejáratára és acélszalagokból hajlított záró-rácsára, Jénában pedig a piactér szökőkútjára, valamint körkörös ritmusú, sodró iramú térelválasztóira csodálkozhattak rá... A két utóbbi, vidéki városban az országegyesítés „lázában”, szűklátókörű önhittséggel, sajnálatosan lebontották, eltávolították ezeket az alkotásait. A szocializmus emlékeinek tekintették, holott a Honecker-diktatúrában a hivatalos kulturális életben legfeljebb csak periférikusan túrték meg az absztrakciót. Adler az építészetben „alkalmazott dekorációs mesterként” kereste kenyerét, kiállító művészként később, csak 1982-ben (ötvenöt évesen) szerepelhetett először egy eldugott drezdai kisgalériában.

A „művészek művészenek” is szokták nevezni őt, finom célzással egyrészt viszonylag szűk körű népszerűségére, másrészt a szakmában kivívott tekintélyére. A düsseldorfi művészeti akadémia vendégprofesszorává nevezte ki. A szabadúszó alkotó a rendszerváltással került igazán megérdemelt helyére úgy hazájában, mint a határokon túl. A fiatalok számára is példaképpé vált, s mindmáig az maradt. Mi, magyarok méltán lehetünk büszkéek arra, hogy számos, a hazai „túrt kategóriába” sorolt művész, a baráti német földre egykor rendszeresen kijáró, manapság már rangidős mester – mint például Bak Imre, Fajó János, Hencze Tamás, Nádler István, Maurer Dóra – már a hetvenes évektől felismerte Adler jelentőségét, és szoros kapcsolatban állt vele.

Ennek logikus következménye, hogy az idei, jubileumi évben tavasztól ősziig több német-magyar együttműködésen alapuló rendezvényt is szerveztek. A Kassák Lajos alapította „Műhely” emlékét ápoló, róla elnevezett óbudai intézmény és a Kiscelli Múzeum „Különutak – Karl-Heinz Adler és a magyar absztrakció” címmel mutat be szeptember 18-ig pár-

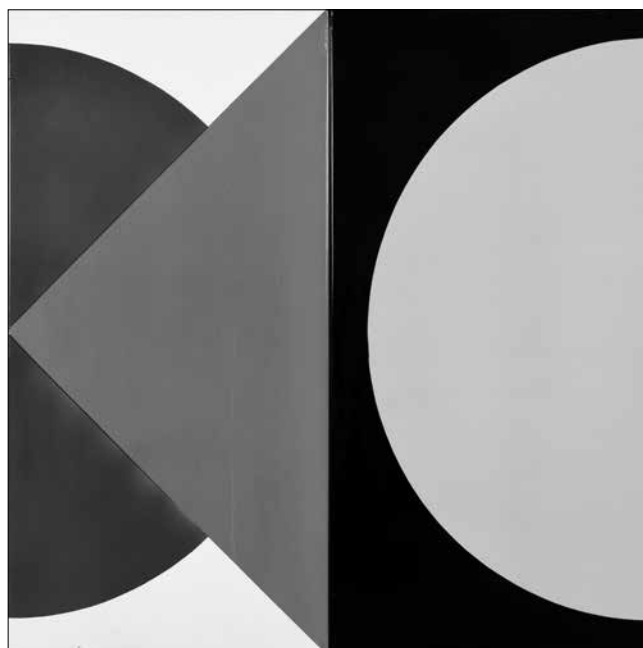

Józsa Bálint – Kovács Ferenc: Dinamikus dombormű – részlet, Budapest Déli Pályaudvar, aluljáró végfal, 1974 (László Lugosi felvétele)

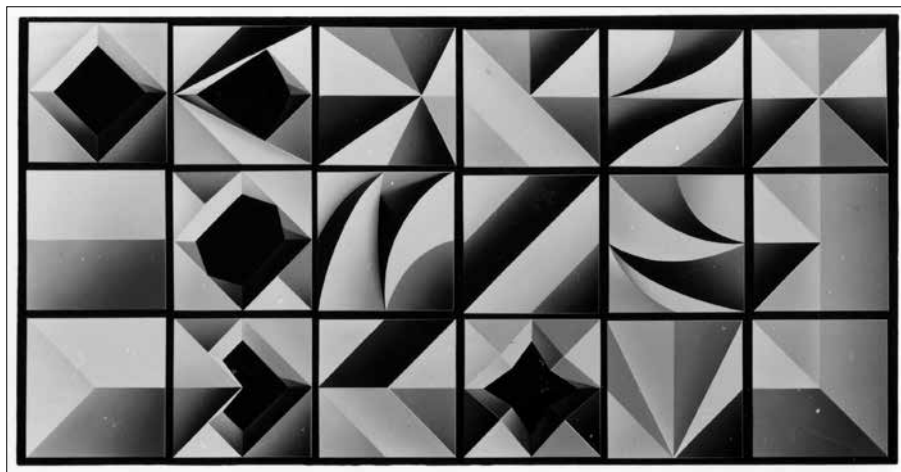
Karl-Heinz Adler: Rétegek negyed körökkel (1959/60)

Galerie EIGEN + ART Leipzig/Berlin jóvoltából. (Uwe Walter felvétele, Berlin)

Lantos Ferenc: Frízelemek Pécsről az egykori DÉDÁSZ-épületről (1970)

Az acb Galéria jóvoltából. (Varga-Somogyi Tibor felvétele)

A Karl-Heinz Adler és Friedrich Kracht által
kifejlesztett formarendszer elemei (1967)
Atelier Adler, Atelier Kracht

huzamos tárlatokat, a drezdai Albertinum pedig „Művészet a rendszerben, rendszer a művészetben” elnevezéssel szemelget Adler életművéből, ami október 15-ig látogatható. A rendezők által közösen írt és szerkesztett, német s angol nyelvű, mutatós katalógus kíséretében. Nálunk magyar-angol színes leporellóval siettek az érdeklődők segítségére, meg egy szellemes és hasznos térképpel, amely „Absztrakció kint és bent” címmel, közel félszáz fotóval, a tárlatokhoz kapcsolódó interaktív jellegű fővárosi sétákra s további felfedezésekre bízta.

Amint azt a magyar kiállításrendezők – Sasvári Edit és Juhász Anna (Kassák Múzeum), Branczik Márta és Leposa Zsóka (Kiscelli Múzeum) – kísérő tanulmányaikban is kifejtik: az óbudai főtéren székelő intézményben Adler elvont képzőművészeti tevékenységét tárják eléünk az ötvenes évektől úgyszólván napjainkig, korabeli dokumentumok, fényképek és művészetelméleti viták kíséretében, társadalmi-kulturális háttérrel. Ugyanakkor a párhuzamos magyarországi helyzetet – a hasonlóságokat s a különbségeket – is bemutatják, miként a hazai alkotók közül azokat is, akik már korán és viszonylag szorosabban kapcsolatba kerültek a nyugat- és kelet-német kortárs képzőművészeti élettel. Bak Imre és Fajó János egy-egy interjú formájában is megszólalnak a kiállításon. Ezzel a megközelítéssel lehetőség nyílik arra, hogy szélesebb merítéssel a hatvanas-hetvenes évek absztrakt művészetének elmélete és gyakorlata kapcsán akár regionális összefüggéseket is feltárjanak. A kiscelli barokk templomtérben – vázlatok és kivitelezési tervek, makettek és eredeti munkák kíséretében –, azt mutatják meg, hogyan befolyásolták Adler grafikai és festészeti kísérletezései külső és belső építészeti díszítő művészetét. Arra is választ keresnek, illetve kínálnak, hogy miként jelent meg az egyidejű honi középítményeken vagy azok belső tereiben az absztrakt geometrikus díszítés. Mindezt nem időrendben vagy stílustörténeti merevséggel tárják fel, hanem a maga sokrétűségében, formai- és színgazdagságában. Így kerülhet mérnöki pontosságú milliméter-papíron az érdeklődők elé Adlernek a Glashütte óragyár számára készített 1980-as betonfal-terve. Lantos Ferenc piros-sárga-kék alapszínekben, illetve fekete-fehér kontrasztokban virító, kör-

cikkekből és háromszögekből szerkesztett, zománczott fríz-elemei csakígy felkelthetik a látogatók figyelmét. (Ezek egyébként 1970-ből valók, Pécsről és az egykori DÉDÁSZ épületről származnak.)

A Budapest-térkép fényképekkel teli hátoldalán felfedezhetjük például Bálint Endre játékos meseszerű alakokkal teli mozaikját a margitszigeti Palatinus fürdőből (1963), Engelsz József réz pillérburkolatát a FÉSZEK művészklubból (1965), Finta József kőből faragott, vaskos körszeleteinek reliefjét a Marriott hotel bejáratánál (1969). A Déli pályaudvar aluljárójának Józsa Bálint és Kovács Ferenc-féle, dinamikus hullámokat vető márvány fríze (1974) s Bohus Zoltán ezzel egykorú krómácel domborműve, amely a Radnóti Színház portáljánál áll – szintén megtalálható. Csíky Tibor azonos alapanyagú plasztikáját a Hotel Hungária éttermének lépcsőfordulójából (1985), Hincz Gyula középkori katedrálisokét idéző, hatalmas üvegablakát a Semmelweis Egyetem aulájából (1982), Szekeres Károly mértani szigorúságú, négyzetekből szerkesztett, puritánul fehér porcelán falburkolatát a Stadion Hotelből (1984) is felvették az illusztrációk közé. (Persze még hosszan folytathatnánk a felsorolást...)

A drezdai Albertinum igazgatónöje, Hilke Wagner és tárlatrendezője, Mathias Wagner az Adler-féle minimal-art látszólagos eszköztelenségének sokféleségét tárja eléünk. Az 1959/60-as szürke-fekete csíkos papír „rétegelésektől” és préselt furnír alapon egymásra rögzített acél- meg üveglemezek áttetsző szépségétől, az 1982-es, átütő lapokkal is kombinált, színes kézi nyomatokon, az 1985-ös drapp-fehér újságcikk kivágásokon át, az 1988-as fekete vagy fehér papírkollázs változatokig hatalmasat merítenek. Az ún. „szeriális lineatúrák” (1986-1993) kartonra graffittal felvitt vonalrajzaitól eljutnak a nyolcvanas évek második felének cím nélküli akril piktúrájáig, amelyen a sötét földszínek tónusai a mély kékek és lilák árnyalatainak „orgonabúgásával” vetélkednek. A kilencvenes évek derekán az okkerek és terrakották meg a króm-zöldek korszaka következett, majd az ezredfordulón erre a szivárvány hét színének lazúros világosai válaszoltak... Lám, ilyen végteleenül széles skálájú lehet a száraznak vélt mértani absztrakció körzővel-vonalzóval szerkesztett világa!

A sernevelőtől a sörgyárig

A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum (MKVM) ezzel a címmel mutatja be Óbudán a „folyékony kenyér” készítésének hazai történetét a honfoglalástól napjainkig. A serfőző szakma afféle „védőszentjének” tekinti *Gambrinus* királyt (más néven Jan Primust, vagyis I. Jánost). Az illető valóságos személy, III. Henrik brabanti herceg fia volt, aki 1250? és 1294 között élt, ám sosem avatták szentté. Sőt! Lelkét állítólag az ördögnek adta a serfőzés titkáért. A legenda szerint egy ültő helyében hetvenkét liter sört ivott meg egyszerre... Az alföldi serfőzés nyugati hagyományaira utal, hogy Jászberényben a sörház környékét róla nevezték el.

A XVIII. század elejétől Szolnokon is német recept szerint folyt a sörfőzés, amit a helybéli lakosság mellett az itt állomásozó osztrák helyőrség tagjai is nagyban fogyasztottak. Hajdúböszörményben 1797-ben a cseh *Brezina* Vencel működött, míg a martfői „sernevelőnek” szlovák gyökerei lehettek, itt

ugyanis 1718-ban Kiskőrösről érkezett evangélikus tótok települtek le. A XVIII. század elején jászok népesítették be újra Kunszentmártont. Itt *Weiszpocher* Mihály 1733-ban épített sörházat a Körös-parti révénél, amelyet közel negyed századon át működtetett. A korabeli szokás szerint tulajdonjoga örökösödéssel szállt tovább, ezért Katalin nevű leánya 1760-1793 között egymás után három serfőzőnek is a felesége lett, míg végül 1803-tól nagykörűvé vált fia – *Greifel* György – működtethette tovább 1830-ig a műhelyt. A forgalmas rév miatt biztos vendégköre volt, a kompon átkelő német katonaság is ide tért be egy-egy korsóra. A korabeli feljegyzésekből kiderül, hogy a XVIII-XIX. század folyamán a honi serfőzők között a túlsúlyban lévő németek mellett osztrák, görög és zsidó mester is akadt. A sör-csaplárosi nyilvántartások szerint pedig még az Alföldön is nagyjából ugyanannyi sör került a poharakba, mint bor.

Századfordulós boltportál sörreklámokkal

Századfordulós boltportál sörreklámokkal (Copyright MKVM)

A Dreher sörgyár reklámja a tárlat hívóképe

Serfőző munkás pohárral és pipával
(Kirschner V. felvétele)

A Dreher gyár söröshordó szállító négyes fogata

A XIX. század közepétől a magyar fővárosban az egyre erősödő gyári sörfőzés a kisebb vidéki serházak alkonyát jelentette. A német, cseh, osztrák vagy magyar befektetők sorra jelentek meg Pest-Budán és kisebb elődeiket felvásárolva, korszerű technológiákat alkalmazva elindították az itteni serfőzést az iparosodás útján. Az „1843. Évi Pesti Serrendtartás” az úgynevezett sör-vám lepengetése után még bárki számára biztosította a sörfőzés jogát, amit ki is használtak a külföldi vállalkozók. 1844-ben a müncheni *Schmidt* Péter az Üllői úton nyitott sörházat, de rövidesen Kőbányára költözött át, ahol az előző évszázadok folyamán kitermelt kőtömegek helyén közel harminc kilométeres pincerendszer várta. A jövedelmező vállalkozás vezetője 1855-ben társult az újlipótvárosi *Tüköry* Józseffel, majd Kőbányai Serház Társaság néven folytatta közös tevékenységét mindaddig, míg a cég *Dreher* Antalé nem lett. Utóbbi a schwechati sörgyár tulajdonosa volt és külföldi terjeszkedése folyamán 1862-ben először *Perlmutter* Jakab serházának felvásárlásával vetette meg a lábát Kőbányán, aztán cseh földön – Ústi nad Labem körzetében – Michelob (ma Měcholupy) került a birtokába, s később meg sem állt Trieszt Adria-parti kikötővárosáig.

A sörfőzés nagyipari virágzása immár feltartóztathatatlanul bizonyult! Egy másik kőbányai cég 1867-ben a Jászberényi úton, Első Magyar Részvényserfőzde Rt. elnevezéssel indult. Ennek társtulajdonosai *Barber* Ágoston és *Klusemann* Károly voltak. Egyik svájci részvényesük – *Haggenmacher* Henrik – még ugyanabban az évben megvette Budafok déli részén, Promontoron a *Frohner* család sörüzemét, hogy ott építtesse ki a nevét viselő Haggenmacher Sörgyárat. Az „ötös fogat” 1892-ben vált teljessé, amikor *Tószeghy Freund* Vilmos termény-nagykereskedő társaival megalapította a Kőbányai Serfőző Rt.-t a Maglódi úton. Az 1900-as évektől ez az öt budapesti sörgyár biztosította a magyar sörtermelés 90%-át. Annak ellenére, hogy 1905-ben országszerte,

Soprontól Nagykanizsán át a pécsi Pannóniáig már kilencven kisebb-nagyobb vidéki cég is működött, és termelésük 1910-ig megkettőződött. A második világhézag utáni államosítások nyomán a szocializmus korszakának sörgyártását az 1973-ban létesített Borsodi Sörgyár képviseli a kiállításon. A rendezők a rendszerváltás követő privatizációt is dokumentálják. Megállapítható, hogy a kisüzemi főzdek sörkibocsátásának mennyisége messze elmarad ugyan a gyárakétól, de manapság a manufaktúrák kézműves termékei iránt is jelentős az igény...

A rendkívül sokrétű tárlaton a sörfőzés krónikája mellett érintik az alapanyagokat, előállítási technológiákat, a sörfogyasztás helyszíneit. A mostani tematikus tárlatot az MKVM saját anyagai mellett a Kunszentmártoni Helytörténeti Múzeum, a Soproni Múzeum, valamint a pécsi Janus Pannonius Múzeum által kölcsönzött eredeti műtárgyak és másolatok teszik teljesebbé. A kartonplakátoktól a mázas kerámia vagy zománcozott fém reklámtáblákon át a sörálatétekig és aprónyomtatványokig sok mindent segítségül hívtak. Bemutatják a fa- és fémhordók, a cserép, ón vagy üveg söröskorsók, serlegek, kupák és poharak fejlődését éppúgy, mint a palackformák változatait a korai dombornyomásúaktól a későbbi ragasztott címkésekig. Sörfőzőházat ábrázoló makett, továbbá sörfőző medence és sörgyári részlet látványos installációja teszi teljesebbé az élményt. A huszadik század első felének eredeti Dreher-bútorokkal berendezett enteriőrjében vagy a szocializmus évtizedeit idéző kocsmában akár le is ülhetünk. Mindenféle sörös hirdetések, sárgult újságcikket, recepteket olvashatunk, irodalmi művekből vett, a témához illő idézetek közül szemezgethetünk, de nem marad el a folyamatos videóvetítés sem. Sörestekre, előadásokra, zenés bemutatókra és interaktív játékokra is hívják a látogatókat.

A kiállítás Budapest III. kerületében (Korona tér 1.) október 15-ig tart nyitva.

Wagner István

Új Idők – régi ízek

Nagyanyáink, dédanyáink konyhájából

Az 1885-ben Singer Sándor és Wolfner József által alapított – könyvkereskedő céggént is élenjáró – könyvkiadó (Singer & Wolfner) hamarosan az akkori századforduló legjelentősebb és az egyik legsikeresebb magyar könyves vállalkozásának számított. 1894-ben képes családi szépirodalmi hetilap kiadásába fogtak, amely rendkívül sikeresnek bizonyult, 1949-es megszüntetéséig az Új Idők többnyire a legnagyobb példányszámban vásárolt szépirodalmi sajtótermék volt. Olvasóinak zöme a felső-középosztályból, illetve a kispolgárság soraiból került ki, s a vidéki értelmiség különösen kedvelte. A lap szerkesztője 1944-ig az a jómódú német polgárcsaládból származó Franz Herzog volt, aki Herczeg Ferenc néven vonult be a magyar irodalomba (és akit a két világháború közötti korban a hivatalosság – alaposan túlértékelve – a legnagyobb magyar író szerepkörében ünnepelt).

A kiadó és a szerkesztőség számos közönségcsábító és megtartó újítással élt. Ezek egyike volt a két ízben is kiírt receptpályázat, amelyre özlönlöttek a levelek. Mostani és következő számunkba az Új Időknek beküldött, és hajdan beszerkesztett ételleírásokból szemezgettünk. Olyan, nemzetiségekhez, nemzetekhez köthetőket válogattunk ki, amelyeket feltehetően családi hagyományok tartottak életben, vagy külföldjáró emlékként kerültek a család kedvencei közé. A receptek nyelvezetéhez alig nyúltunk, így nemcsak a korabeli ételek, hanem a köznyelvi fordulatok ízei is felelevenedhetnek. Ahol megállapítható volt, az 1920-as, 30-as évek receptíróinak nevét is közöljük.

Lengyel leves

Negyed kiló disznóhúst a combjából és egy szál füstölt, vagy friss fokhagymás (lehetőleg) házi kolbászt sós vízben megfőzünk. Ha megfőttek, szűrőkanállal kivesszük és levében négy-öt darab apró kockákra vágott burgonyát puhára főzünk. A húst kockákra, a kolbászt apró szeletekbe (karikára) vágjuk s visszate tesszük a levébe. Most tejfölből és lisztből habarást készítünk, melyet víz helyett ecetes céklasaláta levével hígítunk. A habarást a húslébe öntjük, tetszés szerint sót és ecetet, illetve céklalevet öntünk hozzá, és mindezt együtt felforraltva tálaljuk. Ha nincsen kéznél salátának már néhány nap előtt elkészített céklaleve, úgy egy szép piros nagy céklát megreszelve, ecettel leöntjük és egy-két óra hosszáig állni hagyjuk s teaszűrőn leszűrve használjuk a cékla levét.

Láng Nándorné

Lengyel káposzta

Másfél fej közép nagyságú káposzta szép külső levélből négy-öt darabot vigyázva leveszünk és félretesszük, a többi részét összevagdolva, sós vízben igen puhára főzzük. Ha már puha, leszűrjük, és deszkán, késsel jól megvagdaldjuk, hogy pépszerű legyen. Diónyi zsírt lábasban forrosítunk, beleforogatjuk a felvagdalt káposztát és kissé megmelegítjük benne, hogy a nedvesség kipárologjon, utána kihűtjük. Ezalatt egy evőkanál fagyott zsírt kikavarunk, négy tojássárgát ütünk rendre bele, hozzákeverjük a kihűlt káposztát, valamint sót-borsot, négy tojás

habját és két evőkanál morzsát. A félretett külső leveleket forró vízbe mártjuk, mert így könnyebb velük bánni, aztán zsírozott asztalkendőre rakjuk egymás mellé köralakban, de hézag ne legyen sehol. Ráöntjük a fenti masszát, az asztalkendőt nem nagyon szorosan összekötözzük (mert fővés közben nőni fog), így a káposzta visszanyeri eredeti formáját, Forró vízben egy óráig főzzük, melegen tálaljuk, és forró, zsíros morzsával bőven leöntjük.

Dendjuk Antalné

Örmény leves

A vesepecsenye csontjait és hulladékát megfőzzük levesnek és vajjal készített híg rántással berántjuk. A rántással a levest még vagy félóráig főzzük. A levesestálba teszünk két tojássárgát, egy citromnak a levét, finomra vágott zöldpetrezselymet és egy-két kanál tejfölt. Mindezt jól elkeverjük, s a levessel szüntelen kavarás közben föleresztjük. Ebbe a levesbe legjobb a húsos derelye.

Kovacsics M.

Gyuvecs bácskai módra

Fél kiló disznóhúst szeletekben hirtelen kisütünk és kisebb darabokra vágva kicsit megborsozunk. Negyed kiló rizskását megpárolunk, egy kiló zöldpaprikát karikára vágva, zsíron szintén megpárolunk, egy kiló burgonyát lapos szeletekre vágva félig megfőzünk és egy kiló paradicsomot szeletekre aprítunk. Most tűzálló tálba, melyet jól kizsírozunk, az elkészített dolgokat lerakjuk: egy sor burgonya,

egy sor paprika, egy sor paradicsom, egy sor rizs, azután a hús, megint paradicsom, paprika, rizs és a tetejére burgonya. Minden sort külön letejelezzük a végén azt a zsírt, melyben a hús sült, ráöntjük. A sütőben egy órahosszat sütjük.

dr. Konkoly Elemérné

Rajnai fazékban főtt

Egy kiló ürühúst apróra feldarabolunk, megsózzuk, borsoljuk, lábosba egy kanál zsírt, egy fej finomra vágott hagymát teszünk, és abban, mint a pörköltet szoktuk, „megdinszteljük”. Most egy cseréplábast fagyos zsírral kikenünk, vékony szalonnaszeletekkel kirakjuk, erre rakunk egy réteg húst, hegyibe egy réteg szeletekre vágott és vajban pirított gombát, meghintjük átszitált zsemlyemorzsával és ezt a sorrendet így folytatjuk, míg az anyag tart. Ezután ráöntünk öt deci hegyi vörösbort, a fődőt rátesszük, lisztet és vízzel sűrű pépet készítünk és ezzel a fődőt köröskörül betapasszuk és háromnegyed óra hosszat a forró sütőben megsütjük. Az edényt csak az asztalnál bontjuk fel.

Vas Rózsa

Szerb tányér

Fél kiló darált sertéshúst, egy-két tojást, sót, borsot, zsírban pirított vöröshagymát zsemlyemorzsával összegyúrunk, háromujnyi magas rudat formálunk belőle. Egy zománcos tepsit kenjük meg vastagon fagyos zsírral, fektessük a közepére a húst, szórjuk körül forrázott rizzsel, csíkokra vágott zöldpaprikával, ismét rizzsel, amíg a tepszi megtelek. Fél liter átszűrt paradicsomot, 3 dl tejfölt, kevés sót keverjük össze, öntsük a húsról és süssük meg. Ha a leve elsült, a húst szeleteljük föl, rakjuk tála s körítsük a rizses paprikával.

dr. Váczy Zoltánné

Provence-i burgonya

Negyed kiló húsos szalonnát vagy zsíros császárhúst tűzre teszünk. Mikor a zsír jól kisült, belerakunk négy-öt, karikára vágott répát, négy szép fiatal hagymát és (4 személyre) 1 kiló krumplit. Erre rá rakunk vagy fél kiló megmosott, középen elvágott és megtisztított paradicsomot. Erős tűzön lefedve pároljuk, időnként felkavarjuk, hogy oda ne égjen. Reszelt sajttal meghintve beadjuk. Igen kiadós étel.

N. N.

Olasz rántotta I.

Tojásnagyságú vajat tűzre teszünk, finomra vagdalt hagymát adunk bele. Ha rózsaszínre pirult, föleresztjük három deci édes tejszínnel, forrni hagyjuk és egy tojássárgáját teszünk bele (esetleg el is marad-

hat). Hat keménytojást karikára vágva belekeverünk a mártásba és még egyszer felforraljuk. Vajastészta-hoz adjuk, de lehet kis egyszemélyes előételes tálkákba is felszolgálni.

gróf Zichy János Istvánné

Olasz rántotta II.

Kifli- vagy zsemleszeleteket tejbe áztatunk. Tűzálló edény aljára vajat teszünk, ráhelyezzük az időközben megpuhult szeleteket. A megsózott tojáshabárkot öntsük rá, esetleg kevés zöldpetrezselymet tehetünk bele és pirosra sítve parmezánnal meghintjük.

Nagy Elemérné

Eredeti örmény tészta

Az abroszon kinyújtunk rendes rétestésztát. Vajjal locsoljuk és akkorára hajtogatjuk össze, mint kétszer a tepszi. Az egyik lapot alul tesszük a tepsibe és a következő töltelékkel töltjük. Annyi diót darálunk, hogy másfélujnyi magas legyen a tepsiben, porcukorral elvegyítjük és beleöntjük a tészta alá. Most a másik lapot ráhelyezzük a dióra és éles késsel csak a felső lapot akkora kockákra vágjuk, amekkora szeletet akarunk. Sütőbe tesszük és, mikor félig megsült, kivesszük és vastagon meglocsoljuk mézzel. Visszatesszük a sütőbe és szépen megpirítjuk. Melegen felvágjuk. Az előre felvágott réseken a méz becsúszik a dióba és kitűnő íze lesz.

dr. Nagy Pálné

Kolini darázsfészek

Négy tojás sárgáját egy kanál cukorral, egy csepp sóval elkeverünk, két deka élesztőt egy kis tejben megkeverünk és fél kiló lisztet ezt összegyúrjuk rétes keménységűre. Állni hagyjuk, míg megkel. Tíz deka vajat egy zacskó vaníliás cukorral habosra keverünk és evvel a lehető legvékonyabbra kinyújtott tésztát megkenjük. Úgy mint egy kalácsot, összesodorjuk, aztán elvagdaltjuk két-háromcentis darabokra. Újra állni hagyjuk, és kisütés után, rögtön melegen megcukrozzuk.

Waldmann Éva

Danzingi mogyoróskifli

Negyvenöt deka cukrot, huszonöt deka barna (pörkölt) darált mogyorót, öt deka lisztet, hat egész tojást két deka kakaót, kevés reszelt szerecsendiót, citromhéjat, finomra tört szegfűszeget és fahéjat jól elkeverünk. Ha netán a keverék túl szilárd volna, még tojásfehérjét adunk bele. Laposra szeletelt mogyorót, vagy diót adunk a táblára. Egy-egy kávéskanálnyit belehempergetünk, kiflicskét formálunk belőlük és lassacskán megsütjük.

N. N.

Inhalt „Barátság”/„Freundschaft”

Jahrgang 24. Heft 4.

In unserer Septembernummer stellen wir anlässlich des Schulanfangs gleich mehrere Bildungsinstitutionen vor: Die Audi Hungaria Schule in Raab/Győr ist eine Stiftungsschule in der Trägerschaft der Landes-selbstverwaltung der Ungarndeutschen sowie der Audi Hungaria Motor GmbH. Die Bildungsinstitution durchlief seit ihrer Gründung 2011 eine bemerkenswerte Entwicklung. Im von Slowaken bewohnten Ort Mátraszentimre steht die Nationalitätenschule in der Trägerschaft der Selbstverwaltung, auch Schüler aus den umliegenden Ortschaften genießen dort ihre Ausbildung. In Taks/Taksony gehören der Kindergarten und die Grundschule ebenfalls in die Trägerschaft der Selbstverwaltung. Im Amt des Ombudsmannes für Grundrechte wurden die Justitia-Regnorum-Fundamentum-Auszeichnungen 2017 überreicht, wir stellen unseren Lesern die Preisträger vor. Wir gedenken den Opfern des Roma-Holocaust. Gordan Grlic Radman, Botschafter von Kroatien übte lange Jahre hindurch seine Tätigkeit in Ungarn aus, seine Rolle in der Vermehrung und Vertiefung der kroatisch-ungarischen Beziehungen ist unermesslich, wir trafen ihn oft auch an Veranstaltungen der ungarländischen Kroaten. Nachdem er nun seine Tätigkeit in Ungarn beendete, erhielt er eine hohe staatliche Auszeichnung, über die wir berichten. Ein Leben im Dienste der Wissenschaft und der Kroaten von Gradistye: das reiche Lebenswerk von Dr. Miklós Bencsics stellen wir vor.

Die ungarländischen Slowaken hatten auch einen Grund zu feiern, über ihre traditionelle Veranstaltung des Tages der Slowaken berichten wir in Wort und Bild. In unserer Rubrik „Ausblick“ veröffentlichen wir eine Studie über die Geschichte des Unterrichts der Indianer in den USA. Die Geschichte des Ausgleiches behandeln wir in der Rubrik „Jahrestage“, auf unserem Titelblatt erscheinen Werke von bulgarischen bildenden Künstlern – wir wählten Werke von Roszev Ruszen und Károly Szárencsev aus.

Contents “Barátság”/“Friendship”

Vol. 24. No. 4.

In our September issue when the schoolyear starts we introduce several educational institutions: the Audi Hungária School in Győr is run by a foundation run by the National Self-government of the Germans in Hungary and AUDI Hungária Motor GmbH. The institute saw a vast amount of development since it was founded in 2011. In Mátraszentimre, populated by Slovaks the self-government runs the nationality school, where the kids from the surrounding Slovak villages also go. In Taksony the local self-government runs the elementary school and the kindergarten as well. In the office of the Commissioners of Fundamental Rights the Justitia Regnom Fundamentum awards were handed over for 2017 and our readers can get to know the awardees. We remember the victims of the Roma Holocaust. Gordan Grlic Radman, ambassador for Croatia worked in Hungary for years, he enriched and strengthened Croatian-Hungarian relations, we often met him at the events of the Croats living in Hungary. Upon the end of his mandate he received a high award from the Hungarian state and we are reporting about the event. Life and Science in Service of the Croats of Gradistye – we introduce the rich life of Dr. Miklós Bencsics. The local Slovakian community had reason to celebrate, we are reporting on their traditional Slovak Day event in writing and pictures. In our OUT-LOOK column we present a study providing insight into the history of Native American education in the United States. In our ANNIVERSARY column we are writing about the history of the Conciliation and we selected works of Bulgarian artists, Roszev Ruszen and Károly Szárencsev for our cover.

Lapzárta: 2017. augusztus 31.

A BARÁTSÁG következő száma 2017. november 15-én jelenik meg.